

De Kartuizers buiten 's-Hertogenbosch.

„Quisquis vicissitudinis rerum tristis et instabilitatis vult exemplum, attendat hanc domum et advertat quam constans sit semper fortuna in levitate sua.” Met deze klacht heft de breedsprakige kroniekschrijver van de Bossche kartuizers ¹⁾ de inleiding zijner Annales aan. En terecht. Nadat de initiatores van het nieuwe klooster zich in 1466 eerst te Olland hadden gevestigd, moesten zij omstreeks een jaar later hun getimmerden aldaar opbreken om deze op een geschiktere plaats, in Eikendonk bij Den Dungen, weder op te slaan. Spoedig bleek ook deze plaats niet gunstig gekozen voor een blijvende woonstede. Na enkele jaren werd zij dan ook door het convent verlaten. Het vond ten slotte nabij Vught een herbergzamer oord. Doch ook daar hebben de zonen van Sint-Bruno in den loop der jaren groote wederwaardigheden ondervonden. Eerst is hun klooster in 1543 door Maarten van Rossum geteisterd. In 1566, juist een eeuw na de eerste nederzetting te Olland, is het door de beeldenstormers bezocht en schier onbewoonbaar gemaakt. Sindsdien heeft het convent van het Huis der H. Sophia nauwelijks nog gelegenheid gehad om zijn gewone levenswijze te hervatten. Na een paar jaren gastvrijheid te hebben gevonden, deels in andere huizen der orde, deels in een refugie binnen 's-Hertogenbosch, keerden de kartuizers nog eenmaal terug in Vught. In 1572 is echter de chartreuse aldaar geplunderd, waarna zij eenige jaren later geheel in de asch is gelegd. De rampspoedige kloosterlingen weken in eerstgenoemd jaar uit en hielden zich achtereen-

¹⁾ *Eligius*, f. 19.

volgens in verschillende naburige dorpen op. ¹⁾ In 1593 hebben zij een noodverblijf in de stad betrokken, waar zij langeren tijd min of meer ongestoord hebben geleefd. In 1623 zocht het convent andermaal een heenkomen naar Boxtel. Daar was het, dat Eligius kort daarop bovenstaande verzuchting aan het papier toevertrouwde en zijn Annales verder te boek stelde. ²⁾ Ten laatste zijn de Bossche kartuizers, de enkelen, die toen nog in leven waren, van 1624 af geleidelijk overgegaan naar hun nieuwe stichting te Antwerpen. Dit klooster heeft den naam van het voormalige Vughtsche huis, „domus Sanctae Sophiae Constantinopolitanae” overgenomen. Zoo kon de schrijver der kroniek dus van het klooster getuigen: driemaal is de grondslag gelegd, driemaal ook moest het convent heengaan.

Van de lotgevallen der Bossche kartuizers, in het bovenstaande reeds zeer summier aangeduid, zullen wij in deze bijdrage een en ander mededeelen. Na een bespreking van de geschreven bronnen, die voor de geschiedenis van het voormalige kartuizerklooster van belang zijn, en vooral van de reeds genoemde Annales en van hun auteur, hebben wij ons voorgesteld te behandelen de litteraire werkzaamheid der monniken van het convent. Daarna laten wij volgen hetgeen ons bekend is van de historie van Sint-Sophia en in het bijzonder ook van de personen, die het klooster in den loop des tijds als prior hebben bestuurd. Ten slotte wordt vervolgens gepubliceerd het gedeelte van de Annales, dat naar onze meening daarvoor in aanmerking kon komen.

Gerardus Eligius en zijn kroniek.

Over den persoon van den auteur der *Annales Cartusiae Sanctae Sophiae Constantinopolitanae* zijn wij tot in bijzonder-

¹⁾ *Eligius*, f. 19v: „consequuta sunt nos multo et tristiora, fugae, latrocinia, depraedationes, exsilia et incerta sedes, primo in solitudine Boxtellana tentata, deinde quoque in Hessana [Esch] et Ghestellana [St. Michielsgestel] sed nusquam tuta.”

²⁾ *Eligius*, f. 19v: „Denique pervagati sumus omnem poene solitudinem hanc Campiniaec nec etiamnum hodie scimus ubi habitamus.”

heden ingelicht door een uitvoerig levensbericht, waarschijnlijk nagelaten door Eligius' tijdgenoot D. Petrus de Wal¹⁾ te Brussel. Het wordt bewaard in het kabinet der handschriften van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel en is getiteld: *De vita et moribus V. P. D. Gerardi Eligii, professi et vicarii Cartusiae Bruxellensis, cum elogiis quorundam Patrum ab ipso concinnatis.*²⁾ De gedetailleerde biographie, door Goethals³⁾ gegeven, is mede daaraan ontleend.

Gerardus Eligius of Eloy werd 21 Juli 1590 uit arme ouders geboren te Petit-Han bij Durbuy in Luxemburg (bisdom Luik), ongeveer 36 kilometers bezuiden Luik. Nadat hij in zijn geboorteplaats voorbereidend onderwijs had genoten, is hij op dertienjarigen leeftijd aangenomen als leerling van het Jezuietencollege te Antwerpen. Hier volgde hij de humaniora. Hij maakte er goede vorderingen en trok reeds de aandacht door zijn vaardigheid in het maken van Latijnsche gedichten. Ook leerde hij hier zoo goed Nederlandsch spreken, dat men hem hield voor iemand uit de omgeving van Antwerpen. Nadat hij het college had doorlopen, werd hij in dienst genomen door een Portugeesche familie om den zoon des huizes naar Leuven te vergezellen. Kort na zijn aankomst aldaar kreeg hij een eenvoudige betrekking als bediende bij Erycius Puteanus. Hij vond daarnaast gelegenheid om zijn academische studie aan te vangen. Later is hij naar Douay verhuisd, waar hij een leergang in de philosophie volgde en de bijzondere belangstelling en steun van Balthasar de Robiano genoot. Hij stond op het punt om hier den graad van magister artium te behalen, toen hij het besluit nam om zich terug te trekken uit de wereld. De kartuizers van Sint-Omaars, tot wie hij zich had gewend, moesten hem berichten, dat alle cellen van hun klooster bezet waren. Dank zij de voorspraak van Balthasar de Robiano en de bemiddeling

¹⁾ † 1648.

²⁾ Hs n° 19703, fol. 178—198 (J. van den Gheyn, *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique*, VI, Bruxelles 1906, No. 4061). Het hs. is afkomstig van de Brusselsche kartuizers.

³⁾ *Goethals*, III (1838), 152—161. Zie voorts over hem *Ephem.*, IV, 604.

van den thesaurier de Robiano te Brussel, werd hij aangenomen in de Brusselsche chartreuse, waar hij 3 Maart 1612 op 22-jarigen leeftijd het kleed van Sint-Bruno ontving uit handen van den prior Jan van Emmikhoven. De biograaf schetst Eligius als een eenvoudig en nederig man, vroom van aard, streng voor zichzelf, maar weinig opgewekt en zeer zwijgzaam. Zijn levendige geest, scherp verstand en groote kennis gingen achter deze eigenschappen schuil. In het klooster te Brussel ving hij zijn litterairen arbeid aan, waarvan wij elders een overzicht zullen geven.¹⁾

Op 16 November 1616 zond men hem naar de kartuizeronnen te Brugge om den vicarius dier monialen D. Cornelis van Schoonhoven²⁾, die hoogbejaard en slecht van gezicht was, in zijne bediening bij te staan. In 1621 is hij van deze opdracht ontheven en teruggekeerd naar het huis zijner professie. Op verzoek van Jan van Emmikhoven³⁾, die thans prior van de Bossche karthuizers was, is Eligius op 12 November van hetzelfde jaar overgeplaatst naar Den Bosch om daar het ambt van vicarius te bekleeden. Hier heeft hij het eerste gedeelte der kroniek van dat huis geschreven. In 1623 verhuisd naar Boxtel, vond hij in den daaropvolgenden tijd gelegenheid om deze nagenoeg te voltoeien. Voorts kwam in 1624 zijn biographie van Joost van Schoonhoven gereed.

Het Bossche convent was in dezen tijd welhaast uitgestorven. In 1625 is Eligius als vicarius overgeplaatst naar het nieuwe klooster van Sint-Sophia te Antwerpen⁴⁾, waar hij kort daarna aan zijne *Annales* de laatste hand heeft gelegd. In 1630 is hij naar het klooster zijner professie te Brussel teruggekeerd, waar hij tot aan zijn dood het officie van

¹⁾ Zie het vervolg van deze bijdrage.

²⁾ *Biogr. Wbk.*, VI, kol. 854—855.

³⁾ „ut habeam — schreef deze — aliquem meae conscientiae testem et consolatorem, qui mihi erit tamquam frater et socius spiritualis.” (*Goethals*, t. a. p.)

⁴⁾ *Goethals*, t. a. p. deelt abusievelijk mede, dat hij rector is geworden van de nieuwe nederzetting.

vicarius heeft vervuld, terwijl hij er tevens magister noviciorum is geworden. Bovendien wist hij in deze periode zich nog op allerlei wijzen met de pen verdienstelijk te maken. Hij stierf te Brussel 30 December 1641 na een ongesteldheid van zeven dagen.¹⁾

Het autograaf van Eligius' Annales, dat wij hebben geraadpleegd, is afkomstig uit de bibliotheek der voormalige chartreuse te Montreuil-sur-Mer. Dit klooster was in de vorige eeuw door aankoop eigenaar van het handschrift geworden. Omtrent de herkomst kon men ons niet nader inlichten. Wel staat, blijkens een aantekening op de binnenzijde van den omslag, vast, dat het heeft toebehoord aan de Antwerpsche kartuizers. Toen hun klooster in 1783 door Joseph II was opgeheven, heeft men in 1785 hun boeken verkocht²⁾, waardoor het hs. in omloop zal zijn gekomen.

Toen de kartuizers in het begin onzer eeuw uit Frankrijk zijn verdreven, is de codex overgebracht naar St. Hugh's Charterhouse, Parkminster (Partridge Green) in Engeland. Nadat het vervolgens eenige jaren is bewaard in de chartreuse van Sélignac bij Simandre (Ain) in Frankrijk, waar de geheele boekerij van Montreuil-sur-Mer berust, is het thans opgenomen onder de archieven der orde in de Certosa di Lucca (Italië) onder no. A-v, 32b.³⁾

Het handschrift, waarvan reeds elders een beschrijving is gegeven⁴⁾, draagt op den rug van den perkamenten band het opschrift: *Domus Sanctae Sophiae descriptio*. F. 17—17v be-

¹⁾ Zijn „schedula mortuaria”, op f. 197 van hs. 4061 der Kon. Bibl. Brussel medegedeeld, luidt als volgt:

„Anno 1641 30 Decembris obiit in Cartusia Bruxellensi D. Gerardus Eligii [sic] professus ibidem ac alias Sylvae-Ducis et Antverpiae vicarius, nec non monialium Cartusiensium confessarius Brugis anno aetatis 51 religionis 30. Vir pius, humilis, austerus sibi, aliis benignus, piis studiis addictissimus, in officio divino assiduus.” Zie voorts hetzelfde hs., f. 194v.

c. 1642: „Obiit D. Gerardus Eligii [sic] professus et vicarius domus Bruxellensis.”

²⁾ Stadsarchief Antwerpen, hs. 21773.

³⁾ Met de zeer gewaardeerde machtiging van den Hoogerwaarden Pater Generaal is het hs. mij eenigen tijd ten gebuike afgestaan.

⁴⁾ *Verschueren*, 381—382.

vatten een opdracht aan D. Willem Willems van Hasselt den eersten rector van het nieuwe Antwerpsche huis.¹⁾ Daarna volgt op f. 18-118 de eigenlijke kroniek der Bossche kartuizers, welke dus rond 200 bladzijden beslaat. Eligius heeft zijn Annales veelvuldig onderbroken door lange Latijnsche verzen, die voor ons weinig bekoorlijks hebben. De inhoud van deze rijmen is van geen belang. Zij beslaan bijna een derde gedeelte van de kroniek. Eligius toont zich vooral in het eerste en tweede deel van zijn Annales een babbelaar en een rijmelaar, die het geduld van den lezer op de proef stelt. Van f. 18 tot f. 77v heeft zijn beschrijving betrekking op de aanvangsperiode van het convent onder het rectoraat van Dionysius den Kartuizer. Mougel²⁾ heeft het handschrift van Eligius in de tweede helft der vorige eeuw geraadpleegd. De gegevens, die men in het eerste en tweede deel der Annales aantreft, zijn door ons in de volgende bladzijden volledig benut en uitputtend verwerkt. Daarom is er van afgezien om de Annales in hun geheel voor publicatie in aanmerking te brengen. Wel scheen het ons nuttig toe den volledigen tekst van het derde en vierde (laatste) deel achter deze bijdrage te doen afdrukken, met weglating echter van de rijmen. Zij betreffen de nieuwere geschiedenis van het convent van Sint-Sophia van 1566 af.

Omtrent de bronnen, welke hem voor de samenstelling van zijn kroniek hebben ten dienste gestaan, deelt Eligius³⁾ het volgende mede. Veel heeft hij opgeteekend uit den mond van hen, met wie hij gedurende eenige jaren in dit huis heeft geleefd. Deze getuigenissen bevatten deels het relaas van tijdgenooten, deels de weergave van hetgeen dezen bij overlevering aangaande de geschiedenis van het convent bekend

¹⁾ Inc.: „Admodum venerando Patri in Christo Guilelmo Willems Hasselensi primo Rectori ac Initiatori Metaphoricae domus hujus N. unus pro omnibus hoc scriptum offero.”

²⁾ *Mougel*, passim.

³⁾ *Eligius*, f. 35: „Scripsimus et recolligimus haec qualicumque, quae partim ex fida relatione, vel ex viva veraque voce et testificatione eorum quibuscum aliquot annis in hac domo viximus, quorum canis, ut est proverbium, et annis fides debetur.”

was. Van deze huisgenooten noemt de kroniekschrijver de meesten met name, te weten den leekebroeder Joannes Commotius¹⁾, geprofest convers van het voormalige kartuizerklooster Monnikhuizen bij Arnhem, een man van beproefde trouw, die toenmaals 70 jaar oud was en zijn levensavond doorbracht bij de kartuizers van Sint-Sophia.²⁾ Vervolgens den ouden kloosterknecht Hendrik Jansenius³⁾, die, hoewel meer dan 80 jaren tellende, scherp van geheugen en helder van verstand was en mitsdien als betrouwbaar wordt geprezen. In de derde plaats den toenmaligen prior Jan van Emmikhoven⁴⁾, eveneens een hoogbejaard man, die langen tijd als visitator de Nederlandsche provincie had bestuurd. Niet alleen uit hoofde van zijn functies, maar ook omdat hij van kindsbeen af de stad en haar omgeving had gekend — hij was geboortig uit het land van Altena en had in Den Bosch school gegaan — gold hij als een geloofwaardig zegsman.

Naast de getuigenissen van dezen en anderen heeft Eligius nog beschikt over de oude chartae van het generaal kapittel en andere geschreven bronnen.⁵⁾ Zoo blijkt hij een „liber

¹⁾ *Eligius*, f. 35: „E quibus unus frater Joannes Commotius conversus professus olim domus monachorum septuagenarius est hodie, qui varias provincias pervagatus et variis pro domo et pro Ordine laboribus exhaustus tandem in hac domo consenuit.“

²⁾ Monnikhuizen was in 1580 verwoest. Zie over Joannes Commotius: *Monnikhuizen*, blz. 3—4, 78—79; *Ephem.* IV, 509; voorts het vervolg van deze bijdrage.

³⁾ *Eligius*, f. 35: „Alter aequae fide dignus Henricus Jansenius mercenarius noster domesticus major est octogenario et supra 40 annos hic in domo versatus fidelissimus semper per omnia nostrique summe studiosus, vir quamvis mechanicus et peronustus tamen valde prudens et intelligens et tenacis memoriae, cui magis credendum, quod, oratore teste, cum jam persequerit tanto tenacius praeteritorum meminisse possit, omnia enim, quae curant senes meminerunt.“

⁴⁾ *Eligius*, f. 35: „Omitto quod modernus prior omni teste major P. Joannes van Emmechove, ex Gheldris oriundus et a puero in hac urbe educatus, et huic orbi satis notus, plurima novisse potuit, quae tamen quamvis parcius et non nisi praegnantiora quaeque referre solet.“ Zie over hem voorts het vervolg van deze bijdrage.

⁵⁾ *Eligius*, f. 35: „Unde ad antiquas chartas capituli, partim quoque ad pandectas quasdam confugere debuimus, et ex his atque ex illis corrogare quicquid ad fidem faciendam fidelissimum ac fortissimum judicavimus.“

questorius” te hebben geraadpleegd uit de eerste jaren van het klooster, toen Dionysius de Kartuizer er nog rector was.¹⁾

Ook de boekerij van het Bossche klooster, waarvan hij de catalogoog heeft medegedeeld achter zijn *Annales* (f. 141—154v), heeft hij veelvuldig benut. Natuurlijk heeft hij niet verzuimd de geschriften van Dionysius te bespreken. Hij wijdt zelfs een paragraaf aan het oordeel van sommigen zijner tijdgenooten over de werken van den Doctor Ecstaticus.²⁾ Ook blijkt Eligius te putten uit een levensbeschrijving van Dionysius. (f. 61v). Deze biographie is ongetwijfeld die van Loer, doch diens *Vita* wordt niet in de boekenlijst vermeld. Hij noemt den *Tetralogus devotionis* van den Bosschen kartuizerprior Hendrik Vroede.³⁾ Herhaaldelijk citeert hij de *Annales Ecclesiasticae* van Baronius⁴⁾ en hij verwijst naar de *Commentaria super Esaiam* van P. Sasbout (f. 94). Voorts worden aangehaald Bernardus, Bonaventura, Thomas Bozius, Chrysostomus, Gerson, Gregorius, Hieronymus, Ribera, Suso, Theophylactus, Tertulianus⁵⁾ en anderen. Onder de schrijvers, naar wie Eligius verwijst, bevinden zich ook gedrukte historische bronnen. Zoo noemt hij Bostius⁶⁾ en de kartuizers Petreius, Surius en Sutor.⁷⁾

Toen Eligius in 1621 als vicarius naar Den Bosch kwam, verbleef het kleine convent in zijn refugie in de Sint-Jorisstraat. Daar is hij met het schrijven van zijn kroniek begonnen en had hij het archief en de boekerij bij de hand. Reeds toen had hij te klagen over het gemis van kroniekmatige aan-

¹⁾ *Eligius*, f. 29v.

²⁾ *Eligius*, f. 57 e. v.

³⁾ *Eligius*, f. 80v.

⁴⁾ *Eligius*, f. 38v en f. 58v.

⁵⁾ *Eligius*, ff. 37v, 38v, 53v, 54v, 55, 57v, 58, 62v, 63, 64v, 70, 75v, 78, 80v, 91v, 103.

⁶⁾ A. Bostius, *De praecipuis aliquot Cartusianae familiae Patribus* (Coloniae 1609).

⁷⁾ *Eligius*, ff. 58, 81v en 100. Bedoeld zijn: Th. Petreius, *Bibliotheca Cartusiana* (Coloniae 1609); L. Surius, *Commentarius brevis rerum in orbe gestarum, ab anno salutis MD usque in annum MDLXXIII* (Coloniae 1574); P. Sutor, *De Vita Cartusiana* (Coloniae 1609).

teekeningen betreffende de geschiedenis van het klooster.¹⁾ Nadat de kartuizers echter in 1623 waren uitgeweken naar Boxtel en sommigen van hen zich korten tijd later naar Antwerpen hadden begeven, werd het den annalist moeilijker om zijn arbeid voort te zetten. Aan het slot van het tweede gedeelte vestigt hij hierop de aandacht. Het valt hem niet licht eenigszins volledig te blijven. De gebeurtenissen, die hebben plaats gevonden na de plundering van het Vughtsche huis in 1566 zijn voor hem moeilijk te reconstrueeren. Want de chartae van het generaal kapittel uit het tiental jaren na de voormelde ramp, toen het convent verspreid was, waren zoek geraakt. Daar kwam nog bij, dat hij de bescheiden, waarover hij het voorgaande jaar nog kon beschikken, thans in ballingschap moest missen. Het was dus in 1624, dat Eligius het tweede gedeelte („Elementatio secunda”) zijner Annales heeft voltooid. Wat hij vervolgens gaat verhalen is bijgevolg — naar hij schrijft — niet zoozeer uit schriftelijke bronnen geput dan wel uit mondelinge getuigenissen en uit eigen ervaring. Derhalve zal het vervolg van zijn historie-verhaal leemten en feilen vertoonen, die, naar hij hoopt, anderen vroeg of laat zullen aanvullen of verbeteren.²⁾ Het tijdvak van 1595 tot 1624 vond dan ook in de Annales nauwelijks behandeling. Eligius volstaat met een naamlijst der

¹⁾ *Eligius*, f. 34v.

²⁾ *Eligius*, f. 100—100v: „Itaque potius ad fugam et exsilia nostrorum veniamus, et quamvis nihil aut vix quicquam de veritate earum quae post destructam domum tam in hac provincia quam in Ordine gestarum habeamus, eo quod chartae capituli generalis quae totis decem annis quibus nostri dispersi fuerunt, exciderint et desint in textu chartarum, hinc est quod incerta et dubia fere omnia habeamus. Accedit praeterea quod in hoc quodammodo velut exsilio adhuc constitutus exsul ab urbe et a domo scribo sine lumine, sine subsidio illo chartarum quod ante annum cum adhuc essemus in urbe semper ad manum habebamus: et quae deinceps narraturus sum non tam ex chartis vel scriptis quam ex vivae vocis oraculo tradita et accepta habeam. Unde ignoscendum scripto et scriptori, si quid secus forte quam rei gestae veritas se habeat narret, quia haec quae deinceps prosequamur partim ab obliviosis auditoribus, partim ipse obliviosus interdum scriptor, tametsi quam possum optima fide narrem, nihilominus potui errare. Sed tamen aequus rerum et temporum aestimator non palpator facile ignoscet, inquam, si consideret de perturbatissimis temporibus non aliam fere quam perturbatam narrationem et orationem potuisse connecti.”

opvolgende prioren benevens enkele notities. Liever wil hij over zijn tijdgenooten kort zijn.¹⁾

Chartae van het generaal kapittel der Grande Chartreuse.

Naast de Annalen van Eligius leveren de ordonnanties van het generaal kapittel der orde belangrijke bouwstoffen voor de geschiedenis van het Bossche convent. De patres capitulares vergaderden kort na Paschen. De chartae verschaffen een aantal gegevens, die in verband met of dikwijls bij gebreke van andere berichten van groote beteekenis zijn. Opmerking verdient evenwel dat deze vergadering slechts dan bepaalde bevelen of aanwijzingen voor een klooster had te geven, wanneer er iets bijzonders was te beslissen of op te merken. Uit het stilzwijgen van de chartae in eenig jaar kan daarom de gevolgtrekking worden gemaakt, dat geen aanleiding bestond tot ingrijpen, vermanen of beschikken.

Echter neme men in aanmerking, dat de chartae niet volledig zijn bewaard. Ten gevolge van de revolutie op het einde der 18de eeuw is de oude verzameling der *Chartae Capituli Generalis* van het groote klooster bij Grenoble verloren gegaan, met uitzondering van 4 deelen, betreffende de jaren 1438—1474 en 1516—1535, die in de Nationale Bibliotheek te Parijs worden bewaard. Voorts bezit de Certosa bij Lucca een gehavend en niet compleet deel van de jaren 1560—1570. Een eveneens zeer geschonden deel van 1504—1515 bevindt zich in St. Hugh's Charterhouse te Partridge Green (Engeland). Een codex in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel houdt de chartae in van de jaren 1416—1426, 1428—1442.²⁾ Kleinere fragmenten treft men verspreid aan in verschillende archieven en handschriftenverzamelingen.

Wijlen Dom Palémon Bastin te Galluzo bij Florence had zich in den loop van vele jaren de moeite gegeven, de nog bewaarde chartae op te sporen en daarvan afschrift te

¹⁾ *Eligius*, f. 114v—115v.

²⁾ Zie de aantekeningen van Dr. E. Lamalle S. J. (*Lamalle*, p. XLI).

nemen. Deze afschriften zijn ons destijds door hem welwillend ter bestudeering afgestaan. Sedert het overlijden van Dom Palémon berusten zij in de archieven der Orde te Lucca.

Het archief der Bossche kartuizers.

Van het archief van Sint-Sophia is, voor zoover ons bekend is, weinig bewaard. Het Rijksarchiefdepot te 's Hertogenbosch bezit slechts één origineel stuk, dat in 1922 ten geschenke is ontvangen.¹⁾ Overigens berusten in de bewaarplaats twee dossiers met oudere en moderne afschriften en aantekeningen betreffende de kartuizers van 's Hertogenbosch en die van Geertruidenberg, welke echter niets belangrijks bevatten. Ook in het stadsarchief van 's Hertogenbosch en in het gemeentearchief van Vught worden geen stukken afkomstig van Sint-Sophia bewaard, zooals mij door de archivariissen dier gemeenten is medegedeeld.

Het is waarschijnlijk, dat de conventualen, toen zij in het begin der 17de eeuw hun refugie binnen Den Bosch moesten verlaten, en later, toen zij zich hebben gevestigd in de Zuidelijke Nederlanden, de gelegenheid hebben gehad om het geheele kloosterarchief, voor zoover het niet bij de plundersingen en verplaatsingen van het Vughtsche huis verloren mocht zijn gegaan, over te brengen naar hun nieuwe woonplaatsen.

Tusschen 1620 en 1640 hebben de overgebleven Bossche kartuizers zich geleidelijk te Antwerpen gevestigd, waar zij in de Sint-Rochusstraat in een refugie van de chartreuse te Lier den grondslag legden van een nieuw convent, dat naam en zegel van het voormalige klooster te 's Hertogenbosch heeft overgenomen. Dit Antwerpsche huis van Sint-Sophia is op het einde der 18de eeuw gesupprimeerd.²⁾ Wanneer men

¹⁾ Dit charter van 5 Aug. 1486 betreft een kwietschelding, door Jan die Rijck als momboir en voogd van zijn vrouw Elisabeth Pieck aan het convent gedaan, van alle aanspraken, die hij vanwege zijn echtgenoot op Aleijt Pieck, weduwe van Arnold van Herlaer, heeft gehad aangaande de goederen, welke het kartuizerklooster van Aleijt had ontvangen.

²⁾ *Monasticon*, II, 245—248, 261—264.

kennis neemt van de wijze, waarop de burgerlijke overheden toen zijn te werk gegaan bij het verzamelen en het vervoer van de archieven der verlaten kloosters¹⁾, moet men de kans groot achten, dat van de registers en bescheiden van het Bossche huis nog in dien tijd veel is verloren gegaan. Dit is misschien de reden, waarom in het Staatsarchief te Antwerpen slechts enkele stukken bewaard worden van de kartuizers te 's Hertogenbosch, namelijk een tweetal charters op perkament van 1501 en 1504, een register betreffende den verkoop van hout van 1564 tot 1658²⁾ en een rekeningenboek van de jaren 1582 tot 1587.³⁾

De reeds aangeduide lotgevallen van de archieven der Antwerpsche kloosters ten tijde van de uitdrijving leidden er toe, dat een groot gedeelte der bescheiden tegen de bedoeling in is terecht gekomen in Brussel.⁴⁾ Dientengevolge wellicht vindt men thans in het kabinet der handschriften van de Koninklijke Bibliotheek aldaar een bundel stukken aangaande de Antwerpsche kartuizers, waarvan ff. 12—18 bevatten een door de Aartshertogen verleende „Octroye voor de Heeren Chartroisen te 's Hertogenbosch” dd. 27 Maart 1615 en eenige copieën van hetzelfde stuk. Voorts treft men in dezen bundel (ff. 38—41) twee bladen met aantekeningen van de Bossche kartuizers aan, loopende van 8 Januari 1623—18 Januari 1624.

Een ander gedeelte van het archief der Bossche kartuizers berust in het archief van het Aartsbisdom Mechelen. Hier bevindt zich namelijk een register der cynsen en renten (15de eeuw, 97 blz. in 4°) en worden voorts bewaard 23 oorkonden

¹⁾ H. Jacobs, *Inventaris der Archieven van het Provinciaal Bestuur van Antwerpen*, I (Oude Archieven) (Antwerpen 1890), blz. 9 e. v.

²⁾ J. Vannérus, *Le Depot des Archives de l'Etat à Anvers* (in: *Revue des Bibliothèques et Archives de Belgique*, 1906), blz. 5.

³⁾ No. 6 (oud n° 176). De inventaris vermeldt abusievelijk, dat de rekeningen betreffen het convent van Geertruidenberg, dat zich in die jaren te Vught zou hebben bevonden.

⁴⁾ Jacobs, t. a. p., blz. 10.

⁵⁾ J. van den Gheyn S. J., *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Royale de la Belgique*, VI (Bruxelles 1906), p. 169, No. 3858 (19703).

uit de 15de en 16de eeuw, betrekking hebbende op de goederen en bezittingen van S. Sophia.¹⁾

In 1919 kwam het stadsarchief te Antwerpen door aankoop in het bezit van een in de tweede helft der 18de eeuw geschreven handschrift, afkomstig van het in 1783 opgeheven kartuizerklooster aldaar. Het beslaat 48 blz. en draagt tot opschrift: *Oorsprong ende Voortgang van het Clooster der Carthuysers binnen de stad Antwerpen.*²⁾ Deze beschrijving vangt aan bij de komst van de kartuizers in de omgeving van 's Hertogenbosch en is klaarblijkelijk, voorzover zij betreft het oude S. Sophia, ontleend aan Eligius.

Het is te betreuren, dat het calendarium of necrologium van S. Sophia, in Eligius' tijd nog aanwezig³⁾, niet meer is terug te vinden. Dientengevolge zijn ons tal van gegevens onthouden, die nevens de andere van veel waarde zouden zijn geweest.

De boekerij.

Omtrent de librye van het klooster zijn wij uitstekend ingelicht door de voortreffelijke studie van P. Lucidius Verschueren O. F. M., getiteld „De bibliotheek-catalogoog der Kartuize S. Sophia te Vught” in het *Historisch Tijdschrift*, deel XIV (1935), blz. 372—402, en deel XV (1936), blz. 7—58. Eligius heeft, zooals wij reeds hebben medegedeeld, van de in zijn tijd aanwezige verzameling een lijst opgesteld. (f. 141—154v). De tekst van deze lijst is door P. Verschueren gepubliceerd, voorzien van een uitvoerige inleiding. Voorzover ons bekend is, bestaan van geen der voormalige kartuizerboekerijen in Nederland en België dergelijke uitvoerige gegevens.⁴⁾ In de belangrijke inleiding, welke aan de mededeeling van den catalogoog voorafgaat, heeft

¹⁾ Volgens vriendelijke mededeeling van den E. H. Tambuyser, toegevoegd archivaris. De gelegenheid heeft mij ontbroken om de voormelde stukken, welke zich in Brussel, Mechelen en in het Staatsarchief te Antwerpen bevinden, te onderzoeken.

²⁾ No. 23385.

³⁾ Verschueren, 16.

⁴⁾ Vgl. *Amsterdam*, blz. 22—31.

P. Verschueren een beschrijvend overzicht gegeven van de handschriften en boeken, afkomstig van de Bossche kartuizers, welke nog zijn bewaard.

In de Koninklijke Bibliotheek te Brussel bevindt zich een codex (verzamelband) uit de tweede helft der 15de eeuw, bevattende 45 tractaten.¹⁾ Voorts eenzelfde bundel van 25 tractaten en nog een derde codex.²⁾ Ook in de collectie van de Maatschappij der Ned. Letterkunde vindt men een handschrift, geschreven op het einde der 15de eeuw, dat blijkens den band waarschijnlijk van S. Sophia afkomstig is. In het Museum Plantin-Moretus te Antwerpen wordt een verzamelband van 7 handschriften en incunabels bewaard, welke ook aan het Vughtsche klooster heeft toebehoord. Verspreide resten van de boekerij der Bossche kartuizers worden verder aangetroffen in de bibliotheek van het Groot Seminarie te Mechelen en in de verzameling van het Rusbroec-Genootschap te Antwerpen.³⁾

De litteraire werkzaamheid der monniken.

Wanneer wij een overzicht willen geven van de litteraire werkzaamheid der monniken van S. Sophia, ontmoeten wij in de eerste plaats niemand minder dan Dionysius den Kartuizer, den eersten rector van het convent (1402—1472), geleerde en schrijver van bijzondere vermaardheid, te recht genoemd den laatsten der groote middeleeuwsche scholastieken. Zijn geschriften, die zoowel in handschrift als in druk over de geheele beschaafde wereld zijn verspreid, behandelen hoofdzakelijk onderwerpen op het gebied der exegese, filosofie, theologie, canoniek recht, mystiek, ascese en sociologie. Men vindt er voorts werken onder van homiletischen en polemischen aard.

Een moderne, volledige uitgave dezer opera, welke 42 zware

¹⁾ Verschueren, blz. 385—391, 397—398.

²⁾ Verschueren, blz. 395—397.

³⁾ Verschueren, blz. 399—400.

quarto-deelen beslaat, is in 1896 door de kartuizers begonnen en thans voltooid.¹⁾

Met verwijzing naar de uitgebreide literatuur betreffende Dionysius moge hier worden volstaan. Zijn biographie is geschreven door den Keulschen kartuizer Dirk Loer van Stratum († 1554). Deze levensbeschrijving is afgedrukt in deel I van de moderne uitgave van Dionysius' Opera Omnia (blz. XXIV—XLVIII) en afzonderlijk uitgegeven te Doornik in 1904.²⁾ De oudere literatuur betreffende den Doctor Ecstaticus wordt volledig opgegeven door Mougel. Nieuwere literatuur is door Prof. Dr. W. Mulder S. J. medegedeeld in *Biogr. Wbk.*, deel II (1912), kol. 393—396. Een studie over „Dionysius den Kartuizer en zijne werken” van de hand van P. Albers S. J. vindt men in *Studiën*, deel XLIX (1897), blz. 203—255. Iconografische bijzonderheden omtrent den grooten kartuizer kan men ook vinden in mijn bijdrage „Dionysius de kartuizer in beeld” in *Opgang*, 4e jaargang (1924), blz. 761—767, 833—840 en 881—885. Ten slotte zij nog gewezen op de volgende studies: E. Ewig, *Die Anschauungen des Kartäusers Dionysius von Roermond über den christlichen Ordo in Staat und Kirche* (Bonn 1936) en P. Teeuwen, *Dionysius de Karthuizer en de filosofische stroomingen aan de Keulsche Universiteit* (Brussel 1938).

De Leidsche hoogleeraar Dr. J. Huizinga³⁾ typeerde als volgt den arbeid van den monnik:

„Dionysius de Karthuizer is het volledigste type van den machtigen godsdienstigen enthousiast, dat de laatste Middeleeuwen hebben opgeleverd. Het is een onbegrijpelijk energisch leven; hij vereenigt de vervoeringen van de groote mystieken, de wildste askese, de voortdurende gezichten en

¹⁾ *Doctoris Ecstatici D. Dionysii Cartusiani Opera Omnia*, cura et labore Monachorum sacri Ordinis Cartusiensis (Monstrolii 1896 — Tornaci 1913).

²⁾ *Vita Beatae Memoriae Dionysii Cartusiani auctore Theodorico Loer a Stratis*, vicario Cartusiae Coloniae (Tornaci 1904). Bij het citeeren verwijzen wij naar den tekst in de Opera Omnia.

³⁾ J. Huizinga, *Herfsttij der Middeleeuwen* (Haarlem 1919).

revelaties van den geestesziener met een schier onafzienbare werkzaamheid als theologisch schrijver en practisch geestelijk raadsman. Hij staat even na aan de groote mystici als aan de practische Windesheimers, aan Brugman, voor wien hij zijn beroemde handleiding van het christelijk leven schrijft (Opera, t. XXXIX, p. 496; Mougel p. 54; Moll, Johannes Brugman I, p. 74; Kerkgesch. II; K. Krogh-Tonning, Der letzte Scholastiker, Eine Apologie, Freiburg 1904, p. 175) als aan Nicolaas van Cusa, aan de heksenvervolgers (Mougel, p. 58) als aan de geestdriftigen voor een zuivering der Kerk. Zijn arbeidskracht moet onverwoestbaar zijn geweest. Zijn geschriften vullen 45 quarto deelen. Het is alsof de geheele Middeleeuwsche theologie nog eens uit hem terugstroomt. „Qui Dionysium legit, nihil non legit” heette het onder de theologen der 16^e eeuw. Hij behandelt evengoed de diepste vragen van wijsgeerigen aard, als dat hij voor een ouden leek, broeder Willem, op diens verzoek schrijft over de wederkerige herkenning hiernamaals. Hij zal het zoo eenvoudig mogelijk zeggen, belooft hij, en broeder Willem kan het in het Dietsch laten overbrengen. (Opera t. XXXVI, p. 178, De Mutua Cognitione). In een eindeloozen vloed van eenvoudig uitgedrukte gedachten geeft hij alles, wat de groote voorgangers gedacht hadden, terug. Het is echt laat werk: samenvattend, concludeerend, niet nieuw scheppend. De citaten van Bernard van Clairvaux of Hugo van Sint Victor schitteren als juweelen op het slichte eenkleurige kleed van Dionysius' proza. Al zijn werken werden door hem zelf geschreven, nagezien, verbeterd, gerubriceerd en geillumineerd, totdat hij in het eind zijns levens welbedacht met schrijven ophoudt: „Ad securae taciturnitatis portum me transferre intendo.” (Vita, Opera, t. I, p. XXIV, XXXXIII).”

In hoeverre Dionysius tijdens zijn betrekkelijk kort verblijf bij 's Hertogenbosch (1466—1469) gelegenheid heeft kunnen vinden om, ondanks gebrek aan hulpmiddelen en niettegenstaande tal van beslommeringen en ongemakken, met schrijven voort te gaan, valt moeilijk vast te stellen. Zijn laatste ver-

handeling *De Meditatione* heeft hij voltooid in het jaar van zijn vertrek uit Eikendonk (1469).

De Vughtsche kartuizers zijn niet achtergebleven in ijver om de werken van hun grooten stichter te helpen verspreiden. Reeds voordat hun Keulsche ordebroeders met zeldzame activiteit in het begin der 16de eeuw Dionysius' werken in druk deden verschijnen, hebben zij op hun kosten te 's Hertogenbosch een der verhandelingen van Dionysius in het Nederlandsch het licht doen zien. Omstreeks 1510 is namelijk op hun last en op hun kosten in druk verschenen: Dionysius' *Tractaet van den loflijken maeghdlijken leven*. ('s Hertogenbosch, Laur. Hayen, z. j., 8°). Wellicht hebben zij ook de hand gehad in andere Bossche edities van Dionysius' geschriften.¹⁾

De onderneming van de kartuizers te Keulen, die van 1530 af voor hun rekening de uitgave en wederuitgave der werken van den Doctor Ecstaticus deden geschieden, is door verschillende kloosters in de Nederlanden geldelijk gesteund. Onder deze bevond zich ook het Vughtsche huis. In een brief van Dirk Loer aan den prior van de Utrechtsche chartreuse schreef eerstgenoemde: „Nec minus adstitero nobis Prior Gandensis, Buscoducensis et Lovaniensis, viri admodum devoti ac venerandi, Dionysii evulgationem scribendo, et exemplaria transmittendo impense promoventes.”²⁾

Ook Martinus Greve, secretaris van 's Hertogenbosch, schijnt den voortreffelijken arbeid der Keulsche monniken een warm hart te hebben toegedragen. De prior van Keulen, D. Pieter Blommeveen van Leiden, heeft hem in 1535 de nieuwe uitgave van Dionysius' *De Quatuor Hominis Novissimis* opgedragen.³⁾ Uit de opdracht blijkt, dat D. Ge-

¹⁾ Verschueren, 376—377.

²⁾ *Bibl. Cart.*, 275—277.

³⁾ Het slot van deze opdracht luidt: „Salvere te jubet frater Gerardus [Hamontanus] procurator meus, tuus olim alumnus, et frater Theodoricus [Loer a Stratis] meus vicarius, excitator promotorque praecipuus impresurae operum D. Dionysii nostri, omnisque haec nostra pariter et Cantaviensis cum suo priore familia.” Blommeveenna verzocht hem ook P. Jan van

rard Kalkbrenner van Hamont destijds „alumnus” van Greve was geweest.

Dionysius' tijdgenoot Hendrik de Vroede († 1484), een der eerste prioren van het Vughtsche huis¹⁾, was auteur van verschillende tractaten. Men name van een verhandeling, getiteld *Tetralogus devotionis*, waarvan in het begin der 17de eeuw nog een handschrift werd bewaard bij de Bossche kartuizers.²⁾ Zijn letterkundig werk wordt door Sutor († 1537)³⁾ als volgt beschreven: „Scripsit pro institutione religiosorum quaedam praeclara opera quibus memoriam sui posteritati commendavit. E quibus exstat opus devotioni maxime consentaneum, quod Tetralogum devotionis praenotavit, quod et in partes tres, secundum tres statuum differentias, scilicet incipientium, proficientium et perfectorum partitus est, et dialogico more agens, collocutores Angelum, Monachum, Jesum, Patrem Coelestem, et Mariam Amorosam socrum sanctarum animarum introduxit.”⁴⁾

D. Cornelis de Grootte, monnik van S. Sophia, die op 28 Februari 1614 na een 67-jarig kloosterleven in het huis zijner professie is gestorven⁵⁾, liet een verzameling preeken na, getiteld *Sermones de tempore et de sanctis*.⁶⁾

Zeer belangrijk zijn de geschriften, nagelaten door den Bosschenaar D. Arnold Havens, die van 1590 tot 1595 prior van het klooster is geweest en daar in de eerste jaren der 17de eeuw als vicarius andermaal heeft verbleven.⁷⁾

Baerle O. P. te groeten. (*Dionysii Cartusiani Opera Omnia*, XLI, Tornaci 1912, p. 491).

¹⁾ Zie over hem het vervolg van deze bijdrage.

²⁾ *Eligius*, f. 80v: „Scripsit enim Tetralogum devotionis quendam qui adhuc extat manuscriptum et servatur apud nos, et alia quaedam quae tamen lucem non viderunt”; voorts *Eligius*, f. 141—154v.

³⁾ t. a. p., blz. 600—601.

⁴⁾ De Nederlandsche kartuizer-bibliograaf Petreius (*Bibl. Cart.*, 138—141), in voce Henricus Prudens, wijst er op, hoe Sutor over „Henricus Prudens” zwijgt, doch het tractaat toeschrijft aan zekeren Henricus Vroedius. Over deze vermeende puzzle wijdt hij zelfs nog uit.

⁵⁾ c. 1614: „Obiit D. Cornelius de Grootte professor et senior domus Sanctae Sophiae, alias prior domus Campensis, qui 67 annis laudabiliter vixit in ordine.”

⁶⁾ *Biogr. Wbk.*, VI, kol. 647.

⁷⁾ Zie over hem het vervolg van deze bijdrage.

Van zijn werken verdient allereerst vermelding *Commentarius de erectione novorum in Belgio Episcopatum deque iis rebus, quae ad nostram hanc usque aetatem in eo praeclare gestae sunt*. Auctore R. P. Arnoldo Havensio, Carthusiae Gandensis Priore (Coloniae, sumptibus Joannis Kinckii Anno MDCIX) (in 4°). Dit werk is in 1611 opnieuw in den handel gebracht onder den titel *Commentarius rerum a sacris praesulibus in Belgio gestarum*, auctore R. P. Arnoldo Havensio (Coloniae Agrippinae Excudebat Stephanus Hemmerden, sumptibus Joannis Kinckij anno MDCXI¹⁾). Dit boek, om zijn groote nauwkeurigheid geprezen, geeft een gedocumenteerd historieverhaal van de vestiging der nieuwe hiërarchie in de Nederlanden ingevolge de Pauselijke Bul „Super Universi” van 12 Mei 1559 en bevat bovendien uitvoerige biographieën van de Roermondsche bisschoppen Lindanus en Cuyckius. Zijn verblijf in de voorname kerkelijke centra had hem in staat gesteld over de stof, die hij behandelt, zeer goed ingelicht te zijn. Bij de samenstelling van den *Commentarius* heeft hij het geheime archief van het bisdom Roermond kunnen raadplegen. Het werk is behalve wegens zijn eigenschappen als historische bron ook nog van beteekenis, daar het ten deele de leemte aanvult, veroorzaakt door het verloren gaan van de bisschoppelijke archieven in den grooten brand van 1665.

Een tweede bekend werk van zijn hand is *Historica Relatio duodecim martyrum cartusianorum qui Ruremundae in Ducatu Geldriae Anno MDLXXII agonem suum feliciter compleverunt* (Coloniae 1608 apud J. Kinckium, in 8°).²⁾ Zooals

¹⁾ De uitgave van 1611 is behoudens het titelblad dezelfde als die van 1609. In het in de Kon. Bibliotheek te 's Gravenhage berustende exemplaar der editie van 1611 blijkt, dat het oude titelblad van 1609, waarvan nog een strook te zien is, is weggesneden en vervangen door het nieuwere titelblad. Het zetsel van beide edities is overigens gelijk.

²⁾ Hetzelfde werk is ook in 1608 in 12° uitgegeven te Gent bij Gualterus Manilius. (56 blz.). De oorspronkelijke uitgave is in 1753 te Brussel herdrukt, doch zonder vermelding van jaartal of drukker. Deze achttiende-eeuwsche editie is de meest verspreide. In de opdracht (p. IV) deelt de uitgever mede, dat hij den nieuwen druk het licht deed zien „ne supradicti Agonis memoria propter prioris editionis raritatem penitus oblitteraretur.” Men zie hierover meer uitvoerig G. Hesse O. F. M. in *Limburgs Jaarboek*,

Havensius in zijn voorrede mededeelt, hadden de Roermondsche bisschop Cuyckius en de Bossche Bisschop Masius hem in 1601 aangespoord om, naar het voorbeeld van Estius, die de geschiedenis van de Gorcumsche martelaren had te boek gesteld, een historische beschrijving te geven van de marteling der Roermondsche geestelijken op 22 Juli 1572. De feiten zijn door hem beschreven aan de hand van archiefstukken, getuigenissen van geloofwaardige tijdgenooten en oudere gedrukte bronnen.

Havens bezorgde verder een nieuwe uitgave van de geschiedenis der Engelsche martelaren, een geschrift van den Engelschen prior Mauritius Chancaeus, die kort vóór Havens' tijd met zijn nog overlevende conventualen in de chartreuse te Leuven gastvrijheid genoot en aldaar in 1581 is gestorven. Havens heeft dit werkje herzien¹⁾ en opnieuw uitgegeven onder den titel *Commentariolus de vitae ratione et Martyrio XVIII Cartusianorum, qui in Angliae regno sub Henrico octavo ob Ecclesiae defensionem crudeliter trucidati sunt* (Gandavi 1608).²⁾ In 1608 verscheen voorts van Havens'

XVII (1911), blz. 5 en volgende, en voorts *De Nieuwe Koerier* van 15, 22, 25 en 29 Juli en 5 Aug. 1922, artikelen bij de 350-jarige herdenking van de Roermondsche martelaren door J. D. D. Keulers, P. J. M. van Gils, P. Albers S. J., J. A. F. van Beurden, W. G(oossens) e. a. De *Historica Relatio* is voorts in het Nederlandsch vertaald en in druk uitgegeven door den kartuizer Michael Uwens onder den titel *Historie van twelf Martelaers der Carthuyser ordre* enz. (Roermond 1649), in 4°.

¹⁾ Vgl. de mededeelingen van Havensius in de *Epistola nuncupatoria* van de Gentsche editie, p. 1—2; *Bibl. Cart.* 17, 245; en p. XXIX—XXXI van de in noot 2) genoemde moderne uitgave.

²⁾ *Goethals*, III, 117—124, deelt mede, dat men aan Havens nog toeschrijft een boek *Innocentia et Constantia Victrix*, in 8°. Hij bedoelt echter: *Innocentia et Constantia Victrix sive Commentariolus de vitae ratione et Martyrio XVIII Cartusianorum, qui in Angliae regno sub Henrico octavo, ob Ecclesiae defensionem et nefarii schismatis detestationem, crudeliter trucidati sunt. Edita primum a R. P. F. Mauritio Chancaeo, Anglo, ejusdem Ordinis, pari fide ac pietate: nunc recensita, distincta et mendis purgata, in Cartusia Horti Angelorum, Wirceburgi, in Orientali Franconia, anno MDCVIII*. In hetzelfde jaar is ook nog een Keulsehe uitgave verschenen, getiteld: *Historia Martyrii octodecim Cartusianorum Anglorum, sub rege Angliae Henrico VIII, anno Domini 1535, 1537 et 1541, crudeliter interfectorum; Edita primum a reverendo P. F. Mauricio Chancaeo Anglo, ejusdem Ordinis professo, nunc meliori stylo recensita atque in lucem prolata*. (Vgl. *Historia Aliquot Martyrum Anglorum maxime octodecim Cartusia-*

hand te Keulen: *Speculum haereticae crudelitatis, sive de crudelitate moribusque priscorum ac recentium haeticorum* (Coloniae imprimebat Servat. Erffens 1608), in 8°.¹⁾ Hiervan bestaat ook een Keulsche uitgave in 12° en een Parijsche editie van 1609 (in 8°).

Na zijn dood bezorgde Th. Petreius, kartuizer te Keulen, de uitgave van zijn *Oratio quodlibetica habita anno 1572, in D. Thomae Apostoli pervigilio, de auctoritate sanctorum Patrum in dogmatibus fidei et in sensu Scripturae sacrae*. (Coloniae 1620), in 8°.

Voorts is Havens nog de auteur van een tractaat *Exhortatio ad Cartusianos de observantia disciplinae Regularis, vitaeque solitariae commendatione*. Dit tractaat is gedrukt achter de Gentsche uitgave van de *Historica Relatio*. (blz. 57—77). Bovendien heeft Petreius dit tractaat op verzoek van Havens in 1608 bij Bernhardus Gualterius afzonderlijk ter perse gelegd.

In handschrift heeft Havens nagelaten eenige brieven,²⁾ *Evangeliorum Dominicalium Enarrationes* en *Diversae in Magistrum Sententiarum prelectiones*.³⁾ Deze Enarrationes

normum, a V. P. D. Mauritio Chauncy conscripta, nunc ad exemplar primae editionis Moguntinae anno 1550 excusae a monachis Cartusiae S. Hugonis in Anglia denuo edita, Monstrolii 1888, p. XXVIII—XXXI). Vgl. ook E. Margaret Thompson, *The Cartusian Order in England* (London 1930), p. 343 e. v.

¹⁾ In een exemplaar der Universiteitsbibliotheek te Leiden staat met inkt aangeteekend: „Eadem haec editio exstat cum figuris uti et alia. Antw. 1587, cum figuris in 4to, quae est editio princeps, venditur communiter l a 3 florins et 2 a fl. 14—15.” Deze editie hebben wij echter nimmer ontmoet.

²⁾ J. Bruggeman, *Inventaris van de Archieven bij het Metropolitään Kapittel van Utrecht van de Roomsche Katholieke Kerk der Oud Bisschoppelijke Clerezie* ('s Gravenhage 1928) blz. 50. Op blz. 106 worden vermeld een dertiental brieven, die aan hem gericht waren (1581—1603).

³⁾ In de „Epistola Dedicatoria” van zijn *Commentarius rerum a sacris praesulibus in Belgio gestarum* (Coloniae 1611) schrijft Havensius, dat hij gaarne nog ander werk zou hebben opgedragen aan den bisschop van Gent, n. l.: „vel uberiores illas Evangeliorum Dominicalium Enarrationes, quas in Ubiis degens, ex praestantissimis quibusque tum Latinorum tum Graecorum Patrum monumentis publicae utilitati profuturas collegeram, vel quas diversas ibidem in Magistrum Sententiarum olim prelectiones habueram, meisque ad calamum dictaveram.” Zijn gevorderde leeftijd en de ambtbezigheden beletten hem aan een en ander de laatste hand te leggen en het persklaar te maken.

worden nog in handschrift bewaard in de Stadtbibliotheek te Trier. Dit hs is afkomstig van het Jezuietencollege te Trier en in de jaren 1573—1574 geschreven door P. Claudius Padoulx S. J.¹⁾ Zoowel van de *Enarrationes* als van de *Prelectiones* was in 1747 een hs aanwezig in de bibliotheek van het kartuizerklooster te Keulen (Hartzheim, p. 241).

Havensius had zich in zijn jonge jaren reeds verdienstelijk gemaakt door de uitgave der *Meditationes Guilelmi Lindani in Psalmos poenitentiales*. Na Lindanus' dood heeft hij nog voor den druk gereed gemaakt diens *Fasciculus poenitentiae* (Coloniae 1610).²⁾ Voorts is door zijn zorgen ook gedrukt Lindanus' geschrift *de fugienda impatientia*.³⁾

Van Havens' oudere geschriften verdient nog vermelding *Disputationum libri II in quibus calumniae et captiones ministri anonymi Nemausensis contra assertiones theologicas et philosophicas in academia Turnonia propositas discutiuntur* (Lyon 1584) in 4°.⁴⁾

Raissius noemt in zijn lijst van Nederlandsche kartuizer-auteurs⁵⁾ ook Dirk van Stompwijk († 2 Juli 1621), die van 1599 tot 1601 als procurator heeft behoord tot het Bossche convent.⁶⁾ Hij is namelijk de bewerker van een *Compendium* uit het *Speculum Morale* van den kardinaal Joannes Vitalis.⁷⁾ Petreius heeft mede aan hem opgedragen zijn uitgave van Dorlant's *Chronicon Cartusiense*.⁸⁾

In de rij der monniken van S. Sophia, die zich met auteursarbeid hebben bezig gehouden, neemt Gerardus Eligius († 1641) een bijzondere plaats in. Gedurende de jaren 1612—

¹⁾ Max Keuffer, *Beschreibendes Verzeichnis der Handschriften der Stadtbibliothek zu Trier*, Erstes Heft (Trier 1888), blz. 63, codex no. 82: *Petri Busaei, Arnoldi Havensii, Johannis Hasii expositiones Evangeliorum dominicalium*.

²⁾ Dr. W. Schmetz, *Wilhelm van der Lindt*, Erster Teil (Münster i. W. 1926) 2, 6.

³⁾ Kon. Bibl. Brussel, hs. n° 4065, f. 224.

⁴⁾ *Dictionnaire de Théologie Catholique*, VI (Paris 1924), kol. 2064—2065.

⁵⁾ Raissius, *Elenchus Scriptorum Belgarum*.

⁶⁾ Zie het vervolg van deze bijdrage.

⁷⁾ *Ephem.* II, 444; *Biogr. Wbk.*, V, 820—821.

⁸⁾ *Dorl*, *Epistola Dedicatoria*.

1616, toen hij als monnik verbleef in het huis zijner professie te Brussel, had hij zich reeds verdienstelijk gemaakt door den sacrista D. Jan van Blitterswijck behulpzaam te zijn bij het nazien van diens Nederlandsche vertaling van het tractaat *Didacus Stella* over den afkeer van de wereldsche ijdelheden, alsmede van de preeken van Hendrik van Coesfeld. Eveneens onderzocht hij op verzoek van zijn medebroeder D. Hubert Fauconpré ¹⁾ diens handschrift over het H. Sacrificie der Mis, dat deze voornemens was te publiceren. In deze periode werd hem door zijn prior opgedragen gegevens te verzamelen over de geschiedenis van het kartuizerklooster te Brussel en deze in een overzicht te verwerken. Deze opdracht werd hem verstrekt naar aanleiding van een uitnoodiging, in 1615 door de Grande Chartreuse tot de prioren der verschillende huizen gericht ²⁾, om het bestuur der orde te documenteeren omtrent hetgeen voor de historie der kloosters van belang was.

In het tijdvak 1616—1621 was Eligius te Brugge belast met de assistentie van den vicarius der kartuizernonnen, D. Cornelis van Schoonhoven, die blind en hoogbejaard was. In deze jaren werkte hij reeds aan zijn biographie van den kartuizer-martelaar Joost van Schoonhoven, die in 1572 te Brielle ter dood is gebracht. Het materiaal daarvoor heeft hij blijkens zijn bericht geput deels uit gedrukte bronnen, met name uit de geschriften van P. Opmeer en H. Rosweyde, deels uit mededeelingen, verkregen van Pater Albertus van Theilingen, supprior van de Kruisheeren te Keulen, neef van den martelaar, van D. Wenceslaus de Plenelvaux, die vroeger met Joost van Schoonhoven tot het Delftsche convent had behoord, van D. Cornelis van Schoonhoven, professus van het verwoeste klooster bij

¹⁾ Zie over hem hierna.

²⁾ c. 1615: „Quoniam ad totius Ecclesiae et Ordinis bonum utile fore judicamus si chronologica rerum Cartusianarum historia in lucem edatur, ideo capitulum generale mandat omnibus Prioribus et Superioribus domorum, ut fundationes, privilegia, miracula et id genus insigniora et relatu digna transmittant ad Reverendum Patrem per exempla fideliter recognita, idque intra annum.”

Geertruidenberg, die veel heeft kunnen vernemen uit den mond van ooggetuigen, van den Keulschen kartuizer D. Georg Garnefeld, en van een aantal anderen. Eligius heeft deze biographie voltooid in 1623, toen hij als vicarius van het uitgeweken Bossche convent te Boxtel verbleef. ¹⁾ Zij verscheen een jaar later te Brussel in druk onder den titel: *Vita et Martyrium B. Justi Goudani Cartusiae Delphensis in Hollandia Professi et Sacristae* (Bruxellis 1624). Deze biographie is door Ad. Driscart in het Fransch vertaald en in 1644 te Doornik in druk verschenen onder den titel *Le Juste victorieux, ou discours sur la vie et le martyre de B. Juste de Gouda, religieux profès et sacristain de la chartreuse de Delft en Hollande* ²⁾, als vervolg op Driscart's vertaling van Dorlandus' *Chronicon Cartusiense*, getiteld *Histoire des Chartreux*.

In dezelfde jaren schreef hij zijn *Annales Cartusiae Sanctae Sophiae Constantinopolitanae*, waarvan wij de autograaf hebben kunnen raadplegen. Belangrijk voor ons is ook de *Index librorum hujus domus seu Cartusiae*, dien hij in denzelfden codex heeft opgenomen. ³⁾

Na een verblijf van eenige jaren te Antwerpen in 1630 teruggekeerd in het klooster te Brussel, gaf hij daar nog in druk *Vita S. Brunonis institutoris primi commentario illustrata* (Bruxellis 1639, in 8°). Op de eerste bladzijde wordt het karakter van deze uitgave nader aangeduid: „ex ea, quae est a R. P. Francisco de Puteo et P. Blommevena primum edita ac post modum a V. P. Laurentio Surio recensita et paraphrasticos reddita, commentationibus variis, additionibus etiam ac supplementis illustrata. Quae omnia ex ipsis fontibus hausta, ex originalibus litteris, diplomatibus,

¹⁾ De opdracht aan den visitator D. Bruno van Oetelaer, in wiens vriendschap Eligius zich mocht verheugen, is gedateerd met de volgende woorden: „Ex solitudine Campinae pridie Idus Oct. 1623, unus ex pusillis vestris. F. G. E.”

²⁾ „tiré et abregé en nostre vulgaire de celui qu'a publié en latin le R. P. Gérard Eloy, religieux chartreux du mesme ordre. (in 4°)”.

³⁾ *Verschueren* 380—382.

privilegiis cartusiae Calabriae recenter eruta et summa fide studioque actuarii transumpta habentur. Commentatore G. Suriano Belgae. Eligius noemt zich hier G. Surianus.¹⁾ Zijn commentaar beslaat de bladzijden 78—504.

Tevens bewerkte hij voor Joseph Geldolph de Rykel, abt van Sint-Geertrui, een levensbeschrijving van de H. Gertrudis, die op naam van genoemden Van Rykel is uitgegeven²⁾: *Historia S. Gertrudis, principis virginis primae Nivellensis abbatissa* (Bruxellis 1637); in 4°, 690 pp. (Zie *Biogr. Wbk.*, V, 634—635).

Zeer bekend is zijn geschiedenis van de kartuizerkloosters in de Nederlanden, in 1632 op naam van Arnoldus Raissius te Douay uitgegeven.³⁾ Men vindt er, wat S. Sophia betreft, een fragment uit de *Annales* in terug.

Eligius heeft uit het Spaansch in het Latijn vertaald het Leven van den H. Bruno door Joannes de Madriaga. Ook heeft hij in het Latijn vertaald de geestelijke oefeningen van Antonius Molina, die hij te Luik in druk heeft doen verschijnen.⁴⁾ Laatstgenoemd werk ondernam hij op aandringen van den prior D. Agathangelus le Clerc.

¹⁾ Dat onder dezen naam G. Eligius schuil gaat, blijkt uit een brief, door D. Petrus de Wal 7 December 1645 aan den prior der kartuizers te Danzig gericht: „Defunctus P. Vicarius D. Gerardus Eligii, acceptis monumentis et cartis ex Cartusia Calabriae, typis mandaverat hanc vitam S. P. N. Brunonis, atque distraxerat in varias regiones; ad vos tamen, utpote remotiores, non credo pervenisse aliquid exemplar. Hinc, conformiter ad eius intentionem, et ex licentia mei superioris, uno vobis mitto cum adjuncto libello: De Elevatione Sti Anthelmi Episcopi Bellicensis, Ordinis nostri.”

Zie voorts *Vie de Saint Bruno* par un religieux de la Grande Chartreuse (Montreuil-sur-Mer 1898), 317, 355, 525.

²⁾ Eligius' biograaf schrijft het volgende over zijn voorliefde voor de anonimiteit: „Praelatum quendam multum adiuvit ac si stipendarius eius fuisset aut amanuensis praecipue in conscribendis et edendis libris quos ipse composuerat aut collegerat, imo interdum industriae tantum et adiuventionis adhibuit, ut Praelatus diceret veriolem ipsius esse foetum quam suum, volueritque nomen eius libro profigere, sed illud fere semper reticuit aut alienum supposuit.” (Kon. Bibl. Brussel, hs. no. 19703, f. 186).

³⁾ A. Raissius, *Origines Cartusiarum Belgi* (Duaci 1632). Le Vasseur (*Ephem.* II, 509): „Raissius, sive potius Gerardus Eligius Cartusianus Bruxellensis, qui sub nomine Raissii edidit in lucem Libellum Originem Cartusiarum Belgii.” Zie ook *Lamalle*, p. XVIII.

⁴⁾ De boekenlijst van S. Sophia vermeldt: „Molina Carth. gallice”. (*Verschueren*, p. 43).

Voorts wordt aan Eligius toegeschreven een *Compendium Vitae S. Anthelmi episcopi Bellicensis et translatio ipsius*¹⁾, en wordt hij genoemd als de auteur van een *Martyrium quorundam Cartusianorum, qui interneconi dati fuerunt ab Hugonotis in domo Fontis B. Mariae regni Franciae A^o 1567*.

Zijn biograaf noemt hem vervolgens nog als de vertaler van een verhaal over het visioen van een zekeren kartuizer te Dyon en bericht, dat Eligius het eerste gedeelte van het *Referendarium exemplorum* van Albertus Kivet heeft overgeschreven en naar D. Th. Petreius heeft gezonden.

Eindelijk heeft hij zich nog bezig gehouden met het verzamelen van materiaal betreffende de levens van de prioren-generaal D. Bruno d'Affringues, D. Hieronymus Marchand en anderen, die hij zou hebben gepubliceerd, ware het niet, dat de dood een einde aan dezen arbeid had gemaakt.²⁾

In de Kon. Bibliotheek te Brussel bevindt zich het volgende boekje in 8°: Ger. Eligius, *Virgae Ludovico Schlaeffio Baudeignomis facem praelucenti*. (Palaeopoti Aduaticorum 1608).

Volledigheidshalve vermelden wij voorts nog *Oratio et votum V. Patris Gerardi Eligii Cartusiani novissima sua expectantis*.³⁾

Ten slotte treft men onder de monniken van S. Sophia, die als schrijver werkzaam zijn geweest, nog aan D. Hubert Fauconpré († 1623 of 1624). Vóór 1616, toen Eligius nog bij de Brusselsche kartuizers was, verbleef Fauconpré in hetzelfde klooster. Eligius is hem toen op zijn verzoek behulpzaam geweest bij het nazien van zijn geschrift over het H. Sacrificie der Mis, dat Fauconpré voornemens was te publiceren. Later toen Eligius vicarius was van het Bossche convent, bevond Fauconpré zich bij hem te Boxelte⁴⁾, waar

¹⁾ Vgl. noot 1) op blz. 48. Het daar bedoelde tractaat is wellicht hetzelfde.

²⁾ Kon. Bibl. Brussel, hs. 19703, f. 184, 186, 193.

³⁾ Kon. Bibl. Brussel, hs. 19703, f. 191v-197.

⁴⁾ *Goethals*, III, 158.

hij ook is gestorven.¹⁾ In den catalogus van de boekerij²⁾ vindt men genoemd: „*Verger spirituel gallicus Huberti professi domus hujus.*” Hiermede is ongetwijfeld Fauconpré bedoeld. Voorts treft men in dezelfde boekenlijst nog aan „*Humberti opusculum, liber de Haeresibus*”, dat ook van zijn hand zou kunnen zijn. Het schijnt, dat de levensloop van Fauconpré als ongelukkig moet worden aangemerkt. Bijzonderheden daaromtrent hebben wij echter niet aange troffen.³⁾

Pater Antonie 's Heerjans S. J. had hem verzocht om de Fransche vertaling van Dionysius Cartusianus' tractaat *de enormitate peccati*, die P. 's Heerjans was begonnen, te voltooien. D. Hubertus aanvaardde deze arbeid, doch overleed te Boxel op het einde van 1623 of in het begin van 1624, toen hij er nog volop aan werkte.⁴⁾

Het convent van S. Sophia heeft stellig, vooral in de eerste halve eeuw van zijn bestaan, monniken in zijn midden gehad, die zich verdienstelijk hebben gemaakt door het afschrijven en verluchten van handschriften. Nochtans kennen wij er slechts twee met name. In de eerste plaats Dionysius de Kartuizer. Zooals Loer mededeelt, rubriceerde hij zelf zijn handschriften.⁵⁾ Zijn ontelbare verhandelingen heeft hij eigenhandig geschreven, „*nullo penitus usus amanuensi*”, somtijds zelfs meervoudig. Een klein gedeelte dezer autographen zijn nog bewaard.

Als voortreffelijk afschrijver vindt men ook genoemd D. Jean d'Anthinne van Huy, professor van de Leuvensche char-

¹⁾ c. 1624: „Obiit D. Humbertus Faucompret professor domus Sanctae Sophiae.”

²⁾ Raissius, in Elencho scriptorum, vermeldt hem als volgt: „Hubertus de Fauconpret Sicliniensis professor Sylvae-Ducensis. Vitae finem fecit a paucis annis.”

³⁾ *Verschuieren*, p. 55.

⁴⁾ „A cette époque était à la chartreuse de Bruxelles le malheureux Hubert Fauconpré, dont la vie est la peinture la plus fidèle du règne d'Albert et d'Isabelle, et de l'hyprocrisie de la coterie espagnole.” (*Goethals*, t. a. p.).

⁵⁾ „Depositus est et funeratus cum adhuc libellum versaret et limaret et totus esset in illo.” (*Eligius*, f. 59).

⁶⁾ *Mougel*, 35, 101—105.

treuse, die in 1615 als vicarius naar Den Bosch is gekomen. Hij is 31 October 1640 als vicarius van de kartuizers te Leuven overleden. Ook te Luik is hij vicarius geweest.¹⁾ Raissius²⁾ noemt hem als scriptor o. m. van een „*Librum de officio Sacristae*”, een „*Directorium Novitiorum*”, een „*Directorium emendatoris lecturae refectorii*” en van „*Claustralibus officialibus opuscula*.” Het eerst-genoemde boek schreef hij blijkbaar voor het Bossche huis, want in de door Eligius opgenomen boekenlijst van S. Sophia vindt men vermeld het handschrift „*Sacristae libellus sive directorium sacristae.*”³⁾

Ook Michiel Jensema, die 1595—1598 en 1608—1609 prior van S. Sophia is geweest, wordt in een kartuizer-kroniek uitdrukkelijk als scriptor vermeld. (*Lamalle*, 188).

De bestuurders en de lotgevallen van het convent.

Dionysius van Leeuwen van Ryckel (1466—1469), rector.

Een kanunnik van Sint-Jan te 's Hertogenbosch, Ludolphus van den Waeter genaamd, koesterde het voornemen zijn bezittingen te bestemmen voor vrome doeleinden en had zich deswege omstreeks 1463 of 1464 om raad gewend tot Dionysius den Kartuizer⁴⁾, die toen monnik was van het klooster Bethlehem te Roermond. Deze ried hem aan

¹⁾ Vgl. het vervolg van deze bijdrage. Jan d'Anthinne was in 1603 ingetreden. In 1609 werd hij vicarius te Leuven. Reeds in 1610 is hij als vicarius naar Luik gezonden. In 1615 werd hij te 's Hertogenbosch met dit ambt belast. Vgl. over hem voorts *Ephem.*, I, 396; Kroniek van het kartuizerklooster te Leuven (Kon. Bibl. Brussel, hs. n° 4054).

²⁾ Raissius heeft achter zijn *Origines Cartusiarum Belgii* een Elenchus scriptorum opgenomen en vermeldt als bijvoegsel daarvan nog een viertal kartuizers, „qui in usum propriarum domorum scripserunt.” Over D. Jan d'Anthinne schrijft hij als volgt: „Joannes d'Anthinne, professor Cartusiae Lovaniensis, multa, maxime quae concernunt statuta Cartusianorum, conscripsit, scilicet Librum de officio Sacristae, Directorium Novitiorum, Directorium emendatoris lecturae refectorii, Claustralibus officialibus opuscula, etc.”

³⁾ *Verschuieren*, p. 385, 51.

⁴⁾ *Eligius*, Elementatio Ia, §§ 1—2; *Loer*, t. a. p., XXXVI—XXXVIII; *Raissius*, 127—134; *Mougel*, 72—77; *Schutjes*, V, 857 e. v.; *Monasticon*, II, 245—248; *Taxandria*, VIIe Jrg. (1900), 22—26 („Oorsprong van het kartuizerklooster te Vught, door J. B. H.”)

een chartreuse te stichten, waarvan de wording reeds in de revelaties van den Doctor Ecstaticus was geopenbaard. Van den Waeter toonde zich dadelijk voor dit denkbeeld gewonnen. Een mede-kanunnik, Martinus van Someren, bood eveneens zijn steun aan ter verwezenlijking van dit plan, waarmede zij onverwijld een aanvang wilden maken. Dionysius moest evenwel de beslissing overlaten aan zijn oversten en met name aan de Grande Chartreuse. Een Nijmegenaar, de hoogbejaarde D. Jan van Roosendaal¹⁾, was in deze jaren prior van het groote klooster in Dauphiné en generaal der orde. Na eenig beraad besloot het generaal kapittel in het voorjaar van 1465, aan de visitatoren van de Noord-Picardische provincie op te dragen, dat zij zich op de hoogte zouden stellen van de plannen der Bossche kanunniken en, indien deze gunstig werden bevonden, daaraan hun medewerking zouden verleenen.²⁾ De bestuurders der voormelde provincie, tot welk ressort de huizen in de Nederlanden met uitzondering van die te Roermond³⁾ en bij Doornik behoorden, te weten Jan Versaren⁴⁾, prior te Gent, en Arnold Kaerman⁵⁾, prior te Herne bij Edingen, werden dus belast met het toezicht op den stichtingsarbeid. Hetzelfde generaal kapittel wees niemand minder dan Dionysius aan als initiator, zulks op verzoek van den eersten visitator der Provincia Picardiae Remotioris.⁶⁾

Van den Waeter had nevens andere giften zeven hoeven lands ter beschikking gesteld, waarvan er twee te Olland lagen, twee elders in de parochie van Sint-Oedenrode,

¹⁾ *Ephem.* II, 532; *La Grande Chartreuse* par un Chartreux, 6me éd. (Lyon 1898), 94—95; *Biogr. Wbk.*, VI, 1207.

²⁾ c. 1465: „Et committimus visitatoribus provinciae [sc. Picardiae Remotioris] ut de nova plantatione, quam quidem Domni canonici in Buscumducis ordini devoti, prope eandem civitatem optant erigere, se informant. Et, si eis visum fuerit, poterunt, aptatis prius ad hoc necessariis aedificiis, duas vel tres personas ad eam mittere.”

³⁾ Het Roermondsche klooster behoorde tot de Rijnprovincie.

⁴⁾ *Biogr. Wbk.*, VII, 1254; *Amsterdam*, 52—54.

⁵⁾ *Lamalle*, passim.

⁶⁾ c. 1465: „Et frater Dionysius, professus domus Ruremundanae, cum desuper requisitus fuerit per priorem Gandavi, vadat ad novam plantationem conceptam prope Buscumducis ad Ordinis voluntatem.”

een te Son en twee te Kasteren.⁷⁾ Men liet voor de vestiging der nieuwe nederzetting de keuze vallen op het gehucht Olland, gelegen ongeveer vijf kilometers van Boxtel en op gelijken afstand van Sint-Oedenrode. De plaats, waar een aanvang werd gemaakt met het timmeren van een zeer bescheiden woning, heette „den Bult.” Zij ligt ten noordwesten van en nabij de Dommel op het grondgebied der tegenwoordige gemeente Sint-Oedenrode.

In 1465 of misschien in het voorjaar van 1466 is Dionysius ter plaatse gekomen om van nabij het werk te leiden. De voorbereiding van een en ander was in laatstgenoemd jaar reeds zoover gevorderd, dat de groote kartuizer door het bestuur der orde tot eersten rector van het nieuwe huis werd aangesteld. De brief van den „prior Cartusiae”, Jan van Roosendaal, waarbij deze beschikking werd getroffen, is gedagteekend 3 Juli 1466 en gericht aan den prior van de Roermondsche kartuizers¹⁾, waarschijnlijk Wouter van Leendt, die later den Doctor Ecstaticus is opgevolgd in het bestuur van het convent bij 's Hertogenbosch.

Uit het stuk blijkt in welk stadium het stichtingsplan toen verkeerde. De aanhef bevat de mededeeling, dat de generaal brieven van den prior en den procurator van Roermond en van D. Dionysius, monnik aldaar, had ontvangen. Hij heeft daaruit vernomen, dat van de gebouwen reeds een kapel, vijf cellen voor de monniken en andere getimmerten waren tot stand gekomen. Hij heeft voorts daaruit bemerkt, hoeveel stoffelijken steun al was geschonken en was toegezegd door verschillende personen, en met hoeveel verlangen de stichter

⁷⁾ *Schutjes*, V, 857; Extract oft memorie van de legaten gemaect aan de heeren Certroysen tot Schertogenbosche bij wijlen heer Ludolph van de Waetere (gemeentearchief Vught). Ludolph had in 1463 afstand van zijn kanunnikaat gedaan ten behoeve van zijn naamgenoot Everard van den Waeter. Zijn testamenten dagteekenen van 3 Juli 1465 (*Schutjes*, V, 238), en van 13 October 1469.

¹⁾ Men vindt den tekst van dit stuk medegedeeld o. a. bij *Eligius*, f. 24—26, en ook bij *Raissius*, 129—131. De Nederlandsche vertaling is afgedrukt in *Oudheden en Gestichten van 's Hertogenbosch*, 568 e. v., waar echter evenals bij *Raissius* als dagteekening 3 Juli 1467 wordt vermeld, hetgeen niet juist kan zijn.

Ludolphus er op aandringt, dat religieuzen der orde thans derwaarts zouden worden gezonden „ita ut de nimia dilatione hoc faciendi jam tristetur.”

Dit alles en hetgeen verder meer uitvoerig in genoemde brieven is medegedeeld wel overwogen hebbende en vooral gelet op het vurig verlangen van genoemden „fundator principalis”, van zijn medewerker magister Martinus, alsmede van de bevolking dier streek om aldaar een kartuizerklooster te hebben, gaf hij op gezag van het generaal kapittel aan den prior te Roermond opdracht om ten behoeve van de nieuwe nederzetting namens de orde te aanvaarden de voorbedoelde plaats „cum omnibus pertinentiis suis, possessiones, agros, nemora, prata, redditus et quaecumque alia bona mobilia jam oblata et offerenda.”

En daar het nieuwe huis een goeden rector noodig had, benoemde hij als zoodanig D. Dionysius, die reeds van den beginne af daar was werkzaam geweest en van een en ander goed op de hoogte was. Den rector werd evenwel alle bewegingsvrijheid toegestaan om met kerkelijke en wereldlijke overheidspersonen te onderhandelen ter verkrijging van de noodige en nuttige vrijheden, gunsten en privilegien en om te aanvaarden wat nog ten voordeele der stichting zou worden geschonken en toegestaan. Insgelijks ontving hij machtiging om in overleg met den prior van Roermond uit andere huizen der orde drie monniken te kiezen, „qui sint religiosae conversationis, viros probos, exemplares et Ordinis zelatores” ten einde den grondslag te leggen van het nieuwe convent. Deze monniken zouden zich zonder verwijl naar hun bestemming moeten begeven. Voorts werd hem vergund om evenzoo twee goede en bruikbare donaten uit andere huizen te ontbieden.

De namen dezer grondleggers zijn ons niet bekend. Het staat wel vast, dat zij meerendeels door Dionysius zijn gekozen uit het Roermondsche convent.¹⁾

¹⁾ Dit blijkt uit c. 1475: „Et conceditur priori et conventui domus Ruremundae facultas recipiendi novitios in locum monachorum missorum ad novam plantationem in Buscumducis.” Ook de annalist van S. Sophia vestigt dit. (*Eligius*, f. 26).

De bewoners van de primitieve getimmerten te Olland bemerkten al spoedig de ernstige bezwaren, welke aan de plaats hunner vestiging waren verbonden. Het kleine klooster bevond zich namelijk in de onmiddellijke nabijheid van een weg met veel passage. Daarbij kwam nog, dat de watervoorziening er zeer veel te wenschen overliet, en dat het terrein te klein en te ongelijk bleek te zijn voor de uitbreiding en voltooiing der chartreuse. In den boezem van het jonge convent ging men zich al spoedig afvragen of het met het oog op de toekomst niet de voorkeur zou verdienen, zich tijdig op een meer geschikte plaats te vestigen. Men meende echter zich niet aanstonds te mogen laten afschrikken door de ongemakken, welke zich voordeden. Vooral de rector drong aan op volharding. Daarom werd een wijde en diepe put gegraven om in de behoefte aan water te voorzien. Nochtans bleef de ongeschiktheid der plaats zich ernstig doen gevoelen, hoezeer ook Dionysius trachtte de zijnen met de omstandigheden te verzoenen. Toen dan ook Ludolph van den Waeter¹⁾ hun andere terreinen aanbood, gelegen een half uur gaans ten noordwesten van Den Dungen buiten 's Hertogenbosch, was de rector voor het denkbeeld eener verhuizing gewonnen en werd besloten het klooster te verplaatsen naar Eikendonk²⁾, een kleine hooger gelegen plek in het Bossche veld.

Na omstreeks een jaar in Olland te hebben verblijf gehouden, hebben de kartuizers daar letterlijk hun woonstede opgebroken. Zij sloopten de gebouwen³⁾ en benutten het materiaal voor de stichting van een klooster in het waterland bij Den Bosch. De bodem was er moerassig en vertoonde — naar de beschrijving van de kroniek — nog de sporen van

¹⁾ *Mougel*, 72, en *Schutjes*, I, 857, deelen mede, dat van den Waeter kartuizer was geworden. Dit is echter onjuist, zooals uit zijn doodsbericht blijkt. (zie hierna). *Eligius* (f. 32—33) bericht, dat Ludolph zich daarvoor niet geschikt heeft geacht.

²⁾ „Quercetus” *Eligius*, Elementatio Ia, passim).

³⁾ *Schutjes*, V, 401, deelt mede, dat in 1662 blijkens een oude kaart, de resten van het Ollandsche kloostertje nog aanwezig waren. De kartuizergoederen in Olland zijn, evenals die te Vught, bij akte van 22 Februari 1659 verkocht. (Zie het slot van deze bijdrage).

den zondvloed. Met veel moeite slaagden de kloosterlingen er in deze plaats bewoonbaar te maken. Men bouwde er het allernoodzakelijkste: een kapel met zeer eenvoudige bijgebouwen en zes cellen. Waterloopen van allerlei aard moesten worden aangelegd en grachten gegraven. Dit alles nam veel tijd in beslag en veroorzaakte een lange onderbreking van het normale monastieke leven. Het in gebruik nemen van het nieuwe huis geschiedde zonder veel plechtigheden. Op den dag der inzegening geraakte Dionysius in een extase.¹⁾ In allen eenvoud en onder vele ontberingen woonde het kleine convent hier eenigen tijd onder zijn leiding. Hun levenswijze wordt door den kroniekschrijver vergeleken met die van de grondleggers der Orde in de woestenij van Chartreuse. Zij was in overeenstemming met de „rusticitas”, welke de zonen van Sint-Bruno gaarne nastreven. In deze vlakte hadden zij ook de eenzaamheid gevonden, die zij te Olland tevergeefs hadden gezocht.

Veel was er echter, waaraan zij gebrek leden. Dionysius, de man, tot wien vorsten met eerbied opzagen en met wien uit zoo menig oord der Christenwereld vragen werden gesteld en kwesties ter oplossing werden voorgelegd, moest bedelen om hetgeen sommigen met een ondeugende toespeling noemden „res cluniacenses”, om vorken en pannen. En telkens — zoo vervolgt de schrijver der *Annales*²⁾ — telkens wanneer ik het rekeningenboek van dit huis doorblader, zie ik hem voor mij, vragende om keukengerei en het noodige huisraad.

Het kleine convent van Eikendonk bestond uit den rector,

¹⁾ *Eligius*, f. 49: „Quo die et tempore Dionysius more suo totus liquefactus in spiritu, quique ad insolita et nova quaeque vel inaudita rapiebatur in extases in novitiae illius domus inauguratione abundantius aliquid fecit.”

²⁾ *Eligius*, f. 29v: „Et adhuc etiamnum videor mihi videre illum pro minutis talibus rogantem, quoties quaestorium librum domus huius revolvo, in quo notantur omnia et singula diligentissime quae corrogavit, etiam usque ad cabos et lebetes et fuscinas et ollas et suppellectilem quam per jocum quidam vocare solent cluniacensem (grato vicis ab usu) tum dictum velint culinariam vel culinacensem. Ita plane vir tantus, cui similem noster Ordo non habebat nec habebit fortassis umquam, maxima laus sui saeculi, et quem Miraeus in libro suo de viris illustribus Belgii dicit non habuisse suo saeculo parem aut secundum, cogebatur servire rei cluniacensi seu malitiae diei.”

den procurator en vijf socii, monniken zoowel als broeders.¹⁾ De namen van Dionysius' gezellen zijn ons meerendeels onbekend gebleven. Eenigen tijd is hij als procurator terzijde gestaan door Hendrik van Heeswijk, geprofest monnik van Nieuwlicht bij Utrecht, „qui eum adextrabat in omnibus” (*Eligius*, f. 54v.) De schrijvers maken voorts gewag van de hulp, welke Thomas van Driel, professus van Bethlehem te Roermond, hem voortdurend heeft geboden.²⁾ Eligius vermeldt Van Driel als procurator van de Bossche kartuizers en weet zelfs te verhalen, dat de patres capitulares hem in een der chartae uit dezen tijd als zoodanig hebben geprezen.³⁾ Een en ander veroorlooft ons te veronderstellen, dat de beide monniken tot het primitieve Bossche convent hebben behoord en dat zij elkander hebben afgewisseld als procurator. Toen Hendrik van Heeswijk in 1469 Dionysius als rector opvolgde, was hij reeds weder teruggekeerd naar het Utrechtsche huis, want het generaal-kapittel van 1469, dat hem aanwees als tweeden rector van de nieuwe nederzetting bij Den Bosch, heeft — zooals wij zullen zien — daarbij uitdrukkelijk bepaald, dat hij zich spoedig derwaarts moest begeven.

De ongemakken, die te Eikendonk werden ondervonden, waren niet minder dan die te Olland. Vooral in de wintermaanden brachten water en vocht hen in groote ongelegenheid, zoodat het ook hier kwaad wonen bleek te zijn. Op den duur waren de weinig eischende bewoners hiertegen dan ook niet bestand. Hun gezondheid werd bedreigd, materieele zorgen bleven hen kwellen en de voortdurende strijd tegen de elementen vergde te veel van hun krachten.

¹⁾ *Eligius*, f. 54v.

²⁾ Bij *Eligius' Elementatio* 1a, § 5, en *Raissius*, 133, wordt verhaald, dat Dionysius met raad en daad is bijgestaan door Thomas van Driel, oud-prior te Dülmen, en Hendrik van Heeswijk, prior te Utrecht. Van Driel (*Biogr. Wbk.*, VIII, 431) is echter eerst in 1479 opgetreden als eerste rector en prior van de kartuizers te Dülmen, waarna hij in 1487 als prior is overgeplaatst naar het klooster te Roermond. Hendrik van Heeswijk is prior geweest te Utrecht 1443—1450 en 1473—1476.

³⁾ *Eligius*, f. 75: „qui nobis a patribus summe commendatus est ut strenuus in primis et huic domui valde utilis et affectus.”

Dionysius wendde zich nu tot God, die hem in zijn gebed de plaats openbaarde, waar ten slotte de chartreuse, die hij had getracht te vestigen, zou tot stand komen.¹⁾

De Doctor Ecstaticus had gedurende de jaren van zijn rectoraat ook niet nagelaten zijn invloed bij kerkelijke en wereldlijke gezagsdragers aan te wenden ten bate van de hem toevertrouwde taak. Omstreeks Kerstmis 1466 verbleef hij bij zijn medebroeders te Brugge²⁾ op een reis, die wellicht verband hield met zijn ijveren voor de belangen van zijn convent. De bijzondere genegenheid van de Bourgondische hertogen jegens de kartuizers in deze landen³⁾ beloofde ook voor de jonge stichting bij Den Bosch voordeelig te worden. De betrekkingen van Dionysius tot Philips den Goede⁴⁾, die hem gedurende zijn rectoraat in gewichtige zaken raadpleegde, waarborgden het convent de belangstelling van den landsvorst. Na den dood van Philips in 1467 leefde deze genegenheid voort bij zijn weduwe, Isabella van Portugal, en bij hun zoon Karel den Stoute. Dionysius bewerkte voorts de voorspraak en den steun van Hertog Arnold van Gelder en Gulik, dien hij meermalen met raad en daad had geholpen.⁵⁾

Inmiddels gevoelde Dionysius zijn krachten verminderen. Hij verlangde naar de stilte van zijn cel en naar de afzondering, welke een bestuursambt hem niet genoegzaam bood. In het

¹⁾ Loer, p. XXXVII: „Revelatum fuerat Dionysio jam pridem, eo in loco quo nunc aedificatum cernitur, construendum esse Cartusiense coenobium, ubi Deo sanctificarentur animae et laudes canerentur divinae.” Vgl. *Eligius*, f. 61—61v.

²⁾ Loer, p. L, noot 1.

³⁾ Zie o. a. *Monasticon*, II, 161, 171, 175, 200, 205, 210, 241—243, 269; *Lamalle*, V, 68—69.

⁴⁾ Loer, p. XXXVII: „Quamdiu autem morabatur ibi Dionysius, Philippus magnus ille Burgundionum dux in magna eum habuit veneratione, evocatumque ad se in magnis, arduis ac secretis negotiis consuluit.”

⁵⁾ Zie omtrent de relaties van Dionysius met den hertog van Gelder *Mougel*, 59—60; Dr. C. R. Hermans, *Verzameling van Kronyken, Charters, en Oorkonden betreffende de Stad en de Meyerij van 's Hertogenbosch*, I ('s Hertogenbosch 1848); blz. 371: „Ende die selve hertoge Aert heeft den selven Carthuysers verleent een privilegie, te weten, dat zij moegen hebben in den lande van Gelre alle iaer tot V^c Rhijns gulden erfquede, inder mate ende maniere van voirs. privilegiën.” Vgl. ook blz. 63, 64.

voorjaar van 1469 heeft het generaal kapittel hem dan ook ontheven van dezen last.¹⁾ Hij zegde Eikendonk vaarwel, na het bestuur te hebben overgedragen aan Hendrik van Heeswijk. Op zijn reis naar Roermond bezocht hij in den Bosch de Sint-Janskerk. Bewogen door de klanken der orgelmuziek geraakte hij in een toestand van zielsverrukking, welke drie uren aanhield. De abt van Sint-Maarten uit Keulen, die hem vergezelde, bracht hem aanstonds in een nabijgelegen kapel.²⁾ De overlevering verhaalt, dat zijn terugkeer in het huis zijner professie te Roermond is aangekondigd door een wonderbaar licht, dat zich daar aan zijn medebroeders tijdens het nachtkoor in de kloosterkerk vertoonde.

Nog in hetzelfde jaar voltooidde hij het laatste tractaat van de machtige reeks werken, die hij heeft nagelaten, een verhandeling *De Meditatione*. Hij was toen in zijn zeven en zestigste jaar en bood dit werkje³⁾ aan zijn confraters aan: „Ik begeef mij in de haven der veilige rust en ga mij voorbereiden tot een zalig einde, daar de krachten van mijn lichaam afnemen.” Dit einde kwam reeds den 12^{den} Maart 1471. In hetzelfde jaar heeft de Grande Chartreuse hiervan als volgt mededeeling gedaan:

c. 1471: „Obiit D. Dionysius monachus professus domus Bethleem in Ruremunda, habens anniversarium perpetuum in provincia Rheni sub die Sancti Gregorii.”

¹⁾ c. 1469: „Et frater Dionysius, quem absolvimus ab officio rectoratus novellae plantationis juxta Buscumducis, revertatur ad dictam domum Ruremundae suae professionis. Et instituumus in rectorem dictae plantationis fratrem Henricum Heeswich, professum domus Trajecti.”

²⁾ Loer, XXXVI—XXXVII; *Dorl.*, 424—425; *Raissius*, 134; *Mougel* 36, 75—77. In de Sint-Josephskapel van de Bossche kathedraal vindt men op den muur vier figuren geschilderd: Isabella Austriaca, S. Theresia, Dionysius Carth. en Sixtus IV Papa. Bij de figuur van Dionysius is een wapen afgebeeld: op goud 3 groene roodgetongde leeuwen, 2 en 1. (Mr. P. C. Bloys van Treslong Prins, *Genealogische en Heraldische Gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Noordbrabant*, Utrecht 1924, blz. 278).

³⁾ Een Fransche vertaling van dit tractaat is in 1922 verschenen in de Editions de la Vie Spirituelle (Saint Maximin, Var): Denys le Chartreux. *Petit Traité de la Méditation*, Traduction nouvelle par Martial Teccidor. Zie voorts *Opera Omnia*, XLI (Tornaci 1912), 73—90.

Hendrik van Heeswijk (1469—1470), rector.

Deze bestuurder was blijkbaar geboortig uit het Sticht (Heeswijk bij IJsselstein).¹⁾ Zijne ouders heetten Jan van Heeswijk en Haza. Zijn moeder is gestorven als geprofeste religieuze van het Sint-Ursulaconvent te Utrecht. Als zusters van Hendrik van Heeswijk worden vermeld Hildegonda, Mabilia en Elisabeth. De laatste twee zijn non geweest in het Sint-Ceciliaklooster te Utrecht. Zijn broeder Dirk was regulier kanunnik van Nazareth.

Omstreeks 1438 heeft hij het kled van S. Bruno aangenomen bij de kartuizers van Nieuwlicht bij Utrecht. Aanvankelijk heeft hij aldaar het ambt van procurator bekleed. Toen het generaal kapittel in 1443 Thomas de Mijnen had ontheven van het prioraat van dit huis, is tijdelijk in het bestuur van Nieuwlicht voorzien door Hendrik van Heeswijk daar als rector aan te stellen. De patres capitulares van de Grande Chartreuse benoemden hem in 1444 vervolgens tot prior van dit huis. In 1450 heeft het bestuur der orde hem „ad magnam suam instantiam” van de leiding der chartreuse buiten Utrecht ontheven. Jan Vos heeft dit bestuur van hem overgenomen.

Wij zagen reeds, dat hij den Doctor Ecstaticus tijdens diens rectoraat van de nieuwe stichting bij Den Bosch als procurator heeft terzijde gestaan. Ook hebben wij reeds bericht in welke bewoordingen het generaal kapittel van 1469 hem aanstelde als opvolger van Dionysius tot rector van Eikendonk. Dezelfde vergadering richtte zich tot het Utrechtsche huis met het volgende bevel:

c. 1469: „Et frater Henricus Heeswick monachus professor dictae domus in rectorem novellae plantationis prope Buscumducis per capitulum institutus, visis praesentibus, mox vadat ad eamdem.”

¹⁾ Zie over hem *Nieuwlicht*, 327—330, 332. *Eligius*, f 68, meende, dat de na te noemen Jan van den Berg Dionysius als rector is opgevolgd. Evenzoo *Raissius*, 133. Jan van den Berg is echter de derde rector geweest.

Tijdens zijn rectoraat bleef het convent uitzien naar een betere huisvesting. Veel bijzonderheden uit deze periode zijn echter niet bekend. In 1469 of 's jaars te voren overleden twee groote weldoeners van de jonge nederzetting, te weten Martinus van Zomeren en Arnold Stammelaert, wier dood door het generaal kapittel van 1469 is medegedeeld.¹⁾

Hendrik van Heeswijk is tot omstreeks 1470 rector gebleven en daarna teruggekeerd naar het huis zijner professie. De chartae van het generaal kapittel van 1470, voor zoover bekend, bevatten noch over de Rijnprovincie, noch over de Noord-Picardische provincie, noch over het Bossche huis eenig bericht.

Nadat op 28 Augustus 1473 Adriaan Storm, prior van Nieuwlicht, was gestorven, werd hij tijdelijk als rector met het bestuur van het Utrechtsche huis belast. Het volgende generaal kapittel in 1474 benoemde hem daar tot prior. Dit officie heeft hij tot aan zijn dood, 25 Januari 1476, bekleed. Hij is in Nieuwlicht begraven aan de westzijde van het groote pand bij den buitenmuur. Bij zijn dood was hij de senior van het huis zijner professie.

Le Vasseur, die nog in de gelegenheid is geweest om het *Chronicon Cartusiae Ultrajecti* te raadplegen, prijst Van Heeswijk als „vir exemplaris, profundi sensus et morum gravitate spectabilis.”¹⁾ Wermhout van Leiden was zijn opvolger in het prioraat van de Utrechtsche kartuizers.

Jan van den Berg (1470—1472), rector.

De derde rector van de Bossche kartuizers was D. Jan van den Berg, alias Joannes de Berga, Joannes de Monte.²⁾ Hij was professor van het klooster bij Wesel.

¹⁾ c. 1469: „Obierunt Dominus Martinus canonicus ecclesiae Buscumducis et Arnoldus Stamelart civis Buscumducis, qui ad erigendum novam plantationem prope Buscumducis magna et multa bona dederunt, habentes tricenarium per totum ordinem”. Over Martinus van Zomeren: *Eligius*, f. 45—45v.

²⁾ *Ephem.* I, 116.

Men vindt hem als prior van deze chartreuse vermeld in de jaren 1443—1448. In laatstgenoemd jaar is hij in die functie vervangen door Henricus de Piro.

De chartae van het generaal kapittel van 1471, voorzoover bekend, bevatten niets over het huis buiten 's Hertogenbosch.

Tijdens het bestuur van Van den Berg of kort daarvoor²⁾ werd tot Karel den Stoute een supplek gericht, waarbij de toestemming van den vorst werd verzocht om bij Den Bosch een kartuizerklooster te stichten. („licentiam et admissionem erigendi parvum monasterium duodecim monachorum et familiae competentis”). Raissius (131—132) deelt den tekst van dit stuk mede, waarvan de juiste dagteekening ons echter niet bekend is.³⁾ Supplianten zijn Arnold, hertog van Gelder en Gulik, en de geheele orde der kartuizers. Als stichters worden in dit adres genoemd vermelden hertog, zijn zoon, zijn moeder, den hertog van Cleef en vooral zekeren priester, weleer kanunnik te 's Hertogenbosch.⁴⁾ Zij vroegen voorts verschillende gunsten en verzochten den vorst het klooster in zijn bijzondere bescherming te nemen en een heilige patroon te willen aanwijzen, „quem Patronum — aldus het stuk — desiderant praedicti, ut vestra Celsitudo in hac schedula propria manu signare et scribere dignetur.” Karel de Stoute heeft aan dit verzoek gevolg gegeven. Zijn eigenhandig onderschrift luidde: „Fiat ut petitur, in honorem Sanctae Sophiae Constantinopolis civitatis. Charles.” Op deze supplek werd door den vorst in September 1471 te Abbeville nog nader

¹⁾ *Eligius*, f. 68—70, 75; R. Scholten, *Das Karthäuserkloster Insula Reginae Coeli auf der Grave bei Wesel* (in: *Annalen des hist. Vereins für den Niederrhein*, deel 52, 1891), blz. 128—129.

Men verwarre hem niet met zijn naamgenoot, die 1473—1480 prior is geweest van de kartuizers te Kiel bij Antwerpen en aldaar 30 November 1480 is gestorven. (*Lamalle*, 82).

²⁾ In *Antverpiensia* (Zevende reeks), door F. Prims (Antwerpen 1934), blz. 363—371 („De kartuizers van Vught”), wordt medegedeeld, dat dit onder het bestuur van Van den Berg is geschied.

³⁾ Ook vindt men den tekst van dit stuk in *Dionysii Cartusiani Opera Omnia*, XLI (Tornaci 1912), 612.

⁴⁾ Hiermede wordt blijkbaar bedoeld Ludolph van den Waeter, die toen afstand voor zijn prebende had gedaan.

beschikt.¹⁾ Aan het convent werd toegestaan zich te vestigen op een plaats, genaamd „die Eikendoncq opten Dunghen” of, „si ille locus propter frequentes, ut accepimus, inundationes aquarum et inaccessabilitatem ejusdem, tempore hiemali ad hoc minus aptus reperiebatur, in alio loco magis propitio ac convenienti per medium milliare aut circiter ab oppido nostro Buscoducensi distanti.” Uit hetzelfde stuk verneemt men, dat het klooster zou zijn berekend voor huisvesting van een prior en twaalf monniken met bijbehorende familia, zooals ook in het smeekschrift was gesteld. Voorts wordt het klooster door Karel in zijn bijzondere bescherming genomen en met gunsten verrijkt.

Aldus heeft het klooster den naam „domus Sanctae Sophiae Constantinopolitanae” ontvangen, welke later door het bestuur der orde is bekrachtigd. Dit geschiedde in 1472 bij de incorporatie van het huis door het generaal kapittel. Een der stichters, Martinus van Someren, had het denkbeeld geopperd om de nieuwe nederzetting te noemen „domus Sanctae Mariae Aegyptiacae”.²⁾ Men heeft echter de suggestie van Karel den Stoute gevolgd, die, meer thuis zijnde in het krijgsbedrijf dan in de hagiographie, vermoedelijk S. Sophia, de Heilige Wijsheid Gods, voor een heilige had gehouden. De naam, die het huis had verkregen, moest de herinnering levendig houden aan de kathedraal van het in 1453 door de Turken veroverde Constantinopel. Tevens bepaalde de landsheer, dat het Bourgondische wapen in den kloostergevel zou worden aangebracht. Eligius (f. 41 e. v.) verhaalt, dat dit

¹⁾ De tekst van dit stuk is afgedrukt bij Miraeus, *Opera diplomatica*, t. III (Brussel 1734), p. 209—210, bij Dr. C. R. Hermans, t. a. p., blz. 368—371, en in *Dionysii Cartusiani Opera Omnia*, t. a. p. De Nederlandse vertaling vindt men in *Oudheden en Gestichten van 's Hertogenbosch*, 576—579.

Het convent had zich reeds te Eikendonk gevestigd zonder toestemming van Karel den Stoute, die door zijn reizen en trekken niet gemakkelijk was te bereiken. Ten slotte hebben zij een bode naar Abbeville gezonden. (*Eligius*, f. 33v).

²⁾ *Eligius*, f. 17, 35v—41, 45—45v. In de Sint Jan bevond zich sedert 1435/1436 een Maria Aegyptiaca, geschilderd door Jan van Aken.

wapen nog in zijn tijd, omstreeks 1623, ongeschonden was gebleven.

Zeer waarschijnlijk is de Bourgondiër mede geleid tot de keuze van voormelden naam uit eerbied voor Dionysius den Kartuizer, die in woord en geschrift zoozeer had geijverd voor de belangen der Christenheid en met groote bezorgdheid vorsten en volkeren had gewezen op het Turksche gevaar.

In het begin van 1472 schijnt Jan van den Berg van het rectoraat te zijn ontheven, waarna hij is teruggekeerd naar het convent, waartoe hij behoorde. Hij stierf bij Wesel 19 Juni 1472.¹⁾

Eligius is weinig nauwkeurig in zijne gegevens omtrent deze jaren.²⁾ Hij heeft verondersteld, dat Jan van den Berg in 1470 als rector van de Bossche kartuizers is gestorven, en bericht, dat zekere Joannes Mevius hem in het bestuur is opgevolgd. Hij wijdt zelfs uit over laatstgenoemden, die als hoogbejaard man", senex enim moribundus", nog in hetzelfde jaar zou zijn gestorven, waarin hij als rector is opgetreden. In de doodberichten van de Grande Chartreuse treffen wij dien naam aan in 1507.³⁾

Wouter van Leendt (1472—1475), prior.

Na het vertrek van D. Jan van den Berg trad als be-

¹⁾ c. 1473: „Obiit D. Joannes de Monte monachus professus domus Insulae Reginae Coeli, qui alias fuit prior domus ejusdem et rector novae plantationis prope Buscumducis”.

²⁾ *Eligius*, f. 76v—77v.

³⁾ c. 1507: „Obiit D. Joannes Meuwen monachus professus domus Sanctae Sophiae prope Buscumducis”. *Eligius*, f. 77, schrijft over hem: „moribundus enim senex et singulis poene momentis moriens, qui per varia officia tractus fuerat ad extremum hoc et gravissimum onus (fuerat enim sacrista, vicarius et quidem non perfunctorius)”. Nu is er, zooals in het vervolg zal blijken, in 1502 gedurende korten tijd een onbekende als rector opgetreden, die vóór zijn rectoraat vicarius van het klooster was en in hetzelfde jaar van het bestuur ontheven, andermaal vicarius is geworden. Een en ander wettigt het vermoeden, dat Jan van Meeuwen de onbekende rector uit dat jaar is geweest en dat Eligius omtrent den juisten tijd en de bijzonderheden niet goed was ingelicht. In verband met zijn meening, dat Jan van den Berg in 1470 was gestorven, heeft hij wellicht gezocht naar een rector, die het klooster bestuurde tot aan de komst van den eersten prior.

stuurder van S. Sophia op de man, die als prior van het Roermondsche klooster in het geheele stichtingsplan een groote rol moet hebben vervuld. D. Walterus¹⁾ was professor van het Roermondsche huis. Toen op 16 Juni 1446 de prior Bartholomeus van Maastricht aldaar was gestorven, is Van Leendt benoemd tot diens opvolger. Het Roermondsche convent beleefde gedurende de 15de eeuw een grooten bloei. In 1459²⁾ is Van Leendt met zijn procurator Dionysius den Kartuizer bemiddelend opgetreden tusschen hertog Arnold van Gelder en diens zoon Adolf.³⁾ In 1461 is door hem een associatio aangegaan en met Theodorus van Hal, generaal der Orde van het H. Kruis.⁴⁾ Toen in 1472 de nieuwe stichting bij Den Bosch, welke van Roermond uit krachtig was gesteund, zoover was voltooid, dat zij door de orde kon worden geincorporeerd, is hij als eerste prior derwaarts geroepen. Het generaal kapittel der Grande Chartreuse besloot einde April of begin Mei 1472 als volgt:

c. 1472: „Novam plantationem prope Buscumducis Ordini nostro incorporamus in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, quam plantationem domum Sanctae Sophiae Constantinopolitanae nominamus et per totum Ordinem nominari volumus. Et praeficimus in priorem dictae domus D. Walterum a domo Bethlehem in Ruremunda absolutum.”

Aldus werd met betrekking tot het Bossche klooster beslist, terwijl dezelfde vergadering hem reeds „ad magnam suam instantiam” had ontheven van het prioraat te Roermond. Konrad van Soest is hem opgevolgd als prior van Bethlehem.

¹⁾ *Eligius*, f. 78—80; *Mogel*, 59—61; *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Duché de Limbourg*, XIX, blz. 367; *Schutjes*, V, blz. 857 e. v.; *Bijdr.* IX, 233.

²⁾ *Bijdr.* XVIII (1897), 331.

³⁾ In de stedelijke rekening van Gelder vindt men dezen post over het jaar 1459/60: „Item den prior van den Carthuseren van Ruermunde, die hier was omme dat bestant tusschen ons heren en jonckeren gnaden te dedingen, geschynckt 1 vierdel wiins”. (Dr. J. S. van Veen. *De laatste Regeeringsjaren van Hertog Arnold in 1456—1465*, Arnhem 1920, blz. 20, 96—100). Bedoelde prior was niet Dionysius, zooals Dr. van Veen verondersteld heeft, doch Wouter van Leendt.

⁴⁾ *Kruistriomf*, 4de jaarg. (1924), blz. 7.

Toen D. Walterus in het huis bij Den Bosch kwam, had hij al een hoogen leeftijd bereikt. ¹⁾ Het convent van Eikendonk, dat verlangend uitzag naar een definitieve verblijfplaats, had zich allengs de weldoeners verworven, die het mogelijk hebben gemaakt om ten slotte in het bezit hiervan te komen. Aleyt Pieck, echtgenoot van Arnold van Herlaer, bood den kartuizers een bezitting ten geschenke aan, welke gelegen was ten noorden van het dorp Vught. Op dit goed was sedert een twintigtal jaren een zustersklooster gevestigd, waarvan de kerk in 1452 was gebouwd. Deze zusters stonden onder den pater en de mater van het convent van Orthen in de stad. Daar zij neiging hadden zich onafhankelijk te maken van het Bossche klooster, achtte dit het geraden de Vughtsche kloostergebouwen met aanhoorigheden te verkoopen. De zusters van Orthen droegen deze derhalve voor 1300 Andriesguldens over aan Arnold van Herlaer en zijn echtgenoot. ²⁾ Onder het verkochte behoorde evenwel, naar de mededeeling van Eligius, ook de kerk, „quod nefas est.” De partijen hadden te goeder trouw gehandeld en de desbetreffende canonieke bepalingen niet in het oog gehouden. Dit bracht hen echter in moeilijkheden met den bisschop van Luik.

Toen Aleyt Pieck het goed in eigendom had verkregen, liet zij in overleg met den rector van Eikendonk en de visitatoren de gebouwen veranderen en tot een kartuizerklooster uitbreiden. Voor dit doel besteedde zij meer dan 2400 gouden nobelen. Arnold van Herlaer stond haar hierbij krachtig terzijde. Hij stichtte en begiftigde niet minder dan 8 cellen, die bijzonder goed en degelijk waren gebouwd. ³⁾ Na eenige maanden was een en ander reeds zoover gevorderd, dat de nieuwe bewoners er hun intrek konden nemen.

¹⁾ *Eligius*, f. 79: „Nam erat, si quis alius expertus et optime noverat hos ipsos quibus praesidebat, utpote ex Ruremundana domo huc vocatos et qui sub ipso diu vixissent, unde et facilius potuit illis persuadere quicquid voluit, id est quicquid officii ratio dictavit.”

²⁾ *Eligius*, f. 61v—62, 70v—75.

³⁾ *Eligius*, f. 74: „Accessit operi vir ejus, qui prout ex antiquis chartis

Het juiste tijdstip dezer overhuizing hebben wij niet kunnen vaststellen. Zeker is, dat het convent in het begin van 1472 ten tijde der incorporatie van het nieuwe huis reeds te Vught woonde. Eligius (f. 74v) bericht, dat Eikendonk reeds in 1470 is verlaten. Wij zijn echter geneigd aan te nemen, dat het convent zich in het winterhalfjaar 1471—1472 heeft verplaatst. ¹⁾ De kloostergebouwen te Eikendonk zijn 30 September 1477 door de kartuizers in eigendom overgedragen aan de zusters Franciscanessen. (*Schutjes*, III, 520).

Aleyt Pieck heeft ook andere bezittingen aan de kartuizers vermaakt ²⁾, met name ook landerijen, gelegen in den Bommelerwaard. (*Schutjes*, V, 857 e. v.). Op 20 Januari 1473 overleed haar echtgenoot Arnold van Herlaer. Zijn dood werd eenige maanden later door de Grande Chartreuse medegedeeld, waarbij voor zijn zielerust in alle kloosters der orde een „plenus cum psalteriis monachus” is verleend. ³⁾ De annalist teekent nog bij zijn doodsbericht aan, dat hij niet alleen de chartreuse heeft helpen stichten, maar ook nog op andere wijzen als haar weldoener is opgetreden. Zoo schonk hij groene kerkgewaden en dergelijke, die nog in het begin der 17de eeuw door het convent werden gebruikt. (*Eligius*, f. 82—82v). In de tweede helft der 18de eeuw waren de Antwerpsche kartuizers nog in het bezit van een kazuifel,

constat octo cellas instituit superbo et raro opere, quarum extant adhuc hodieque aliquae, solidae et integrae cum reliquo quod cellis imminet aedificio in quo tristega fuisse satis apparet tantae altitudinis ut vix putem in provincia tam magnifici operis domum extare, ubi nuper etiam in cippo vidimus adhuc Arnulphi et Aleydis insignia.”

¹⁾ P. Bor, *Geleghentheit van 's Hertogenbosch* ('s Gravenhage 1630), blz. 16, noemt 1470 als stichtingsjaar van de Vughtsche chartreuse. J. van Oudenhoven, *Nieuwe Beschrijvinge van de Stadt van 's Hertogenbosch* ('s Hertogenbosch 1670), blz. 120, vermeldt 1471 als jaar der stichting.

²⁾ „accedente Ducis Caroli consensu et Illustrissimae ejus filiae Mariae, in cujus rei fidem dedit tabulas rathabitionis testes Carolus in Abbatia S. Maximi prope Treviros, existens XI Oct. anno 1473. Et Maria residens Gandavi 12 Aprilis anno 1476 ante Pascha prout haec videre est in archivis domus” (*Eligius*, f. 72).

³⁾ c. 1473: „Obiit nobilis Dominus Arnoldus de Herlaer, miles, fundator et dotator octo cellarum in domo Sanctae Sophiae prope Buscumducis, habens per totum ordinem plenum cum psalteriis monachatum. Obiit 20 Januarii.” Vgl. *Bijdr.* IX, 229.

dat oudtijds door Arnold van Herlaer en zijn gade was geschonken aan S. Sophia. Het kroniekje, dat berust in het Stadsarchief van Antwerpen ¹⁾ bericht: „In dit clooster word nog eenen zeer ouden casuyvel bewaard daer de wapens van deze weldoeners in goud, silver en couleuren op geborduert zijn en welcke sij aen dit clooster vereert hebben.” Waar dit ge- waad bij de opheffing van het Antwerpsche huis in 1783 is ge- bleven, hebben wij niet kunnen nagaan. Wellicht was het ver- sleten. De mogelijkheid bestaat ook, dat het door het convent is medegenomen naar Frankrijk. ²⁾ Een nadere beschrijving van dit kazuifel vindt men in *Verzameling der Graf- en Gedenk- sriften van de Provincie Antwerpen*, V, (Antwerpen 1873), 525.

Arnold van Herlaer werd begraven bij de kartuizers te Vught in het koor der kloosterkerk. ³⁾

De nieuwe chartreuse was gelegen twee kilometers ten zuiden van Den Bosch en drie- of vierhonderd meters be- noorden het dorp Vught. Haar terreinen grensden ten oosten aan de Dommel. Oud-Herlaer lag één kilometer van het klooster verwijderd. De kartuizers verheugden zich aanvankelijk over de ligging aan de kleine rivier, doch later moesten zij van deze omstandigheid wel eens grooten overlast ondervinden. ⁴⁾

In 1473 is op last van de Grande Chartreuse D. Arnoldus, professus van Monnikhuizen, als hospes naar Vught gezonden ten einde daar behulpzaam te zijn. ⁵⁾

In 1474 is het Vughtsche huis, dat van de Rijnprovincie

¹⁾ N° 23385. Vgl. blz. 36 van deze bijdrage.

²⁾ Dat de zusters Capucinessen, die sedert 1835 de kloostergebouwen in de Sint-Rochusstraat bewonen, het kazuifel nimmer hebben bezeten, werd mij bevestigd door haar archivaris P. Hildebrand O.M.C.

³⁾ *Eligius*, f. 82v.

⁴⁾ *Eligius*, f. 74v: „Sed nihil gratius visum est eis quam situs et fluvius, qui domum alluebat, quamvis si vera volumus, nihil illis perniciosius utpote qui molle vehiculum semper fuit stathariorum et scapharum quae et decurias totas male feriatorum amicorum postmodum in domum invexit.”

⁵⁾ c. 1473 [in domo Monachorum:] „Et D. Arnoldus professus eiusdem domus vadat ad domum Ordinis prope Buscumducis sub forma hospitis pro adjutorio eiusdem domus ad Ordinis voluntatem.” Dit is geweest of D. Arnold van Delft, die in 1481 of 1482 is gestorven (c. 1482), of D. Arnold van Hoekelen, den lateren prior van Monnikhuizen en den lateren visitorator der Nederlandsche provincie. (*Monnikhuizen*, 60, 61).

uit was gesticht, door het generaal kapittel bepaaldelijk ge- rangschikt onder de Nederlandsche provincie der orde ¹⁾, waartoe alle kloosters in de Nederlanden, met uitzondering van die te Doornik en te Roermond, ressorteerden. Laatst- genoemd huis behoorde tot de Rijnprovincie.

Omstreeks 1475 hebben prior en convent van het Utrecht- sche kartuizerklooster aan S. Sophia goederen geschonken te Honswijk, Lopik en Polsbroek, waarvoor de Vughtsche kartuizers één monnik konden onderhouden, die gehouden zou zijn voor de stichters, weldoeners en bewoners van Nieuwlicht bij Utrecht te bidden. ²⁾

Wouter van Leendt is gedurende drie jaren prior van S. Sophia geweest. In 1475 is hij wegens zijn hoogen leeftijd van den bestuurslast ontheven en teruggekeerd naar Roer- mond, waar hij 30 Januari 1476 is gestorven. ³⁾

Tyman Pieterz. Croock (1475—1477).

D. Tyman ⁴⁾ was professus van het kartuizerklooster buiten Amsterdam, waar hij in 1453 was ingetreden. Als prior te Vught heeft hij den arbeid van D. Walterus voortgezet en het klooster verder voltooid. Tijdens zijn bestuur overleed Ludolph van den Waeter ⁵⁾, aan wien S. Sophia zijn ont- staan te danken heeft gehad.

¹⁾ c. 1474: „Priori domus Sanctae Sophiae non fit misericordia. Et amodo sit sub provincia Theutoniae.” (Vóór 1474 heette deze provincie: provincia Picardiae Remotioris); *Eligius*, f. 83v; *Lamalle* 72—73. Vgl. *Amsterdam*, blz. 1—3.

²⁾ Dr. J. de Hullu en S. A. Waller Zeper, *Catalogus van de Ar- chieven der Kleine Kapittelen en Kloosters* (Utrecht 1905), 105.

³⁾ c. 1476: „Obiit D. Walterus de Leende, qui fuit prior in domo Ruremundae et ultimo domus Buscumducis, habens anniversarium perpetuum sub penultima januarii.”

⁴⁾ *Eligius*, f. 81—81v, vermeldt ten onrechte den na te noemen Hen- drik de Vroede als tweeden prior van S. Sophia. Terloops geeft hij ver- derop hiervan de volgende verklaring: „Verus et naturalis successor Dio- nysii, quem ideo secundum priorem domus hujus pono, non quod ignorem Timannum Croocum per brevi tempore ante eum sedisse, sed propter dignitatem ordinis et vitae gravitatem visum est hic praeponi debere, sequu- tusque sum in hac licentia facti Evangelistam qui Christum dicit filium David filium Abraham, cum dicere debuisset filium Abraham, filium David.”

⁵⁾ c. 1477: „Obiit venerabilis Ludolphus van den Water principalis inceptor domus Sanctae Sophiae prope Buscumducis.”

Toen op 21 Augustus 1477 de Amsterdamsche prior Pouwels Jansz. was gestorven, is Croock als diens opvolger naar het huis zijner professie geroepen. Gelijk wij verderop zullen zien, is hij vandaar na een zestal jaren andermaal belast met het bestuur van het Vughtsche huis.¹⁾

Hendrik de Vroede (1477—1484).

D. Hendrik de Vroede (Henricus Prudens)²⁾ behoorde tot het convent van Genadedal bij Brugge. Zijn broeder Dirk Jansz. de Vroede droeg in 1457 eenige hem toekomende goederen over aan het klooster aldaar en aan Hendrik, die er monnik was, en gaf opdracht, dat men zou „maken een glas ynt groet pant ende dair sellen yn staen Dircs vader ende moeder mit alzulken beelden als daer toe dienen sellen.”³⁾ Een der ramen van het groote claustrum der chartreuse te Brugge heeft derhalve de beeltenissen van zijne ouders bevat. Van 1464 tot 1477 heeft hij Genadedal als prior bestuurd. Zijn voorganger in dit ambt was Willem van Apsel.⁴⁾ Volgens Le Vasseur⁵⁾, die een „Catalogus Priorum Brugensium” heeft geraadpleegd, is hij vóór zijn prioraat daar procurator geweest. Ook heeft hij er de functie van vicarius bekleed. Als prior te Brugge is hij opgevolgd door Jacob de Knut.

In 1478 heeft hij het bestuur van S. Sophia van Croock overgenomen. De biografen getuigen van hem, dat hij zijn naam met eere heeft gedragen. Daarnevens gold hij als een zeer vroom en geletterd man. Op blz. 41 is reeds een en ander medegedeeld over zijn litterairen arbeid. Hij is als prior van het Bossche huis gestorven 1 November 1484.⁶⁾

¹⁾ *Amsterdam*, 55—58.

²⁾ P. Sutor, *De Vita Cartusiana* (Coloniae 1609) 600—601; *Eligius*, f. 80v—85v; *Bibl. Cart.*, 138—141; *Dorl.* 151; *Ephem.*, IV, 104; *Goethals*, I, 83.

³⁾ Staatsarchief Brugge, fonds kartuizers, nos 3485, 4965, 5000.

⁴⁾ *Biogr. Wbk.*, V, 24.

⁵⁾ *Ephem.*, IV, 104.

⁶⁾ c. 1485: „Obiit D. Henricus de Vroede, prior domus Sanctae Sophiae, qui alias fuit prior, vicarius et procurator domus Vallis Gratiae

Twee dagen na zijn dood, namelijk 3 November 1484, overleed de vrome stichteres van de Vughtsche chartreuse, Aleyt Pieck.¹⁾ Ook haar tweede echtgenoot, Gerrit van Stryen, die 27 September 1497 is gestorven, heeft tot de stichters van S. Sophia behoord.²⁾

Uit een oorkonde van 1 April 1481³⁾ houdende een overeenkomst tusschen het kartuizerconvent en het dorpsbestuur van Vught over het aandeel, dat het klooster in de beden zal dragen, blijkt, dat de prior Hendrik de Vroede op dat tijdstip in zijn bestuur werd bijgestaan door Bartholomeus van Rotterdam⁴⁾ als vicarius en door Cyriaeck van Alcmaer⁵⁾ als procurator.

Tyman Pieterz. Croock (1484—1497)

In den boezem van het Amsterdamsche convent schijnen in 1483 bezwaren te zijn gerezen tegen het beleid van D. Tyman. Naar aanleiding daarvan had de Grande Chartreuse in dat jaar gelast, dat de bestuurders der provincie ter plaatse een onderzoek zouden instellen.⁶⁾ Wij weten niet welke

prope Brugis.” *Eligius*, f. 82, noemt als zijn sterfdag 8 November. Zoo ook *Ephem.*, IV, 104, en *Schutjes*, t. a. p.

¹⁾ c. 1485: „Obiit Domina Aleydis Piecks fundatrix domus Sanctae Sophiae prope Buscumducis, quae habet per totum ordinem plenum cum psalteriis monachatum et anniversarium perpetuum scribendum in calendariis domorum.” Vgl. *Eligius*, f. 84; *Raissius*, 35—37; *Bijdr.* IX, 333. Over het geslacht Pieck: *Biogr. Wbk.*, IX, 801 e. v.

²⁾ c. 1498: „Obiit nobilis et strenuus domicellus Gerardus van Stryen, unus ex fundatoribus domus Sanctae Sophiae prope Buscumducis, habens plenum monachatum per totum ordinem.” Vgl. *Bijdr.* IX, 319.

³⁾ Gemeente-archief Vught, inventaris n° 31: Register van hertogelijke brieven, enz. uit 1367—1546 (copieën 17e eeuw). Deze akte is door den Heer Fr. de B(ekker), gemeente-archivaris van Vught, gepubliceerd in „*De Aankondiger*,” weekblad voor Vught en omliggende dorpen, d.d. 21 April 1934. Vgl. ook Mr. J. N. G. Sassen, *Charters en Privilegiebrieven, berustende in het archief der gemeente 's Hertogenbosch*, 1e stuk ('s Hertogenbosch 1862), blz. 215, n° 1475. en blz. 220, n° 1526.

⁴⁾ c. 1496: „Obiit D. Bartholomeus monachus professus domus Sanctae Sophiae.”

⁵⁾ c. 1519: „Obiit D. Cyriacus monachus professus domus prope Buscumducis.” Blijkens een schepenbrief van 's Hertogenbosch van 30 Juli 1490, eveneens door den Heer De Bekker t. a. p. medegedeeld, fungeerde D. Cyriaeck ook op dat tijdstip nog als procurator.

⁶⁾ *Amsterdam*, 57—58.

beschikkingen bij deze visitatie zijn getroffen. Mogelijk is Croock reeds aanstonds ontheven van het prioraat, mogelijk ook is hij gehandhaafd, totdat hij in 1484 na den dood van Hendrik de Vroede het bestuur van Sint-Andries ter Zaliger Haven verwisselde met dat van het Bossche huis.¹⁾

De kroniekschrijver van S. Sophia deelt mede, dat hem omtrent deze jaren van Croock's prioraat te Vught geen andere bijzonderheden zijn bekend, als dat deze zijn ambt loffelijk heeft bekleed. Het generaal kapittel van 1497 handhaafde hem als prior.²⁾ Echter waren er blijkbaar ook in het Vughtsche huis bezwaren tegen hem ontstaan, misschien in verband met zijn leeftijd. Kort daarna is hij afgetreden, waarna hij is teruggekeerd naar Amsterdam. Aldaar is hij als vicarius en als senior van het convent 16 Juli 1501 gestorven.³⁾

Filips de Schoone heeft op 21 Juni 1498 aan de kartuizers bij 's Hertogenbosch op hun verzoek bij uitsluiting het vischrecht verleend op de nabij hun klooster gelegen wateren, te weten op het gedeelte van de Dommel, „beginnende daer die visscherije van die stadt van den Bossche eindt totter visscherije toe des Heeren van Herlaer”, alsmede op een „staende waterken geheeten die Vlaschmeere” bij Vught, een en ander tegen een geringe vergoeding jaarlijks te betalen aan 's hertogen rentmeester te Den Bosch.⁴⁾ Van de Vlaschmeer zouden zij een vischvijver mogen maken. Het hier bedoelde privilege was voor het convent van belang in verband met zijn leefwijze. Kartuizers onthouden zich namelijk van het eten van vleesch.

¹⁾ *Eligius*, f. 85v; *Schutjes*, V, 857 e. v.

²⁾ c. 1497: „Priori domus Sanctae Sophiae non fit misericordia, et scripta contra eum facta capitulo generali committimus visitatoribus provinciae decidenda, et, si opus fuerit, de priore alio providendo cum plena auctoritate capituli generalis.”

³⁾ c. 1502: „Obiit D. Tilmannus Petri monachus professus domus prope Amsterdam, alias prior dictae domus et domus prope Buscumducis.” Het necrologium van Nieuwlicht bevat het volgende doodsbericht: „Obiit D. Tymannus Petri senior monachus professus et vicarius alias prior domus nostrae prope Amsterdam.” (*Bijdr.* IX, 289).

⁴⁾ Gemeente-archief Vught, inventaris n° 31. Deze privilegebrief is afgedrukt in *De Aankondiger* van 21 April 1934.

Daniel van Antwerpen (1497—1501)

Na het vertrek van Croock is D. Daniel prior van het huis geworden.¹⁾ Hij was professor van S. Sophia, de eerste, die uit het eigen convent tot het prioraat van het klooster is geroepen. De annalist weet over hem slechts mede te deelen, dat hij gedurende ongeveer vier jaren het huis heeft bestuurd. Blijkbaar is hij bij de visitatie na het generaal kapittel van 1501 uit zijn ambt ontheven, want in 1502 werd het Vughtsche klooster als rector bestuurd door den vicarius, wiens naam ons niet bekend is.²⁾

Het overlijden van Daniel van Antwerpen is in 1530 door het generaal kapittel der Grande Chartreuse bericht met deze woorden:

c. 1530: „Obiit D. Daniel de Antverpia, monachus professor domus prope Buscumducis.”³⁾

Hubertus van Loon (1502—1530).

Deze prior was een geboren Bosschenaar. In 1499 is hij als monnik geprotest in het klooster te Scheut bij Brussel.⁴⁾ Daar hij professor van een ander huis was, is hij niet gekozen door het convent, doch vermoedelijk krachtens de in 1502 van het bestuur der orde bekomen machtiging benoemd door de visitatoren, *Eligius* (f. 85v) weet te verhalen, dat hij gedurende 27 jaar en 6 maanden prior te Vught is geweest. Schrijvende over de jaren vóór 1525 deelt de annalist als zijn indruk mede: „Sub his prioribus floruit adhuc domus, eratque status rerum nostrarum pacatus, non erat sathan neque

¹⁾ *Eligius*, f. 85v.

²⁾ c. 1502: „Rectori domus Sanctae Sophiae fit misericordia, et exerceat in ipsa domo officium vicariatus sicut prius fecit, committimusque conventui ejusdem domus electionem novi prioris, cum consilio tamen visitatorum ut eligant personam idoneam; quod si non fecerint, ipsi visitatores provideant eis de pastore idoneo cum plena auctoritate capituli generalis.”

³⁾ In 1511 is er sprake van de uitvoering van zijn testament: c. 1511: „Priori domus Sanctae Sophiae non fit misericordia. Et de executione testamenti D. Danielis respondebunt visitatores.”

⁴⁾ Het testament, dat door hem vóór zijn professie is gemaakt, wordt bewaard in het Algemeen Staatsarchief te Brussel (Collection des établissements religieux, Chartreux de Bruxelles, carton n° 4101, n° 20).

occursus malus. Sub his fuit disciplina domestica sarta tecta servata velut argenteum pectus sub aureo capite, puritas nimirum doctrinae fideique catholicae indubitata professio, verbum Dei per omnes adhuc sincerum et incorruptum praedicabitur, quod utique comparatur argento juxta illud: Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum probatum terrae, purgatum septuplum." Daarna brengt hij in herinnering, hoe allengs ongunstige invloeden van buiten niet hebben nagelaten somtijds een nadeelige uitwerking te hebben op de kloosters zijner orde. In den boezem van verschillende conventen ontstond bij sommigen een verslapping van den vroegeren ijver. Anderen zag men zich overmatig met uitwendige zaken bezighouden en weer anderen — hetgeen nog ernstiger is — zich inlaten met de alchimie. Ook kwam het voor, dat monniken onder den schijn van gastvrijheid vergaten de soberheid en voorzichtigheid te betrachten. Ook het Vughtsche huis is niet altijd ontkomen aan eenige misbruiken, welke de kloosters trachten binnen te sluipen. Nu en dan laten de bevelen van de Grande Chartreuse daaromtrent iets doorschemeren. Onverzwakt bleef het generaal kapittel deze verschijnselen bestrijden, en niet zonder succes. ¹⁾

Wij laten deze beschouwingen grootendeels voor rekening van den 17de eeuwschen kroniekschrijver, die uit het beperkte materiaal wellicht meer generaliseert dan geoorloofd is. De gevallen, waarop hij zijn oordeel baseerde, duidt hij slechts bij uitzondering aan. „Subreperant alia praeterea vitia, praesertim in hac domo, unde unde nescio, constat tamen turbatum fuisse pacem, propter quod quidam relegati sunt extra provinciam, alii penitus ab ordine et a provincia abs-

¹⁾ *Eligius*, f. 85v: „Censura capituli generalis contra eos exsurrexit, quae prohibet maxime prioribus ne casu quibuslibet indifferenter comedant, ne eousque sese dejiciant ut iis quibus honeste negare possunt praesentiam suam, nimium serviant, et contra gravitatem suam et Ordinis inepte se subdant: multo minus auctores sint subditis suis commensationum aut dissolutionum, quas quidam priores concedebant, ut haberent socios et participes intemperatae vitae suae, qui etiam conati sunt extorquere a capitulo generali ut liceret religiosi spatiamentorum diebus extra domum comedere et bibere, sed illis hoc negatum fuit.”

cissi, quorum unus Adamus quidam ad aliorum terrorem, cum esset homo vagus et fugitivus, ab hac domo et a provincia abscissus est.” ¹⁾

Eligius doelt hier op moeilijkheden, die onder het prioraat van Van Loon hebben plaats gehad. Zij betroffen een tweetal monniken, te weten Adriaan (niet Adam), professus van S. Sophia, en Joost Sterck, monnik van Zeelhem, die in 1505 als hospes bij de Vughtsche kartuizers verbleef. Reeds in laatstgenoemd jaar moest het generaal kapittel tegen Sterck optreden. ²⁾ In 1506 werden zij als „fugitivi” beschouwd en deswege door de Grande Chartreuse uit hun provincie uitgesloten. ³⁾ D. Adriaan schijnt een onderdak te hebben gevonden in de chartreuse van Villeneuve. ⁴⁾ In 1509 gelastte het bestuur der orde, dat beide monniken, benevens een derde, D. Livinus, die professus was van het klooster bij Edingen, terug zouden keeren naar hun conventen en daar vreedzaam moesten leven. ⁵⁾ Nadien wordt niets meer over het geval vernomen, zoodat kan worden aangenomen, dat het drietal zich verder rustig heeft gedragen. ⁶⁾

Uit de chartae van het generaal kapittel van de jaren 1510—1512 blijkt slechts, dat aan den prior van Sint-Sophia geen „misericordia” is verleend. De chartae van de jaren

¹⁾ *Eligius*, f. 86v.

²⁾ c. 1505: „Priori domus Sanctae Sophiae non fit misericordia. Et D. Judocus, ibidem hospes, qui contra inhibitionem capituli generalis ausus est scribere et molestare Patres Diffinitores, et visis testimoniis multorum, etiam litterarum manus propriae super multis excessibus suis, incarceretur donec se emendaverit et hoc constiterit visitoribus aut capitulo generali.”

³⁾ c. 1507: „Priori domus Sanctae Sophiae non fit misericordia. Et D. Judocum Sterck, professum domus Diestensis, et Adrianum, professum domus prope Buscumducis, fugitivos, in terrorem aliorum a provincia excludimus ad ordinis voluntatem.”

⁴⁾ c. 1508: „Priori domus Sanctae Sophiae non fit misericordia. Et anno futuro mittat duo scuta priori domus Vallis Bonae ad capitulum, pro medicina impensis D. Adriano professo domus suae.”

⁵⁾ c. 1509: „Priori domus Sanctae Sophiae non fit misericordia. Ordina- mus et volumus, quod Domni Livinus, Judocus et Adrianus, monachi dictae provinciae [sc. Teutoniae] revertantur ad domos suarum professionum, monentes priores et conventuales dictarum domorum quatenus benigne eos recipiant; et ipsi vice versa religiose et pacifice vivant; alias visitatores, singulorum paci consulentes, culpabiles puniant.”

⁶⁾ *Lamalle*, p. 125—128, geeft een uitvoerig relaas over deze kwestie.

1513—1524 vermelden telkenmale slechts, dat de prior in zijn ambt wordt gehandhaafd. Waar geen bijzondere bevelen of vermaningen van de Grande Chartreuse kwamen, kan worden aangenomen, dat alles naar wensch ging. Bijzondere vermelding verdient, dat in 1521 D. Willem Bybau van Thielt¹⁾, prior van het huis buiten Geertruidenberg, tot prior van de Grande Chartreuse is gekozen. Tot aan zijn dood in 1536 heeft deze Nederlander de orde bestuurd.

Eligius bericht, dat in 1522 op onwettige wijze een prior door het Vughtsche convent is gekozen, welke keuze door het volgende generaal kapittel is tenietgedaan. Uit de chartae van deze vergadering noch uit andere bronnen is daarvan iets gebleken, zoodat de annalist daaromtrent niet juist schijnt te zijn ingelicht.²⁾

In het voorjaar van 1525 werd D. Jan van Haarlem, professus van S. Sophia, door de patres capitulares benoemd tot procurator van het klooster te Vught.³⁾

In Juni 1525 is het vreedzame huis door gerucht van ongewenscht bezoek gestoord. Nadat den 19den dier maand de Bossche ambachten hadden vergaderd en daarbij groote ontevredenheid tot uiting was gekomen over de voorrechten, welke de kloosters genoten op het stuk van accijnsbelasting, liep men den volgende nacht gewapend te hoop en pleegde geweld bij de Predikheeren. Vervolgens richtte men zich tegen de Baselaars. „Des smorgens omtrent vier uren vertoegen zij van daer met pijp en trommelen en de geruchte oft vliegende vendel tot Vught naede Carthuysers, ende daer commende zoe quamen hen sommige vande Carthuysers

¹⁾ *Biogr. Wbk.*, VI, 113—115.

²⁾ *Eligius*, f. 86v—87: „Sequuta est anno 1522 inauspicata et inordinata Prioris electio, qui per capitulum sequentis anni depositus est et in ordine redactus. Alia praeterea atque alia domum turbarunt incommoda, quae ut verisimile est, Deus permisit, qui novit semper ex malis bona elicere quod etiam dispensationis divinae magnum est sacramentum.”

³⁾ c. 1525: „Priori domus Sanctae Sophiae non fit misericordia.” [in domo monialium Brugis:] „Et D. Joannes Harlem ibidem hospes revertatur ad domum Sanctae Sophiae suae professionis, ibique exerceat officium procuratoris, sicut de eius probitate plene confidimus.”

heeren tegens voor inden boogaert ende hebben daer gestelt taeffelen met broot, booter, kaes ende bier, ende daer aten ende droncken die borgers, ende die poirten wairen daer al oipen gedaen doen zy quamen, ende daer overquamen ende accordeerden die Carthuysers met die borgers, zoe dat zij te vrede waren.”¹⁾

De kloosters beklaagden zich over den ondervonden overlast bij Margaretha van Parma, die daarop in Juli Floris van Ijselstein, Montmorency en anderen met een kleine troepenmacht naar Vught heeft gezonden om de schuldigen aan deze excessen te bestraffen. „Ende daer nae syn alle thynsen weder gestelt in haer usancie, als zy plegen, ende de cloosteren des gelycx vanden thynsen ongelast.”

In 1526 heeft het generaal kapittel D. Jan van Haarlem als vicarius naar Geertruidenberg gezonden.²⁾ In 1528 werd D. Cornelis van den Briel, die als hospes in het Vughtsche huis verbleef, naar de kartuizers bij Diest gezonden.³⁾ De chartae uit de jaren 1521—1530 berichten overigens slechts, dat aan den prior van S. Sophia geen ontheffing uit zijn ambt is verleend.

Hubertus van Loon is 13 December 1530 als prior gestorven. Uit het doodsbericht van de Grande Chartreuse blijkt waardeering voor zijn arbeid.⁴⁾

Blijkens de uitkomsten der op 21 April 1526 gehouden telling⁵⁾ der huizen en haardsteden in de Stad en de Meierij van 's Hertogenbosch bestond op dat tijdstip de bevolking

¹⁾ C. R. Hermans, t. a. p., blz. 90—95, 223—229, 379—381; P. Bor, t. a. p., 17—18; J. van Oudenhoven, t. a. p., 130—131.

²⁾ c. 1526: „Priori domus Sanctae Sophiae non fit misericordia. Et D. Joannes de Harlem ibidem professus vadat hospitatum ad domum Hollandie, quae personis indiget, ibique exerceat officium vicariatus ad ordinis voluntatem.”

³⁾ c. 1528: „Priori domus Sanctae Sophiae non fit misericordia. Et D. Cornelius Brielis, ibidem hospes, vadat hospitatum ad domum Diestensem ad ordinis voluntatem.”

⁴⁾ c. 1531: „Obiit D. Hubertus Loen prior domus Sanctae Sophiae, habens missam de Beata Maria in provinciam Teutoniae.” Zie ook *Verzameling der Graf- en Gedenkschriften van de Provincie Antwerpen*, V, (Antwerpen 1873), 528.

⁵⁾ F. de B(ekker) in *De Aankondiger* dd. 5 Mei 1934.

van de Vughtsche chartreuse uit 16 priesters¹⁾, den prior en een nog niet geprofeften monnik inbegrepen, 11 leekbroeders en 4 knechten.

Onder de weldoeners van het klooster, die tijdens het prioraat van Van Loon zijn gestorven vindt men genoemd Jan Barnout²⁾, Heer Cornelis van Bergen („magnus benefactor”)³⁾, magister Adriaan van Esch, die een cel had geschonken en begiftigd⁴⁾, Petronella de Becka⁵⁾, Lambert Millinck, schout van 's Hertogenbosch („magnus benefactor”)⁶⁾, Frederik van Egmond, graaf van Bueren („magnus benefactor”)⁷⁾ en Arnold Groot uit Grave⁸⁾. In de latere overlijdensberichten van de Grande Chartreuse worden nog vermeld: Floris, graaf van Buren⁹⁾, Heer Arnold de (onleesbaar) „magnus fautor domus”¹⁰⁾ Maximiliaan, graaf van Buren¹¹⁾, Jonkvrouw Broupe (?)¹²⁾ en Martinus de Greve, secretaris der stad, die niet alleen

¹⁾ Vermoedelijk moet dit zijn 16 monniken.

²⁾ c. 1503: „Obiit Joannes Barnout, benefactor domus Sanctae Sophiae.”

³⁾ c. 1509: „Obiit Illustris Dominus Cornelius de Bergis magnus benefactor domus Sanctae Sophiae habens per totum ordinem anniversarium perpetuum sub 23 Decembris.”

⁴⁾ c. 1513: „Obiit magister Adrianus de Esche dotator et fundator unius cellae in domo Sanctae Sophiae.”

⁵⁾ c. 1513: „Obiit Domina Petronella de Becka, benefactrix domus prope Buscumducis.”

⁶⁾ c. 1520: „Obiit Lambertus Millinck benefactor domus prope Buscumducis habens Missam de Beata Maria per totum ordinem”; c. 1522: „Obiit honorabilis et probus vir, Lambertus Mylinck, scultetus in oppido Buscumducis, magnus benefactor domus Sanctae Sophiae.”

⁷⁾ c. 1522: „Obiit Illustris et magnificus D. Fredericus de Egmonda, comes de Bueren, magnus benefactor domus Sanctae Sophiae, habens missam de Beata Maria per totum ordinem.”

⁸⁾ c. 1526: „Obiit Arnoldus Groot, civis Gravensis, benefactor domus Sanctae Sophiae.”

⁹⁾ c. 1540: „Obiit Illustris ac generosus dominus D. Florentius comes de Bueren, fautor domus Sanctae Sophiae, habens missam de Beata Maria in provincia Teutoniae.”

¹⁰⁾ c. 1540: „Obiit generosus dominus D. Arnold de Coegli (?) magnus fautor domus Sanctae Sophiae habens missam de Beata Maria in provincia Teutoniae.”

¹¹⁾ c. 1549: „Obiit Ill. dominus D. Maximilianus comes de Bueren, fautor domus Sanctae Sophiae, habens missam de Beata Maria in provincia Teutoniae.”

¹²⁾ c. 1553: „Obiit nobilis domicella Broupe (?) magna benefactrix domus Sanctae Sophiae, habens missam de Beata Maria in provincia Teutoniae.”

bevriend was met de Vughtsche kartuizers, maar ook relaties onderhield met die van Keulen en Vogelsang bij Jülich en die den bekenden D. Gerard Kalkbrenner van Hamont zijn „alumnus” kon noemen.¹⁾

Pieter van Scherpenisse (1530—1537)

Deze prior, Zeeuw van geboorte, was geprofeft monnik van het Vughtsche huis.²⁾ Zijn priesterwijding vond plaats 20 Maart 1518.³⁾ Tijdens zijn bestuur te Vught heeft hij moeilijkheden ondervonden van zekeren Jan van Gent, die hem openlijk verweet, dat Scherpenisse het biechtgeheim te zijnen opzichte had geschonden. In verband met dit relletje werd hij „ad suam instantiam” door het generaal kapittel van 1537 ontheven van het prioraat te Vught, doch tegelijkertijd aan het hoofd gesteld van de chartreuse te Luik, terwijl D. Godfried Cluts, afgetreden prior van Luik, hem te Vught is opgevolgd.⁴⁾ Laatstgenoemde had te Luik wrijving gehad met eenige zijner conventualen.

De ordonnanties van het generaal kapittel uit deze periode, betreffende S. Sophia, houden verschillende overplaatsingen in. In 1531 is D. Jan van Haarlem als vicarius van Geertuidenberg naar Vught geroepen.⁵⁾ In 1532 werd D. Simon van Utrecht, professus van het Vughtsche huis, van Brussel naar Utrecht overgeplaatst.⁶⁾ In 1534 is D. Jan van Nieuw-

¹⁾ c. 1563: „Obiit spectabilis D. Martinus de Greve, secretarius Buscumducis, habens missam de Beata Maria per totum ordinem.” Zie over hem ook blz. 40 van deze bijdrage.

²⁾ *Eligius*, f. 87—88v.; *Raissius*, 144—145, appendix; *Ephem.* II, 519; *Sint-Bartholomeusdal*, 350—354; *Schutjes*, V, 857 e. v.

³⁾ *Archief v. d. Gesch. v. h. Aartsbisdom Utrecht*, deel XXIV, blz. 35.

⁴⁾ c. 1537: „Priori domus Leodii fit misericordia, et praeficimus in priorem dictae domus D. Petrum priorem domus Sanctae Sophiae, monentes eum, ut sua bona conversatione studeat reformationi domus.”

⁵⁾ c. 1531: „Priori domus Sanctae Sophiae non fit misericordia”; [in domo Hollandie:] „Et D. Joannes de Harlem vicarius eiusdem domus et hospes revertatur ad domum suae professionis et ibidem exercent officium vicarii.”

⁶⁾ c. 1532: „Priori domus Sanctae Sophiae non fit misericordia”; [in domo Bruxellae:] „Et D. Simon de Trajecto, monachus professus domus Sanctae Sophiae, ibidem hospes, vadat hospitatum ad domum Trajecti ad

land, geprofest monnik van het klooster bij Zierikzee en toentertijd hospes in Vught, met een vermaning teruggezonden naar het Zeeuwsche huis. Voorts is D. Antonie Rosendael als hospes van Arnhem naar S. Sophia gezonden.¹⁾ 's Jaars daarna is D. Simon van Utrecht weder uit Utrecht teruggekomen in het huis zijner professie bij 's Hertogenbosch.²⁾

Eligius is weinig gelukkig geweest in zijn relaas van de gebeurtenissen in deze jaren. Hij bericht het volgende³⁾: „Successit D. Henrico Loenio quidam anonymus, qui per aliquot menses tantum quasi per imaginem sedit, eo quod illegitime fuisset electus. Substitutus est autem D. Petrus Scherpenisse (sedere coepit anno 1515) professus huius domus qui prius prior fuerat Delphinensis Cartusiae et Lyrana.” Wij vinden elders niet bevestigd, dat het huis na den dood van Hubertus van Loon nog korten tijd is bestuurd door een onbekende. Geheel onjuist is stellig de mededeeling, dat Scherpenisse in 1515 prior te Vught werd, alsmede, dat deze te voren reeds prior te Delft en te Lier was geweest. Verderop schrijft Eligius nog, dat hij in het geheel gedurende 58 jaar, dus van 1500 tot aan zijn dood in 1558, prior van verschillende huizen is geweest, hetgeen geheel onmogelijk is.

Na den dood van Willem Pelt, prior te Delft (28 Juni 1540) hebben de visitatoren Scherpenisse met machtiging van den generaal als prior overgeplaatst naar Delft, terwijl hij te Luik is opgevolgd door Godfried Cluts.

ordinis voluntatem, nisi fortassis prior et conventus Bruxellae velint eum ad professionem recipere.”

¹⁾ c. 1533; „Priori domus Sanctae Sophiae non fit misericordia”; c. 1534: „Priori domus Sanctae Sophiae non fit misericordia. Et D. Joannes de Nova Terra, ibidem hospes, revertatur ad domum prope Zericzee, suae professionis, et ibidem melius solito se conformet statutis nostris, alioquin ordo providebit”; [in domo Monichusen:] „Et D. Antonius Rosendael monachus ibidem hospes vadat hospitatum ad domum Sanctae Sophiae ad ordinis voluntatem.”

²⁾ c. 1535: „Priori domus Sanctae Sophiae non fit misericordia”; [in domo Trajecti:] „Et D. Simon ibidem hospes revertatur ad domum professionis suae.”

³⁾ *Eligius*, f. 87—87v.

Na het generaal kapittel van 1549 is Pieter van Scherpenisse met autorisatie der Grande Chartreuse door de visitatoren benoemd tot prior van de kartuizers te Lier als opvolger van D. Hendrik de Bruyne. Te Delft is hij opgevolgd door Dirk Moyen. In deze nieuwe functie wachtte hem veel opbouwend werk. Het convent van Kiel bij Antwerpen, welks klooster in 1542 door Maarten van Rossum geheel was verwoest, had zich daarna te Lier nedergezet. Tijdens het bestuur van Scherpenisse zijn belangrijke gedeelten van het nieuwe klooster voltooid.

Gedurende zijn prioraat te Delft en te Lier was hij tevens in de jaren 1544—1551 als convisitator en 1551—1555 als visitator belast met het bestuur der Nederduitsche provincie. Dit ambt vorderde in deze onrustige jaren zeer veel van het beleid van zijn bekleeder.¹⁾

Scherpenisse is 21 Juli 1558 gestorven²⁾ en te Lier als prior opgevolgd door Cornelis van den Kerckhove, die tevoren procurator van het Delftsche huis was.

De onaangenaamheden, die Scherpenisse te Vught heeft ontmoet, zijn niet in zijn nadeel uitgelegd. De woorden, waarmee zijn overplaatsing naar Luik is gelast, geven blijk van het ongeschokte vertrouwen zijner oversten. Le Vasseur, die een *Chronicon Cartusiae Lyræ* heeft geraadpleegd, prijst hem als een zeer vroom man en als een goed kloosteroverste: „multum laboravit pro stabilienda regulari observantia.”³⁾

Godfried Cluts (1537—1539).

D. Godfried Cluts van Maastricht⁴⁾ was monnik van de chartreuse te Luik, waar hij in Juni 1519 zijn professie had gedaan en in 1523 „per viam compromissi” prior is ge-

¹⁾ Vgl. *Goethals*, II, 134—137.

²⁾ c. 1559: „Obiit D. Petrus Scherpenisse, prior domus Lyræ, professus domus Sanctae Sophiae, olim prior eiusdem domus et domorum Leodii et Delfensis, visitator et convisitator provinciae Teutoniae, habens Missam de Beata Maria per totum ordinem. Et obiit 21 Julii.”

³⁾ *Ephem.*, II, 519.

⁴⁾ *Obituaire de la chartreuse du Mont-Cornillon* (hs. Staatsarchief Luik), f. 63; *Eligius*, f. 87—93v; *Schutjes*, V, 852 e. v.

worden als opvolger van Hendrik Mutsart. Zooals wij zagen ¹⁾, onthief het generaal kapittel hem in 1537 van dit bestuur en benoemde hem tot prior van S. Sophia, terwijl Scherpenisse als prior vandaar werd overgeplaatst naar Luik. ²⁾

In 1539 hebben de provinciale oversten, daartoe gemachtigd door den generaal der orde, hem weder als prior overgeplaatst naar het huis zijner professie, dat hij tot aan zijn dood, 13 November 1540, heeft bestuurd. ³⁾ Hij is daar opgevolgd door Dirk Bruggen van Sittard, die aanvankelijk als rector en sedert het generaal kapittel van 1541 als prior aan het hoofd heeft gestaan van het Luiksche klooster.

(Slot volgt).

Mr. H. J. J. SCHOLTENS.

¹⁾ Zie blz. 79 van deze bijdrage.

²⁾ c. 1537: „Priori domus Sanctae Sophiae fit misericordia ad suam instantiam, et praeficimus in priorem dictae domus D. Godefridum propterea a prioratu domus Leodii absolutum, monentes eum, ut studeat observare laudabiliter consuetudines dictae domus in frequentendo ecclesiam et ea quae ordinis sunt.”

³⁾ c. 1541: „Obiit D. Godefridus Clutz, prior domus Leodii, qui alias fuit prior domus Buscumducis.”

Eligius, f. 92v vergist zich, waar hij zegt, dat Clutz van 1538 tot 1540 prior te Vught was.

De naasting der kerken te Oirschot en Best

door

J. CUNEN.

De wijze waarop de Katholieken van Oirschot hun prachtige St. Pieterskerk en die van Best hun oude St. Odulphuskerk terugkregen is anders verlopen dan die van andere plaatsen.

Om te beginnen ging het verzoek tot naasting niet uit van de R. K. Kerkbesturen, doch werd gedaan door de commandanten der wachten uit de buurten of heertgangen der gemeente. ¹⁾

De resoluties der municipaliteitsvergaderingen zeggen als volgt:

28 Mei 1798 „stonden in deze vergadering binnen alle de capitains en rotmeesters uit de acht heertgangen van deze plaats, verzoekende in naam van de meerderheid der leeden van den Rooms Catholijken godsdienst aan deze municipaliteit, dat ze, ingevolge art. 6 vervat bij 't ontwerp van staatsregeling voor de Bataafsche republiek schikkingen gelieve te beramen omtrent 't overnemen der gewezen Gereformeerde kerken ten behoeve van de Rooms Catholieke gemeente”.

Er werd besloten dit verzoek te bespreken in de eerstkomende vergadering. Deze had plaats 6 Juni. Men besloot

¹⁾ Van ouds was Oirschot verdeeld in acht wijken „Heertgangen” genoemd, voor het innen der belastingen. Iedere heertgang had een belasting-ambtenaar: de acht mannen of schattheffers.

Vijf daarvan lagen onder de tegenwoordige gemeente Oirschot: Kerkhof, Spoordonk, Hedel, Notel en Straten en drie onder de tegenwoordige gemeente Best: Aerle, Naastenbest en Verrenbest.

Bij de toenemende onveiligheid in de 17de en 18de eeuw had iedere heertgang een eigen wacht, onder een wachtmeester of kapitein, aangesteld door het schepbestuur. De manschappen waren verdeeld in groepen of rotten, met aan het hoofd rotmeesters.

cordat n'est obligatoire qu'autant qu'il n'est pas en opposition avec les lois, les usages et les coutumes du Royaume? Mais quelles sont les lois, les usages et les coutumes qui s'opposent à la libre nomination des vicaires-généraux et des professeurs des séminaires? N'a-t-on pas toujours reconnu ce droit aux évêques? Quel est l'arrêté qui établit le contraire? D'ailleurs cet arrêté exista-t-il, encore ne pourrait-il rien. Le concordat est sans contredit un contrat; or pour tout contrat il faut le consentement de deux ou plusieurs parties par lequel elles s'obligent réciproquement à ce qui a été décidé entr'elles. De sorte que l'une de ses parties ne peut s'exempter de cette obligation sans manquer à l'autre, sans rendre le contrat illusoire et sans donner preuve de mauvaise foi. Les arrêtés n'étant que réglementaires pour tout ce qui concerne l'administration du Royaume, ne sauraient porter atteinte au concordat qui est un engagement contracté entre les deux puissances également obligatoire pour l'un comme pour l'autre, et qui par conséquent est au-dessus d'un arrêté, simple disposition d'une seule partie contractante, incapable de déroger à ce qui a été établi d'un commun accord. Soutenir que le gouvernement a le droit d'agréer les vicaires généraux et les professeurs des séminaires, c'est donc se montrer de mauvaise foi, c'est fouler aux pieds la fidélité due aux engagements les plus sacrés et les plus solennels.

On n'est pas moins étonné de voir que le gouvernement veuille diminuer le traitement des évêques et des chanoines après que ce traitement a été définitivement réglé, le motif qui le fait agir de la sorte ne saurait être qu'hostile. En effet pourquoi cette diminution?

N'est ce pas pour attirer à son parti les ecclésiastiques en leur donnant le maximum du traitement, tandis que ceux qui seraient fidèles à la voix de leur conscience ne recevraient que le minimum? On sent que c'est un moyen de séduction qui prouve la mauvaise foi du ministère.

De Kartuziers buiten 's-Hertogenbosch

(vervolg en slot van blz. 82)

door

Mr. H. J. J. SCHOLTENS.

Boudewijn van Kloetinge (1539—1548).

Deze Zeeuw was professus van S. Sophia, welk huis hij eerst jaren lang als sacrista en als procurator heeft gediend.¹⁾ Na het vertrek van Cluys is hij door de visitatoren als rector met het bestuur van het klooster belast, waarna hij in 1540 door het generaal kapittel tot prior is benoemd.²⁾ Hij stierf in deze functie 19 Juni 1548.³⁾

Le Vasseur noemt hem „vir in omnes effusae bonitatis, vitae admodum exemplaris et religiosae” en prijst zijn beleid als kloosteroverste. Tijdens zijn bestuur, n.l. 25 Juli 1543, is het Vughtsche huis bedreigd door Maarten van Rossum, wiens bende het dorp door brandstichting teisterde en ook de chartreuse niet ongemoeid liet. „Sie namen enen Heer van den Cathusers den kelck uyt de hant, daar hy stont aan den outaer, ende onsen Godt had gebeurt. Men mag wel dencken, hoe sie voort in dat convent ende met die Heeren hebben gemaect.”⁴⁾

¹⁾ *Eligius*, f. 94—97v; *Ephem.*, II, 353; *Schutjes*, V, 861; *Biogr. Wbk.*, VII, kol. 883.

²⁾ c. 1540: „Rectori domus Sanctae Sophiae praeficimus in priorem dictae domus.”

³⁾ c. 1549: „Obiit D. Balduinus prior domus Sanctae Sophiae, habens missam de Sancta Maria per totum Ordinem.”

⁴⁾ *Matthaei Veteris Aevi Analecta*, I, 117. Bij C. R. Hermans, t.a.p., 121, vindt men de volgende lezing: „ende hebben totten Chartusers te Vucht genomen die kelcken vanden outaer daer die priesteren ende monniken ston-

Eligius geeft van deze gebeurtenis slechts het volgende relaas:

„Quo tempore quoque domus haec, quia patebat undique hostili incursioni, coacta est pro se primo deinde et pro territorio et civitate Sylvaeducensi bis mille sexcentos aureos solvere, nec ita diu admodum post alios quingentos pro redemptione cujusdam professi domus hujus. Tamen civitas voluit consultum indemnitati nostrae. Unde datis pignoribus promisit partem pecuniae refundere, quod et fecit portoriis et vectigalibus ad nos devolutis, donec esset satisfactum nobis.”

In 1539 of 1540 hadden de Vughtsche kartuizers van de stad 's-Hertogenbosch een geschilderd raam ten geschenke ontvangen, omdat het convent veel rijshout had geleverd tot het opmaken van den weg buiten de Sint-Janspoort.

Kort nadat Boudewijn van Kloetinge het prioraat van S. Sophia had aanvaard, is de Leidenaar Pieter Marnef¹⁾ generaal der Orde geworden. Hij was gedurende het betrekkelijk korte bestaan van het Vughtsche huis de derde Nederlander, die als prior van de Grande Chartreuse de leiding der Orde van Sint-Bruno heeft gehad. Van 1540 tot aan zijn dood in 1546 is hij „prior Cartusiae” geweest.

Dirk van Meeuwen (1548—1564).

Deze prior, in het Latijn genaamd Theodoricus Mevius, was monnik van het Vughtsche huis. Na het overlijden van D. Balduinus is hij door het convent tot prior gekozen.²⁾

Nevens het prioraat heeft hij van 1551 tot 1555 zijn com-

ende ende celebreeerden, ende die misse niet wt wesende, hebben sie dat sacrament inder kelcken opt altaer gestort.” Vgl. ook *Biogr. Wbk.*, IX, kol. 886 en vlg. i.v. „Rossem”.

¹⁾ *Biogr. Wbk.*, VI, kol. 1004.

²⁾ *Eligius*, f. 97v; *Biogr. Wbk.*, VI, 1012; *Nieuwlicht*, 346—348. De mededeeling van Eligius, dat Van Meeuwen in 1550 prior van S. Sophia was geworden, is onjuist. Nog een andere onnauwkeurigheid heeft de annalist, die overigens over deze jaren zeer weinig mededeelt, begaan, waar hij vermeldt, dat tijdens het prioraat van Van Meeuwen te Vught de Orde der kartuizers een associatio heeft gesloten met de Societeit van Jezus. Deze associatio is reeds tot stand gekomen in 1544 onder het generalaat van Pieter Marnef, en niet zooals Eligius bericht, onder dat van Petrus Sarde (1554—1566).

professus Pieter van Scherpenisse, die visitorator was, bijgestaan in het bestuur der Nederduitsche ordesprovincie. Van 1555 tot aan zijn dood in 1574 heeft hij dit ressort als eerste visitorator bestuurd, een taak, welke in dat woelige tijdvak niet moet worden onderschat.

De chartae van het generaal kapittel uit de jaren van zijn bestuur in Vught leeren ons enkele gebeurtenissen kennen. Omdat zijn veelvuldige afwezigheid voor de belangen der provincie S. Sophia te zeer bezwaarde, stonden de patres capitulares¹⁾ hem in 1559 toe, zich in zaken, die zich daarvoor leenden, te doen vervangen door een anderen prior, die zowel bij visitaties als in andere aangelegenheden zijn convisitorator, den prior van het klooster buiten Geertruidenberg, zou bijstaan.

Tijdens het bestuur van Dirk van Meeuwen heeft het Vughtsche convent tweemaal zijn vicarius verloren, n.l. 15 September 1553 door den dood van D. Jan Rogman en in 1556 of 1557 door het overlijden van D. Egidius Breugel.

In 1560 handhaafde de Grande Chartreuse den prior van Vught in zijn ambt. Voorts worden eenige instructies gegeven betreffende de vaststelling van den wandelkring (spatiamentum). D. Hendrik, hospes van de kartuizers van S. Sophia, wordt als zoodanig naar Delft gezonden. De prior van Luik wordt aangewezen om zoo noodig en desgevraagd de visitoratoren in hun arbeid bij te staan.²⁾

¹⁾ c. 1559: „Priori domus Sanctae Sophiae non fit misericordia. Et quia domus gravatur et magnam jacturam patitur propter frequentem absentiam suam a dicta domo ratione negotiorum provinciae, committitur discretioni suae substituere alium priorem ejusdem provinciae, qui tam in visitationibus quam in aliis negotiis priorem Hollandiae convisitoratorem juvet, ne praedictus prior Sophiae tam saepe domum suam dimittere cogatur.”

²⁾ c. 1560: „Priori domus Sanctae Sophiae non fit misericordia. Et quoad spatiamentum per Reverendum Patrem Cartusiae super annum concessum conventui, praesente priore, declaratur ad formam statuti et ordinis esse intelligendum, ut secunda vel tertia die minutionum semel tantum, ad discretionem prioris, liceat gaudere dicto spatiamento: mandante juxta ordinata chartae capituli generalis 1528, ut divinum officium, tam diurnum quam nocturnum, diebus minutionum ordinis, ea gravitate et devotione celebretur, qua ceteris diebus super annum decantatur, statuto non obstante. Committimus etiam visitoratoribus, ut in dicta visitatione dictum spatiamentum possint

In 1562 was Dirk van Meeuwen tegenwoordig op het generaal kapittel in de Grande Chartreuse en werd er onder de diffinitoren der Orde gekozen.

In November van hetzelfde jaar verbleef Franciscus Sonnius in afwachting van zijn intronisatie als eerste bisschop van 's-Hertogenbosch bij de Vughtsche kartuizers. Nadat hij op den zestienden dier maand bij procuratie bezit had genomen van zijn bisdom, moest wegens de vijandige gezindheid van een groot deel der burgers worden afgezien van een plechtigen intocht in de stad. Op 18 November heeft Sonnius zich vroeg in den ochtend in alle stilte naar zijn residentie begeven, begeleid door den prior van S. Sophia en een der monniken.¹⁾

In 1563 verkreeg Dirk van Meeuwen van het generaal kapittel geen „misericordia”. In 1564 heeft hij het prioraat te Vught verwisseld met dat der Utrechtsche kartuizers, waar hij D. Bartholomeus Streng is opgevolgd.²⁾

Als eerste visitator heeft hij een uiterst moeilijke taak gehad. Niet minder dan 18 huizen behoorden tot zijn ressort, waarvan de meeste door de troebelen ernstig leden of geheel zijn verwoest. In de Noordelijke Nederlanden zag hij in het gebied, dat aan zijn leiding was toevertrouwd, de kloosters van Delft, Geertruidenberg en Monnikhuizen te niet gaan. De conventen van Vught en Amsterdam waren verstoord en hun gebouwen gedeeltelijk vernield. Ook het convent van

moderari et declarare, sicut viderint expedire; et si interim vel post contingat aliquem abusum fieri, sive aliud quod non deceat, ex nunc prout ex tunc et e contra privantur ipso spatiamto. Et D. Henricus ibidem hospes vadat hospitatum ad domum Delfensem ad Ordinis voluntatem. In provincia Teutoniae prior Leodii supplebit vices visitatorum quando fuerat necesse, cum fuerit requisitus.”

¹⁾ A. Havensius, *Commentarius de Ereptione Novorum in Belgio Episcopatum* (Coloniae 1609), 72; C. R. Hermans, t.a.p., 261—262; Th. J. A. J. Goossens, *Franciscus Sonnius in de Pamfletten* ('s-Hertogenbosch 1917), 40, 41, 72.

²⁾ c. 1564: „Priori domus Sanctae Sophiae fit misericordia. Et concedimus patribus dictae domus electionem novi prioris, quae si canonica fuerit visitatores confirmabunt, alias de rectore providebunt auctoritate capituli generalis.” [in domo Trajecti:] „Et praeficimus in priorem domus Trajecti D. Theodoricum Meeuwen, visitatorem provinciae Teutoniae, ea causa a prioratu domus Sanctae Sophiae absolutum.”

Noordgouwe bij Zierikzee was verdreven. De kloosterlingen van Sint-Andries ter Zaliger Haven buiten Amsterdam achtten hun toestand onhoudbaar en stonden op het punt te vertrekken. Burgemeester en raden van Amsterdam verzochten in 1573 aan Dirk van Meeuwen om de kartuizers te bewegen aldaar te blijven en over de herstelling van het vernielde klooster te beraadslagen.

Ook de toestand van het Utrechtsche convent werd ten slotte hachelijk. In 1572 of reeds eerder had het convent een refugie in de stad betrokken. (*Bijdr.* IX, 362). Uit voorzorg gelastte het generaal kapittel reeds verschillende overplaatsingen.¹⁾

Dirk van Meeuwen is op 9 Augustus 1573 gestorven.²⁾ Aan hem verloor de provincie een grooten steun: „Vir prudens, spectabilis, mansuetus, benignus et honorabilis, a personis ordinis valde dilectus”.³⁾ In Eligius' tijd had hij echter de faam, dat hij zich en de zijnen wel eens vrijheden ten aanzien van den regel heeft veroorloofd, die onwillekeurig de kloostertucht hebben geschaad.⁴⁾ Zijn graf bevond zich in Nieuwlicht aan de westzijde van het groote pand bij den buitenwand. De lijst der monniken, die aldaar begraven zijn, vermeldt in margine bij zijn naam als doodsoorzaak: „apoplexia”.⁵⁾

Hij is als prior van Nieuwlicht opgevolgd door Bartholomeus Streng van Schoonhoven, die ook zijn voorganger in dit ambt is geweest.

Hendrik van Mierlo (1564—1567).

Ook de opvolger van Dirk van Meeuwen was pro-

¹⁾ *Nieuwlicht*, 346—348; *Amsterdam*, 77.

²⁾ c. 1574: „Obiit D. Theodoricus prior domus Trajecti, visitator provinciae Teutoniae, professus et olim prior domus Sanctae Sophiae, habens per totum ordinem plenum cum psalteriis monachatum et missam de Beata Maria. Scribatur in calendariis domorum sub 9 Augusti.” Vgl. ook *Bijdr.* IX, 299.

³⁾ *Graf- en Gedenkschriften*, t.a.p., 526.

⁴⁾ *Eligius*, f. 77v.

⁵⁾ *Bijdr.* IX, 359. *Eligius*, f. 97v, daarentegen schrijft: „obiit peste”. Meer geloof verdienen echter de graflijsten van Nieuwlicht.

fessus van S. Sophia. ¹⁾ Nadat hij hier gedurende 14 jaren het ambt van procurator had bekleed, is hij in 1552 door de Grande Chartreuse aangesteld als prior van Monnikhuizen bij Arnhem, uit welk ambt Lambert van Brienen was ontheven.

In 1564 is hij door de patres capitulares benoemd tot convisitator van de Nederduitsche ordesprovincie. In deze hoedanigheid heeft Van Mierlo tot 1566 Dirk van Meeuwen terzijde gestaan in het bestuur van dit veelbeproefde ressort. Kort na zijn aanwijzing als convisitator riep men hem als prior naar het huis zijner professie. Hier wachtte hem en de zijnen veel tegenspoed. Reeds in 1543 was hij getuige geweest van de wandaden van Maarten van Rossum, welke hem als procurator in groote zorgen moeten hebben gebracht.

In 1565 en in 1566 werd de prior van S. Sophia door het bestuur der Orde in zijn ambt gehandhaafd. In het klooster schijnt in 1565 een geprofest monnik van het Amsterdamsche huis straffen te hebben ondergaan. ²⁾ In 1566 werden het convent eenige terechtwijzingen vanwege de Grande Chartreuse. ³⁾

1566 is een rampjaar geweest voor de Vughtsche kartuizers. De beeldenstorm woedde in Den Bosch en omgeving. ⁴⁾

¹⁾ *Eligius*, f. 100—100v; *Raissius*, 145, en *Syllabus V. P. Visitorum; Oudheden en Gestichten van 's-Hertogenbosch*, 20 e.v.; *Schutjes*, V, 526—528, 861; *Monnikhuizen*, 67—69; *Biogr. Wbk.*, VI, 1027.

²⁾ c. 1565: „Priori domus Sanctae Sophiae non fit misericordia.” [in domo Amsterdamiensi:] „Et dicta domus provideat D. Petro Joannis, ejusdem domus professo, modo in domo Sanctae Sophiae incarcerato, de vestimentis et aliis necessariis.”

³⁾ c. 1566: „Priori domus Sanctae Sophiae non fit misericordia. Et tempore spaciamentorum conventuales nullo modo exeant terminos antiquos donec in proxima visitatione visitatores fuerint informati de abusu et transgressu commissis in huiusmodi, et Reverendo Patri Cartusiae rescriperint. Et amodo in ipsis spaciamentis non intrent domus saecularium sub poena privationis ipsorum et alia arbitranda.”

⁴⁾ Reeds eerder had het klooster overlast ondervonden. Zoo vermeldt de stadsrekening van 1566: „Item 14 February syn ten bevelde deser Stadt tot Vucht by den Grave van Megen gesciet commissarissen omme te besien ende te vernemen, off de voors. Grave int Cathuyzers clooster aldair eenige sterckten maickten, soe die fame ginck, ende hebben aldair verdroncken drie potten wyns, den pot 4 $\frac{1}{2}$ st. vz. tsamen 13 $\frac{1}{2}$ st.”

Van 10 tot 15 October keerde de woede der iconoclasten zich tegen de kloosters buiten de stad. Hendrik van Mierlo moest het aanzien, dat zij in de chartreuse groote schade aanrichtten, ten gevolge waarvan het huis in ernstige moeilijkheden geraakte en een gedeelte van zijn bewoners geruimen tijd moest onderbrengen in andere huizen der Orde. Sommigen vonden een gastvrije cel te Monnikhuizen bij Arnhem, anderen werden gehuisvest door de Utrechtsche kartuizers, weer anderen te Geertruidenberg en elders. Enkelenvleven in de omgeving en hielden zich op in de stad. ¹⁾

Onze bronnen deelen ons betrekkelijk weinig bijzonderheden mede over de gebeurtenissen zelve. Eligius schetst in het kort de zwelgpartij en de ruwe verwoesting, welke in de chartreuse waren aangericht. ²⁾

In 1567 kwam van de Grande Chartreuse de beslissing, dat de prior van S. Sophia in zijn ambt werd gehandhaafd, en dat hij bedacht moest zijn op het herstel van het huis „in utroque statu”. ³⁾ Wellicht heeft dit bericht Hendrik van Mierlo niet meer bereikt, want hij is kort daarna gestorven en op 20 Mei 1567 te Vught begraven. ⁴⁾ 's Jaars te voren was hij reeds ontheven van zijn ambt van convisitator.

Eligius wijst op de tragische omstandigheid, dat de verwoesting van S. Sophia door de beeldenstormers is geschied juist een eeuw, nadat Dionysius de Kartuizer met de andere initiatores den grondslag hadden gelegd voor het klooster. ⁵⁾ Door zijn oudste mede-kloosterlingen heeft hij steeds hooren vertellen, dat het verwoeste huis eigenlijk nimmer

¹⁾ *Eligius*, f. 105v—106; Zie den tekst in de bijlage.

²⁾ *Eligius*, f. 104v—105v. Zie bijlage.

³⁾ c. 1567: „Priori domus Sanctae Sophiae non fit misericordia, quem hortamur ut in causa restorationis dictae domus in utroque statu invigilet”.

⁴⁾ *Eligius*, f. 100: „et in conventu tunc destructo sepultus anno 1567, 20 Maii”; c. 1568: „Obiit D. Henricus Mierlo professus et prior domus Sanctae Sophiae et olim prior domus Monachorum ac convisitator provinciae Teutoniae, habens missam de Beata Maria in septem provinciis Alemanniae”.

⁵⁾ *Eligius*, f. 102 (zie bijlage).

geheel voltooid is geweest, doch, nog in zijn opkomst zijnde, is verloren gegaan.

In het calendarium der Antwerpsche kartuizers wordt Van Mierlo geprezen als „Vir religiosus et magna experientiae in temporalibus, regimine et gubernatione.”¹⁾

Bartholomeus van Doers (1567—1571)

Na het overlijden van Hendrik van Mierlo is het bestuur van Sint-Sophia tijdelijk opgedragen aan D. Bartholomeus²⁾, professus van het huis. Deze was een zoon van Van Mierlo's zuster. Hij had het klooster reeds 12 jaar als procurator gediend en behoorde tot degenen, die binnen 's-Hertogenbosch een onderkomen hadden gevonden. Gelukkig bezat het convent daar sedert 1550 een huis in de Sint-Jorisstraat, waar zij konden verblijven.³⁾

De last, dien hij had te dragen als rector van het verwoeste huis, was uitermate zwaar. Zijn eerste zorg was om het klooster zoo spoedig mogelijk weder bewoonbaar te maken en het monachale leven aldaar te kunnen hervatten. Het generaal kapittel van 1568 benoemde hem tot prior en moedigde hem aan, het herstellingswerk krachtig ter hand te nemen.⁴⁾ Een tweetal geprofesten van S. Sophia zijn in dit jaar weder naar Den Bosch gedirigeerd, namelijk D. Joannes

¹⁾ *Graf- en Gedenkschriften*, t. a. p., 526.

²⁾ *Eligius*, f. 105v—109; *Graf- en Gedenkschriften*, t. a. p. 526; Schutjes, V, 526 e. v., 861, waar hij Van Doerne wordt genoemd.

³⁾ *Eligius*, f. 106: „cum teste Henrico mercenario nostro habitant in urbe aen den Meulenbrugge in een wevershuys”; Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van Yssel, *De voorname huizen en gebouwen van 's-Hertogenbosch* (' Bosch 1910), blz 377—378.

⁴⁾ c. 1568: „Rectorem domus Sanctae Sophiae praeficimus in priorem, quem hortamur ut piis patrum provinciae elemosinis et favoribus adjutus, restorationi dictae domus invigilet, et divinum officium, more ordinis, in ecclesia persolvi faciat ad formam statuti; et coeteri religiosi habeant patientiam in domibus provinciae, in quibus hospitantur, nec ad illam redeant nisi vocati aut jussi a visitatoribus, sub poena carceris”; [in domo Hollandiae:] „Et D. Joannes Zichenis, ibidem hospes et sacrista, revertatur ad domum Sanctae Sophiae, suae professionis, et ibidem exercent officium sacristae ad formam statuti tam in pulsando divino officio quam in coeteris horis, more ordinis”; [in domo Trajecti:] „Et D. Livinus Gandensis ibidem hospes revertatur ad domum Sanctae Sophiae, suae professionis, et ibi exercent officium vicarii ad ordinis voluntatem.”

van Sichem, die uit Geertruidenberg werd teruggeroepen om het convent als sacrista te dienen, en D. Livinus, die uit Utrecht werd ontboden om het ambt van vicarius te gaan vervullen.¹⁾ Zodoende was de kern van het convent: prior, vicarius, procurator en sacrista, wellicht met enkele broeders samengebracht in de refugie, ten einde de gelegenheid af te wachten om het herstelde huis te Vught weder te gaan betrekken. De restauratie ging gepaard met groote geldelijke offers. Dientengevolge waren de kartuizers genoodzaakt sommige goederen te gelde te maken. De opbrengst van een groote houtverkoop maakte het hun mogelijk een aanzienlijke schuld grootendeels af te betalen. Soms zaten zij zoo schaarsch in hun geld, dat zij moesten leenen van den portier of een anderen knecht, die een weinig bemiddeld was.²⁾

Intusschen zagen de conventualen van S. Sophia, die nog elders gastvrijheid genoten, verlangend uit naar het tijdstip, waarop zij in het Vughtsche huis zouden kunnen terugkeeren³⁾. De Grande Chartreuse moest evenwel in 1570 nog een beroep doen op hun geduld, nadat zij in het voorgaande jaar den prior nogmaals had aangespoord om niet te talmen met de restauratie der chartreuse.⁴⁾ Nimmer zou dit huis zich echter geheel kunnen herstellen van de wederwaardigheden van 1566. De patres capitulares deden in 1570 een beroep op den prior van Gent⁵⁾, professus van S. Sophia, om te

¹⁾ *Eligius*, f. 106, maakt uit het ontbreken der chartae capituli generalis van de jaren 1567 tot, als hij zich goed herinnert, 1577, op, dat het convent al die jaren verspreid is geweest. De annalist heeft de inhoud der door ons geraadpleegde chartae derhalve niet gekend.

²⁾ *Eligius*, f. 106v—107.

³⁾ c. 1569: „Priori domus Sanctae Sophiae non fit misericordia. Hortamur priorem ut diligenter instaurationi dictae domus incumbat. Et ut citius domus restauretur, nullus professorum remittatur ad dictam domum sine speciali licentia Reverendi Patris.”

⁴⁾ *Eligius*, f. 106—106v heeft uit zijn gemis van de chartae capituli generalis 1567—1577 opgemaakt, dat het convent waarschijnlijk gedurende tien jaren in ballingschap is geweest.

⁵⁾ De chartae van het generaal kapittel van 1570 zijn ons niet volledig bekend. De volgende uittreksels hiervan maken dan ook geen aanspraak op volledigheid:

c. 1570: [in domo Sanctae Sophiae:] „Et professi dictae domus in provincia ob penuriam et devastationem ipsius hospitantes habeant patientiam

helpen voorzien in de nooden van het convent, waartoe hij behoorde.

Het is onzeker, of Bartholomeus van Doers den terugkeer in Vught nog heeft beleefd. Hij is overleden ¹⁾ na het generaal kapittel van 1571, dat hem nog in zijn ambt heeft gehandhaafd, n.l. op 9 Juni 1571. Bij zijn dood telde het convent acht monniken en eenige leekebroeders.

Cornelis van den Kerckhove (1571—1590).

Zijn naam luidde in het Latijn Kerkovius of a Cimiterio. ²⁾ Hij was monnik van S. Sophia. Gedurende eenigen tijd is hij procurator geweest van het kartuizerklooster Sint-Bartholomeusdal buiten Delft. Men vindt hem in 1552 als zoodanig vermeld. Toen in het voorjaar van 1556 D. Dirk Moyen het prioraat van de chartreuse buiten Geertruidenberg had verwisseld met dat van de Luiksche kartuizers, is Van den Kerckhove als rector belast met het bestuur van eerstgenoemd klooster. Zijn interregnum aldaar heeft echter slechts kort geduurd, want in 1557 is Moyen wederom door het generaal kapittel benoemd tot prior van het Hollandsche huis bij Geertruidenberg. D. Cornelis schijnt nog tot het volgende jaar als hospes in Geertruidenberg te zijn gebleven. In 1558 is hij benoemd tot prior van de chartreuse van Sint-Catharina te Lier als opvolger van zijn vroegeren Delftschen overste Pieter van Scherpenisse. Als prior van de kartuizers te Lier had hij het collatierecht der parochie Kiel bij Antwerpen. In 1566 stelde hij hier een

in petitionibus suis." [in domo Gandavi:] „Priori domus Gandavi commendamus inopiam domus Sanctae Sophiae suae professionis." — Vermoedelijk is hier een vergissing in het spel, want in 1570 was de prior van Gent geen professus van S. Sophia, wel die van Lier, zoodat misschien moet worden gelezen: prior Lyrae.

¹⁾ c. 1572: „Obiit D. Bartholomeus Dorsius monachus professus et prior ac olim procurator domus Sanctae Sophiae." *Schutjes* (V, 857—862) deelt mede, dat zijn sterfdag was 24 Januari 1572.

²⁾ *Eligius*, f. 109—112v; *Schutjes*, V, 857 e.v.; *Monasticon*, II, 245—250; S. W. A. Drossaers, *De archieven van de Delftsche Statenkloosters* ('s-Gravenhage 1917), 537, 550; *Sint Bartholomeusdal*, 353—355; *Graf- en Gedenkschriften* (t. a. p.), 526, 528.

zeker Mathys aan als pastoor, zonder evenwel te voren genoegzame zekerheid omtrent diens persoon te hebben verkregen. ¹⁾ Spoedig bleek de nieuwe herder niet zuiver in de leer te zijn, zoodat hij moest worden geschorst.

In 1571 verwisselde D. Cornelis het prioraat te Lier met dat van het huis zijner professie, welks convent hem met 5 van de 8 stemmen tot prior had gekozen. Hij is in Lier opgevolgd door Anthonie van den Eynde.

Of het Bossche convent bij zijn komst de Vughtsche gebouwen reeds had betrokken dan wel kort na zijn optreden het herstelde huis heeft bevolkt, hebben wij niet kunnen vaststellen. Zeker is, dat het in 1571 nauwelijks eenigermate hersteld was van de mouterijen, waaraan het had blootgestaan.

Bij akte van 16 Maart 1572 kochten prior en convent van S. Sophia van Margaretha van Overmeer een huis in de Sint-Jorisstraat te 's-Hertogenbosch, aan de westzijde grenzende aan een huis, genaamd het Groen Laken, en zich achterwaarts uitstrekkende tot aan de Dieze bij het koor der Kruisheerenkerk. ²⁾ Zij waren sedert 1557 reeds eigenaars van het perceel, gelegen oostelijk van laatstbedoeld pand, welk perceel later de Mutsaerspoort is genoemd. Tusschen 1573 en 1606 verkregen zij ook het oostelijk van dit perceel gelegen huis en in 1606 het ten oosten daaraan belendende perceel; de beide laatstgenoemde huizen zijn toen tot één vereenigd. In 1626 is ook nog het oostelijk hiervan gelegen perceel door het convent verkregen.

Het generaal kapittel van 1572 had den prior nog aangespoord alles in het werk te stellen om zijn klooster „in utroque statu" te doen opleven. ³⁾ Nauwelijks hadden de kartuizers zich weder te Vught gevestigd of de rampspoedige

¹⁾ Dr. Fl. Prims, *Geschiedenis van Sint-Joriskerk te Antwerpen* (Antwerpen 1924), 104, 132—149.

²⁾ Van Sasse van Ysselt, t. a. p., 375 e. v.

³⁾ c. 1572: „Priori domus Sanctae Sophiae non fit misericordia, quem hortamur in Domino, ut in utroque statu domus fideliter et exemplariter se gerat et maxime ea quae sunt ordinis commendatissima habeat, pro honore Dei et decore eiusdem ordinis."

communitieit onderging een nieuwe plundering, de derde in dertig jaren tijds.

Het kleine convent week uit naar Boxtel, waar het eenigen tijd — voorzoover Eligius kon nagaan op zijn minst negen jaren — heeft verbleven. Van een kloosterlijk leven kon in die omstandigheden geen sprake zijn.¹⁾ De monniken bezochten de groote kerk ter plaatse, celebreeerden daar en werden er bij overlijden begraven.

De Grande Chartreuse moedigde in 1573 den prior aan om de zware rampen, die zijn klooster waren overkomen, met geduld te dragen.²⁾ Uit de chartae van het generaal kapittel van deze jaren verneemt men weinig of niets omtrent de lotgevallen van het convent.³⁾ In 1574 werd bepaald, dat de prior geen „misericordia” verkrijgt. De chartae uit de jaren 1575—1585 schijnen te ontbreken.

Eligius noemt dit verblijf „residencia Boxtellana prima”. Een halve eeuw later zouden zij zich daar andermaal vestigen. Ten slotte was het convent ook in deze schuilplaats niet meer veilig. De annalist beschrijft de bijzonderheden van hun heimelijke vlucht uit het kasteel te Boxtel, waar zij eenige jaren hadden gewoond.⁴⁾ Voortdurend werden zij daar bedreigd door strooptochten van rondtrekkende troepen. Zij kwamen naar Esch, waar zij door den pastoor gedurende een jaar zijn geherbergd.⁵⁾ Daarna hebben zij huisvesting gevonden

¹⁾ *Eligius*, f. 109v; „Habitant itaque per annos aliquot in arce hac, sed valde libere, nulla fere servata clausura et solitudine”.

²⁾ c. 1573: „Priori domus Sanctae Sophiae non fit misericordia, quem hortamur ut gravia onera occurrentia suae domus patienter ferat.”

³⁾ De visitatie der Nederlandsche huizen schijnt in deze jaren zoo zwaarlijk te zijn geweest, dat het generaal kapittel zich in 1577 als volgt tot de visitatoren moest richten: „Quia domus partium Hollandiae, ob tumultus bellicos, a 5 aut 6 annis non potuerunt visitari, monemus visitatores provinciae ut, sedatis tumultibus, quam primum eas in forma Ordinis visitent et de domibus destructis disponant et provideant cum plena auctoritate capituli generalis ad Dei honorem et ordinis decorem et omnium salutarem aedificationem et profectum.” (c. 1577).

⁴⁾ *Eligius*, f. 109v—110.

⁵⁾ *Eligius*, f. 110, schrijft Hes. Uit een stuk van 18 Januari 1591 (zie bijlage) blijkt, dat hiermede Esch is bedoeld, n.l. uit de woorden „nadyen sy hunne residentie sedert tot Boxtel, Essche ende daarna tot Gestell St. Michiels hadden gehouden”.

in het huis Herlaar bij Sint-Michielsgestel.¹⁾

Intusschen zijn de kloostergebouwen te Vught omstreeks 1577 door het krijgsvolk geheel in de asch gelegd. De bezetting der stad vreesde, dat S. Sophia bij de nadering der vijandelijke legers een te gereede verschansing zou bieden voor de belegeraars en achtte het daarom geraden tot vernietiging der gebouwen over te gaan. De kloosterlingen hebben uit de verte met eigen oogen den brand van hun eigendom kunnen aanschouwen. De zegsman van den annalist, Hendrik, de knecht van het convent, is drie dagen na den brand met eenige anderen de puinhoopen in oogenschouw gaan nemen. Eligius²⁾ beschrijft in korte trekken de droevige ruine, die zij aantreffen.

In de resten van het Vughtsche gebouwencomplex woonde in de volgende jaren zekere Dierick Jan Goyartsz., die zich 6 Juni 1586 heeft gewend tot schout en schepenen van 's-Hertogenbosch met de klacht, dat de Spaansche soldaten van kapitein Borchgreve aldaar zijn schuit hadden weggenomen, waarmede hij boter, melk en andere waar naar de stad placht te brengen.³⁾

In 1599 hadden de Bossche karthuizers een kwestie over de visscherij in de Dommel.⁴⁾ In 1605 was het regiment van De Malaise in het voormalige klooster te Vught gelegd. In 1606 werd aan het kartuizerconvent korting verleend op de accijnzen in afrekening van 9000 bossen hout, die het tijdens het eerste beleg had afgestaan.⁵⁾

Sedert omstreeks 1583 heeft de kleine kloostergemeente verblijf gehouden in Herlaar, een half uur gaans ten noordwesten van Sint-Michielsgestel, waar het blijkbaar de bescherming heeft genoten van Jan van Merode, heer van

¹⁾ *Eligius*, f. 113.

²⁾ f. 110v.

³⁾ Volgens mededeeling van Fr. de Bekker in *De Aankondiger* dd. 12 Mei 1934.

⁴⁾ C. A. van Zuylen Jr., *Inventaris der Archieven van de stad 's-Hertogenbosch*, 2e deel ('s-Hertogenbosch 1866), blz. 1126.

⁵⁾ Idem, blz. 1163 en 1164.

Herlaar. Hier stierf in 1583 een der monniken, wiens graf zich nog bevindt in de kerk van Sint-Michielsgestel. De steen draagt het opschrift: „Hier leit begraven de heer Dirck van Breugel, cathuyser, sterft 1583 den 22 Mey.”¹⁾

In 1586 zond het generaal kapittel een monnik van Geertruidenberg naar het convent van S. Sophia, terwijl hem tevens een berisping werd gegeven²⁾. Deze vermaning moet gericht zijn tot Erasmus Vroom, oud-prior van het Geertruidenbergsche klooster.³⁾

Daarna laat genoemde bron ons weder enkele jaren in den steek. In 1589 droegen de patres capitulares aan den visitorator der Teutoonsche provincie op, dat hij met D. Jean de l'Écluse maatregelen zou nemen ten aanzien van het Borsche klooster. Zij werden gemachtigd om den prior van dit convent wegens hoogen leeftijd te ontheffen uit zijn ambt en aldaar een anderen prior of een rector aan te stellen. Voorts vermaande het generaal kapittel D. Erasmus Vroom, dat hij ten spoedigste het pastoorsambt te Sint-Michielsgestel, dat hij tegen den geest der Orde sinds korten tijd bekleedde, zou neerleggen.⁴⁾ Aan de visitatoren werd opgedragen hem naar

¹⁾ Mr. P. C. Bloys van Treslong Prins, *Genealogische en Heraldische Gedenkwaardigheden in en uit de kerken der Provincie Noordbrabant* (Utrecht 1924), 69.

²⁾ c. 1586 [in domo Hollandiae:] „Et D. N. vadat hospitatum cum V. P. Priore domus Sophiae, nec praesumat deinceps habitare cum secularibus in dispendium suae famae et salutis et in scandalum Ordinis.”

³⁾ Onjuist is de mededeeling van *Schutjes* (V, 78, 508—516, 859) en andere schrijvers, dat het convent van het Geertruidenbergsche klooster, althans een gedeelte daarvan, zich in deze jaren had gevoegd bij de Borsche kartuizers in Sint-Michielsgestel. Bedoeld convent heeft zich na zijn verdrijving steeds opgehouden in Breda en omgeving. (c. 1576, 1583, 1590). Het generaal kapittel van 1593 beval, dat de prior van het voormalige klooster buiten Geertruidenberg zich met de zijnen zou begeven naar Lier. (c. 1593).

⁴⁾ c. 1589 [in domo S. Sophiae:] „Et committimus visitoratori provinciae cum dicto patre Valencennarum ut super statu ejusdem domus provideant, qui etiam seni priori propter nimiam suam senectutem poterant facere misericordiam et domui de alio priore sive rectore providere auctoritate nostra, si hoc eis videbitur expedire. Et D. Erasmo praecipitur ut a pastoratu desistat, quem contra jura moremque Ordinis administrat, cui de alio domo pro visitoratoris prudentia provideatur.”

een ander klooster te zenden. Vroom had kort te voren de bediening aanvaard van de parochie te Sint-Michielsgestel, terwijl hij reeds eerder (1579—1586) pastoor was geweest te Etten.¹⁾

Van den Kerckhove is inderdaad op het einde van 1589 of in het begin van 1590 van het prioraat ontheven. Hij is te Sint-Michielsgestel begraven, toen het convent zich reeds binnen de stad had gevestigd. Zijn graf bevindt zich in de kerk aldaar en draagt het opschrift: „Hier leit begraven den eerweerdigen Heer Cornelis van den Kerckhoff, prior van de Cathuysers tot Vucht, sterft 1594, den 22 January.”²⁾ Blijkens het doodsbericht van de Grande Chartreuse is hij, tijdens zijn prioraat te Lier, tevens procurator geweest van de goederen, die het groote klooster bij Grenoble in Brabant bezat.³⁾

Het pleit niet voor de nauwkeurigheid van Eligius, dat hij Cornelis van den Kerckhove tot aan zijn dood in 1594 prior van S. Sophia noemt, en zijn opvolger Haven-sius eerst in dat jaar laat optreden. De chartae van 1590 laten geen twijfel omtrent het aftreden van eerstgenoemden op het einde van 1589 of in het begin van 1590. Eligius is wellicht afgegaan op het opschrift van voormelden grafsteen.

In 1590 was te Herlaar nog gestorven de procurator van het convent, Hendrick van Herck. Zijn grafschrift in de kerk te Sint-Michielsgestel luidt: „Hier leit begraven Hendrik van Herck, procurator van de Cathuysers, sterft 1590 den 27 November.”⁴⁾

¹⁾ *Biogr. Wbk.* VI, kol. 1083; *Schutjes*, II, 507, V, 69, 77—78.

²⁾ Bloys van Treslong Prins, t. a. p., 69; *Eligius*, f. 112v.

³⁾ c. 1594: „Obiit D. Cornelis Kerkhovius professus et olim prior domus Sanctae Sophiae et quondam prior domus Lyrae et procurator bonorum Cartusiae in Brabantia, qui ultra 56 annos laudabiliter vixit in Ordine, habens missam de Beata Maria per totum Ordinem”.

Het generaal kapittel kende hem in 1595 bovendien toe: „plenum monachatum in septem provinciis Alemanniae”.

⁴⁾ c. 1591: „Obiit D. Henricus Herck professus et procurator domus Sanctae Sophiae”; Bloys van Treslong Prins, t. a. p., blz. 69, 104. Ook een der glazen in de kerk te Sint-Michielsgestel draagt een herinnering aan het tijdelijk verblijf der kartuizers aldaar, namelijk het opschrift: „Bruno

Arnold Havens (1590—1595).

Krachtens machtiging van den prior der Grande Chartreuse is Arnoldus Havensius, geprofest monnik van het klooster te Leuven, in het begin van 1590 door den visitator aangesteld tot prior van S. Sophia. Over de werkzaamheid van Havensius als historicus en schrijver hebben wij reeds uitvoerig uitgeweid.¹⁾ Thans laten wij hier min of meer uitgebreide biographische bijzonderheden over hem volgen.

Arnold Havens²⁾ werd in 1540 te 's-Hertogenbosch geboren uit een bekend Bosch geslacht. Hij was een broeder van Mr. Jan Havens, die in 1603 als plebaan van Sint-Jan is overleden. (*Schutjes*, II, 240, IV, 271, 326). Paulus Havens, die in 1627 als kanunnik van Sint-Jan is gestorven, was hun neef.

Nadat Arnold zijn eerste opleiding had genoten bij de Hieronymianen in zijn geboortestad, ging hij naar Keulen, waar hij het voorbereidend hooger onderwijs volgde bij de Jezuiten op het Collegium Tricoronatum. Zijn naam komt in 1558 voor het eerst voor in de matrikels der universiteit.³⁾ Op 15 Februari 1557 had hij een prebende van Sint-Jan verworven, doch hiervan werd reeds in het volgende jaar afstand gedaan, daar hij 10 April 1558 zijn intrede deed in de Societeit van Jezus. Na zijn noviciaatstijd vervolgde hij

d'Outelaer, chartreux" met diens wapen (wapen doorsneden: boven: op zilver drie zwarte molenijzers; beneden: op rood een zilveren keper).

¹⁾ Zie blz. 41—45 van deze bijdrage.

²⁾ *Eligius*, f. 112v—114; hs. 4065 Kon. Bibl. Brussel, f. 222—225v („De vita et moribus V. P. Arnoldi Haventii Cartusienensis”); *Catalogus Priorum domus Leodii* (hs. Staatsarchief Luik, f. 62 e. v.); *Raissius*, 141—148 en *Syllabus V. P. Visitorum*; *Bibl. Cart.* 15—18; *Ephem.* III, 73—75; *Goethals*, III, 117—124; *Schutjes*, IV, 552—554; *Analectes*, XVI (1879), 211—212, 216 e. v. (E. Reusens, *Chronique de la Chartreuse de Louvain depuis 1571 jusqu'en 1597*); Dr. W. Schmetz, *Wilhelm van der Lindt, Erster Bischof von Roermond* (1525—1588), Erster Teil (Münster i. W. 1926), passim. In de uitgave der *Historica Relatio* van Havens van 1753 gaat aan den tekst vooraf een „Compendium vitae” van Havens, getrokken uit Foppens en Hartzheim.

³⁾ Dr. Hermann Keussen, *Die Matrikel der Universität Köln 1389 bis 1559*, II (Bonn 1919), 1112; J. Kuckhoff, *Die Geschichte des Gymnasiums Tricoronatum* (Köln 1931), p. XXVIII, XXXII, 189, 233, 273—274.

de studie aan de universiteit, doch werd hij tevens belast (1560) met het onderwijs der lagere klassen aan het instituut zijner Orde. Zijn loopbaan als leeraar had hij daar aangevangen tegelijk met den Bosschenaar Alard Arnoldz. Franken. Andere tijd- en stadgenooten van Havens onder de leerkrachten van het Tricoronatum waren Mr. Joannes Hasius¹⁾, Mr. Frans Dachverlies (Hemerolus)²⁾ en Mr. Jan Berkel.³⁾

Arnold Havens bezat in bijzondere mate de gave van doceren en legde daarbij veel toewijding aan den dag. In 1560 is hij magister geworden, in 1563 verwierf hij den graad van baccalaureus en in 1566 dien van licentiaat in de theologie na verdediging van het onderwerp: „Praedestinationis virtutem pro humani arbitrii libertate non tollendam”. (Keussen, t. a. p., 1112). Sedert 1563, het jaar zijner priesterwijding, gaf hij onderwijs aan de hogere klassen van het Tricoronatum. In de jaren 1564—1574 fungeerde hij als prefect der studiën (subregent) van het gymnasium onder het regentschap van Joannes Rhetius. Aan de universiteit doceerde hij omstreeks dezen tijd de theologie. In 1569 is hij opgetreden als deken van de artistenfaculteit. Havens toonde zich een ijverig bevorderaar der bestrijding van het protestantisme in Keulen. In 1570 heeft hij bij de Disputationes quodlibeticae een rede gehouden tegen Luther.

In het jaar 1572 promoveerde Havens te Trier tot magister in de godgeleerdheid, waarna hij een reis naar Rome heeft gemaakt. Nadat de regent van het Tricoronatum, Pater Rhetius, op 26 October 1574 noodlottig om het leven was gekomen, is Havens hem als bestuurder opgevolgd. Tegelijkertijd was hij rector van het college. In deze ambten kwam zijn uitnemend talent om menschen te leiden zeer tot zijn recht. Tijdens zijn bestuur is het leerlingenaantal van het gymnasium boven 1000 gestegen. Het is opmerkelijk, hoeveel

¹⁾ Kuckhoff, t. a. p., 276.

²⁾ Kuckhoff, t. a. p., 273.

³⁾ Kuckhoff, t. a. p., 268.

beroemde mannen sedert het midden der zestiende eeuw hun opleiding aan Tricoronatum hebben genoten.¹⁾ Onder de leerlingen van Havens heeft zich van 1562 tot 1564 o.a. ook Justus Lipsius bevonden.

In 1581 heeft Havens bij de Disputationes quodlibeticae het woord gevoerd over de oudheid en de beteekenis van den canon der H. Mis, waarbij hij zich richtte tegen de protestanten.²⁾ In hetzelfde jaar is hij door zijn ordesprovincie afgevaardigd naar Rome om deel te nemen aan de verkiezing van een nieuwen generaal der Societeit van Jezus, welke waardigheid toen aan P. Claudius Aquaviva is ten deel gevallen.

Volgens Kuckhoff³⁾ is Havens in 1584 niet herbenoemd als rector van het Tricoronatum en ook afgetreden als regent van het gymnasium. Hij is toen in laatstgenoemd officie opgevolgd door Jan Bolland van Eynatten.

In 1586 hield P. Arnoldus een predikatie in de Sint-Donaaskerk te Brugge. Hij bewoog zijn gehoor tot tranen toe, toen hij afscheid nam en mededeelde, dat hij ging intreden bij de kartuizers.⁴⁾ In October van hetzelfde jaar heeft Havens het kleed van Sint-Bruno aangenomen in de chartreuse te Leuven.⁵⁾ Een jaar later is hij als monnik van dit huis geprofest. In het begin van 1588 werd hij procurator van het Leuvensche klooster. Hiermede nam het bekleeden van een reeks bestuursposten bij de kartuizers voor hem een aanvang. Deze kon hij ook hier niet ontgaan. In Juli 1588 heeft hij in gezelschap van den prior der Parijsche kartuizers

¹⁾ Kuckhoff, t. a. p., 215 e. v.

²⁾ Kuckhoff, t. a. p., 274.

³⁾ Kuckhoff, t. a. p., XXVIII, 274. Onjuist is de mededeeling van Kuckhoff, dat Havens in 1584 kartuizer is geworden en in 1610 te Roermond is gestorven. Ook bij Keussen (t. a. p.) vindt men deze terug. Havens is echter in 1586 overgegaan naar de orde van Sint-Bruno, gelijk wij zullen zien, en in 1610 te Gent gestorven. De opmerking, dat voormelde overgang zou zijn geschied uit gekrenkte eerezucht, laten wij voor rekening van Kuckhoff.

⁴⁾ *Eligius*, f. 112v. Zie bijlage.

⁵⁾ *Analectes*, XVI (1879), 211.

met een visitatieopdracht de chartreuse van Valenciennes bezocht. (*Ephem.* I, 362).

In het begin van 1590 is Havensius op gezag van den prior der Grande Chartreuse door den visitator benoemd tot prior van het klooster buiten zijn vaderstad. Eligius weet zelfs mede te deelen, dat die benoeming 21 Maart plaats had. (*Eligius*, f. 112v). Weinige weken later heeft het generaal kapittel Havens' benoeming tot prior der Bossche kartuizers bekrachtigd.¹⁾ Tevens werd de nieuwe bestuurder aangespoord om het Bossche convent „in utroque statu” te herstellen en het in afwachting van betere tijden over te brengen binnen de muren der stad. Voorts werd bevolen, dat D. Erasmus Vroom, die nog altijd als hospes bij de Bossche kartuizers verbleef,²⁾ zich zou begeven naar D. Christiaan Nootz³⁾, prior van de chartreuse te Brussel, die toen als visitator de provincie bestuurde, ten einde door dezen naar goeddunken te worden gezonden naar Luik, Lier of elders. De hoogbejaarde afgetreden prior Van den Kerckhove werd door de patres capitulares in de goede zorgen van Havens aanbevolen.

De opdracht, welke in het bovenstaande aan Havensius werd gegeven, liet aan duidelijkheid niets te wenschen over. De nieuwe prior was er de man naar om deze met voortvarendheid uit te voeren.

Nadat het convent te Herlaar eenigen tijd veiligheid en

¹⁾ c. 1590: „Priori domus Sanctae Sophiae, ibidem per visitatorem provinciae auctoritate et de mandato Reverendi Patris noviter instituto, non fit misericordia. Quem hortamur ut dictam domum in utroque statu, sicut de ipso confidimus, restaurare et reformare studeat, cui quoque commendamus senilem aetatem antiqui absoluti prioris, quem curabit consolari prout ipsius veneranda senectus et perplures labores, quos hic bonus pater hoc difficillimo tempore pertulit, meretur. Et D. Erasmus accedat ad visitatorem, qui illius opera utetur in domo Leodiensi, Lyrae vel alia, quantum judicaverit expedire, ejusque consilii acquiescat. Cui [sc. priori] mandamus et injungimus ut cum omnibus suis se recipiat in locum opportunum inter moenia civitatis, more aliorum religiosorum, usque ad feliciora tempora; monachis autem ut illi obediant prout bene coeperunt, illumque sequantur ac omnibus qui foris sunt bonum de se exemplum praebeant.”

²⁾ Zie blz. 156—157 van deze bijdrage.

³⁾ *Biogr. Wbk.*, IX, 719.

rust had gevonden, werd het ook in deze verblijfplaats gestoord. Op een nacht is het daar overvallen door krijgsbenden, die in een vaartuig het kasteel waren genaderd en zich met ladders toegang hadden verschaft tot het huis. Door het rumoer gewekt kwam de procurator toegelopen en trachtte hun den weg te versperren. Hij moest echter wijken voor het geweld. De soldaten hebben daarop het huis geplunderd en ook de kapel niet ontzien. Beladen met buit, waaronder verschillende kostbaarheden, zijn zij vertrokken. Later heeft het convent het geroofde terugontvangen.¹⁾ De kartuizers gevoelden zich daar evenwel niet meer veilig.

Tijdens dit voorval vertoefde Havens in Gent. Zoodra hij dit vernomen had, besloot hij zijn maatregelen, om de zijnen over te brengen binnen de stad, te bespoedigen. Bij brief van 1 Juli 1591 hadden prior en convent van S. Sophia tot den koning van Spanje het verzoek gericht zich in 's-Hertogenbosch te mogen vestigen, op welk verzoek gunstig is beschikt.²⁾ Reeds s'jaars te voren waren zij in overleg getreden met den magistraat der stad omtrent de voorwaarden, waaronder zij aldaar zouden kunnen worden toegelaten, en met name over de vraag in hoeverre zij alsdan zouden kunnen rekenen op vrijstelling van accijnzen en belasting op koren, wijn en bier, mitsgaders van andere ongeden. Be-doelde voorwaarden zijn aan het convent kenbaar gemaakt 18 Januari 1591.³⁾ In allen deele kon het stadsbestuur niet aan het verzoek der paters voldoen, daar „die armoede derselver stadt behoort te staen ende gedragen te werden eenpaerlijck bij allen den ingesetenen derselver als streckende tot defensie van allen den inwoonderen van dyen.” Nochtans „niet anders soekende dan den dienst Goidts t'avanceeren ende goede deugdelijcke personen binnen derselver stadt te trecken omme met henne devote gebeden die bewaernisse

¹⁾ *Eligius*, f. 113—113v.

²⁾ Van Sasse van Ysselt, t. a. p., I, 375.

³⁾ Mr. J. N. G. Sassen, *Chartes en Privilégiebrieven, berustende in het archief der gemeente 's-Hertogenbosch*, 1e stuk ('s-Hertogenbosch 1862) blz. 139, no. 919.

derselver stadt te voorderen, ende met henne goddelijcke exemplaire leven den gemeijnen borgher in deuchden te stichten” en voorts vertrouwend, dat de verzoekers „den schamelen ende armen menschen met henne charitate ende aelmissen grootelijck begeren te gratificeeren”, zouden zij gedeeltelijk vrijstelling genieten van „chijns ende impost op bier ende maelgelt” en vrijstelling van belasting op wijn.

De nachtelijke plundering, die de kartuizers te Herlaar hadden ondervonden, was een gereede aanleiding om zonder verder verwijl het convent metterwoon in de stad te vestigen. Deze overhuizing had plaats in 1593 (*Eligius*, f. 113v). Bij acte van 18 Mei 1594¹⁾ hebben de visitatoren der provincia Teutoniae²⁾ en de monniken van S. Sophia verklaard, dat zij accoord gingen met voormelde consent van het stadsbestuur. Vermoedelijk hebben zij daarvoor de autorisatie van het generaal kapittel van 1594 moeten afwachten.

In de accoordverklaring van 18 Mei 1594 treffen wij de namen aan van den prior en de geproteste monniken, die op dat tijdstip deel uitmaakten van het Bossche convent. Met Havens worden genoemd: D. Livinus³⁾ vicarius, D. Egidius Kerckhoven⁴⁾ procurator, D. Cornelis de Groot⁵⁾, D. Adriaan van Vessem⁶⁾ en D. Petrus Encellensis(?).

¹⁾ Dit charter is gehecht aan dat van 18 Januari 1591. De Heer F. de Bekker, gemeentearchivaris van Vught, heeft den tekst van beide stukken gepubliceerd in *De Aankondiger* van 12 Mei 1934.

²⁾ Christiaan Noots, prior te Brussel, en Arnold Havens, die 1591—1596 convisitator is geweest.

³⁾ c. 1603: „Obiit D. Livinus professus et vicarius domus Sanctae Sophiae.”

⁴⁾ c. 1609: „Obiit D. Aegidius professus et procurator domus Sanctae Sophiae, qui 46 annis laudabiliter vixit in ordine, habens missam de Beata Maria in septem provinciis Alemanniae.”

Gillis Kerckhoven was ook vroeger al procurator van S. Sophia geweest. Een brief van hem aan zijn ambtgenoot van het Utrechtsche convent uit 1579 is bewaard. (Dr. J. de Hullu en S. A. Waller Zeper, *Catalogus van de Archieven der Kleine Kapittelen en Kloosters*, Utrecht 1905, blz. 96, n° 581).

⁵⁾ Zie blz. 41 van deze bijdrage.

⁶⁾ c. 1607: „Obiit D. Adrianus van Vessem, professus et sacrista domus Sanctae Sophiae.”

in het geheel dus slechts een zestal koorreligieuzen. De oud-prior D. Cornelis van den Kerckhove was enkele maanden te voren overleden. Voorts zullen er eenige leekebroeders tot het convent hebben behoord. Zij namen hun intrek in hun refugie in de Sint-Jorisstraat, waar zij tot 1623 hebben gewoond.

Van het jaar 1591 zijn ons de chartae van het generaal kapittel niet bekend. In 1592 bepaalde de Grande Chartreuse slechts dat den prior van het Bossche huis geen „misericordia” werd verleend. Eenzelfde beschikking werd getroffen door het generaal kapittel van 1593, dat wegens de troebele tijden van 17 tot 20 Mei is gehouden in de Certosa van Pavia (Italië).¹⁾ Havens was persoonlijk tegenwoordig in laatstbedoelde vergadering, die voorts bepaalde, dat de donaat fr. Antonius, als hospes bij de Bossche kartuizers verblijvende, naar Lier zou gaan (c. 1593). Ook in 1594 is de prior van S. Sophia door de patres capitulares in zijn ambt gehandhaafd. Het generaal kapittel van 1595 echter heeft D. Everard van Valenciennes ontheven van het prioraat te Luik en in zijn plaats benoemd Arnold Havens.²⁾

Hiermede nam de bestuursperiode van Havens te 's-Hertogenbosch een einde. Volledigheidshalve zij uit dezen tijd nog het volgende aangeteekend. In de correspondentie van Frangipani, nuntius te Keulen, vindt men een brief van 22 Mei 1590, gericht aan Havensius, waarin de nuntius verklaart beslist niet te willen steunen de benoeming van een jongeman van 18 jaar tot kanunnik van Sint-Jan, gelijk hem door den Bosschen prior was voorgeslagen.³⁾

Havens heeft de chartreuse te Luik ruim een jaar bestuurd en is daar als prior opgevolgd door D. Philibert van Belle.

¹⁾ N. Molin, *Historia Cartusiana ab origine Ordinis usque ad tempus auctoris anno 1638 defuncti*, III (Tornaci 1906), 247.

²⁾ c. 1595: „Priori domus Leodii fit misericordia et praeficimus in priorem domus Leodii D. Arnoldum Havensium propterea a prioratu Sanctae Sophiae absolutum.”

³⁾ G. Brom—A. H. L. Hensen, *Romeinsche bronnen voor den kerkelijk-staatkundigen toestand der Nederlanden in de 16e eeuw*. ('s-Gravenhage 1922), 375.

Na het generaal kapittel van 1596 is hij tusschentijds door zijn comprofessi van Leuven tot hun prior gekozen. Zijn voorganger in dit ambt, D. Willem Beyerens van Bommel, was tengevolge van een beroerte ontheven van het bestuur. Tevens is Havens in 1596 als eerste visitator belast met het bestuur der Nederduitsche provincie. In 1598 woonde hij in de Grande Chartreuse het generaal kapittel bij. Aldaar is hij andermaal in plaats van D. Philibert benoemd tot prior te Luik, terwijl D. Michaël Jensema hem in Leuven is opgevolgd. Laatstgenoemde werd in 1599 door de patres capitulares overgeplaatst als prior naar Luik, terwijl men Havens belastte met de leiding van het klooster te Brussel.

Het prioraat te Brussel vergde in die jaren zeer veel, zelfs van een ervaren man als Havensius. Het Brusselsche convent was weinig gesticht over het bestuur van den afgetreden prior D. Petrus de Leon, een Spanjaard, die zeer gezien was bij de aartshertogen en in Spaansche kringen. Om ontstemming aan die zijde te ontgaan had men voor De Leon de functie van procurator-generaal der kartuizers aan het hof van Albertus en Isabella gecreëerd. De reeds moeilijke verhoudingen in den boezem van het convent werden daardoor nog meer gecompliceerd.¹⁾

Een en ander leidde er toe, dat Havens in 1601 van het generaal kapittel, dat hij heeft bijgewoond, zijn demissie ontving als visitator en ontheven werd van het prioraat te Brussel, waar De Leon hem weder als prior is opgevolgd. De generaal der Orde zond Havensius toen naar den visitator van de Rijnprovincie, die bepaalde, dat hij zich naar het klooster te Roermond zou begeven. Dadelijk na zijn terugkeer van de Grande Chartreuse ontving hij van den bisschop van Roermond, Cuyckius, de dringende aansporing, dat hij zich zou bezig houden met het te boek stellen van de kerkelijke gebeurtenissen, welke in de tweede helft der 16de eeuw te Roermond en in de Nederlanden hadden plaats

¹⁾ *Goethals*, III, 119 e. v.

gevonden. Wij hebben reeds uitvoerig medegedeeld, hoe hij daaraan op voortreffelijke wijze gevolg heeft gegeven.¹⁾ In de opdracht van zijn *Historica Relatio*²⁾ verheelt hij niet, hoezeer hij de rust heeft gewaardeerd, hem geschonken, om bevrijd van ambten dezen arbeid te verrichten.

Nadat Havens vervolgens nog korten tijd had verbleven in de chartreuse te Leuven, is hij andermaal naar 's-Hertogenbosch gezonden. Hier vervulde hij thans eenigen tijd het ambt van vicarius en meende hij ten slotte stilte en eenzaamheid te hebben gevonden voor de levensjaren, die hem nog restten. Hij genoot in deze periode de vriendschap van den bisschop Gijsbert Masius, die hem in zijn cel placht te bezoeken en die hem aanmoedigde om zijn geschiedenis van de Roermondsche martelaren te voltooien. Inderdaad heeft hij aan zijn *Historica Relatio* de laatste hand gelegd, toen hij vicarius was in 's-Hertogenbosch.³⁾ De uitgave is voorzien van een approbatie van Coeverinx, gedagteekend 20 Mei 1604.

In deze periode, n.l. 28 October 1603, stierf zijn broeder Jan als plebaan van de kathedrale kerk van 's-Hertogenbosch. (*Biogr. Wbk.*, III, 552).

Het was Arnold Havens evenwel niet gegeven zijn levensavond door te brengen, bevrijd van den last van het prioraat. In 1604 is hij namelijk naar Gent geroepen als opvolger van den prior Jan Baert, die op 14 Mei was gestorven.

Daar ijverde hij voor den bouw van het groote claustrum en de cellen voor het nieuwe klooster, dat thans genoemd werd: domus S. Brunonis in Eremo. Het oude Koningsdal was in de troebelen verwoest. Ondanks den last zijner jaren en van zijn bestuur wist hij hier zijn handschriften persklaar te maken. In 1610 benoemde het generaal kapittel hem nog-

¹⁾ Zie blz. 41 e. v. van deze bijdrage. Voorts de „epistola dedicatoria” van den *Commentarius de erectione*, p. 2v.

²⁾ p. 1.

³⁾ A. Havensius, *Historica Relatio*, p. 1.

maals tot eersten visitator, doch reeds eenige maanden later, n.l. 14 Augustus 1610¹⁾, is hij bijna plotseling te Gent overleden.²⁾ Hij is daar in het prioraat opgevolgd door D. Jacob Denys.

Havens heeft bij de hooge geestelijkheid van zijn tijd in aanzien gestaan. Toen hij in Roermond verbleef, was Cuyc-kius een geregelde bezoeker van het klooster aan de Swalmerstraat.³⁾ Zijn voorganger in het episcopaat, Lindanus, onderhield destijds eveneens betrekkingen met Havens. Van Masius, Sasbold Vosmeer en Coeverinx genoot hij eveneens een groot vertrouwen. De door tijdgenooten nage-laten biographische bijzonderheden gewagen over hem met lof.⁴⁾ Zijn rustigheid en gelijkmatigheid werden evenzeer geprezen als zijn bescheidenheid en geleerdheid.

Michiel Jensema (1595—1598).

Blijkens de kroniek van het kartuizerklooster te Leuven was hij Leuenaar van geboorte.⁵⁾ Op 5 September 1570 was hij in de chartreuse aldaar ingetreden, waarna hij er een jaar later als monnik was geprofest. Na eerst in dit huis gedurende negen jaar het ambt van sacrista te hebben waargenomen, is hij in 1590 daar procurator geworden, welke functie hij heeft bekleed totdat de Grande Chartreuse hem in 1595⁶⁾ benoemde tot prior van S. Sophia.⁷⁾

¹⁾ Sommige schrijvers geven abusievelijk een anderen sterfdag op en zelfs een ander sterfjaar. (o.a. *Schutjes*, t. a. p., en ook *Biographie Nationale de Belgique*, VIII, 794—796).

²⁾ c. 1611: „Obiit D. Arnoldus Havensius, prior domus Gandavi et visitator provinciae Teuthoniae, professus domus Lovanii, alias prior domorum Sanctae Sophiae, Lovanii, Leodii et Bruxellae, habens plenum monachatum et missam de Beata Maria et aniversarium sub 14 Augusti.”

³⁾ *Historica Relatio*, p. 1: „Est enim nostri amantissimus et studiosissimus”; „Cuycckius vehementer ursit me, ut historiam caedis aut martyrium Patrum et Fratrum nostrorum conscriberem.”

⁴⁾ o.a. A. Miraeus, *Origines Cartusianorum Monasteriorum* (Coloniae 1609); Th. Petreius, G. Eligius, enz.

⁵⁾ *Eligius*, f. 114v—115; *Analectes*, XVI, 1879, 216 e. v.; *Schutjes*, V, 862; *Catalogus Priorum domus Leodii* (hs. Staatsarchief Luik), f. 62 e. v.; *Lamalle*, 14, 188, 221.

⁶⁾ „29 julii” zegt Eligius t. a. p. ten onrechte.

⁷⁾ c. 1595; „Priori domus Sanctae Sophiae fit misericordia et praeficimus

Het generaal kapittel van 1596 handhaafde hem in dit ambt. Evenzoo dat van 1597, doch met de instructie, dat hij moest zorg dragen voor uitbreiding van de bekrompen refugie in de Sint-Jorisstraat door aankoop van belendende perceelen.¹⁾ Inderdaad hebben de Bossche kartuizers tusschen 1573 en 1606, dus vermoedelijk onder het bestuur van dezen prior, de refugie uitgebreid door verkrijging van „een voirhuys met eenre poirten, hooff, middelhuys ende achterhuys.”²⁾

In 1598 hebben de patres capitulares hem ontheven van het prioraat te 's-Hertogenbosch en hem benoemd tot prior van het huis zijner professie³⁾ als opvolger van Arnold Havens. Zijn bestuur van de Leuvensche kartuizers heeft slechts kort geduurd, want een jaar later is Jensema Havens opgevolgd als prior te Luik, terwijl D. Hercules Winckel werd belast met de leiding van het Leuvensche klooster. In 1608 is Jensema als prior van de Luiksche chartreuse vervangen door Jan van Steelandt en is hij voor de tweede maal aan het hoofd gesteld van het Bossche convent, gelijk wij zullen zien.

Anthonie van Loo van Sichem (1598—1604).

Het generaal kapittel van 1598, dat Michiel Jensema als prior had overgeplaatst naar Leuven, benoemde D. Antonie, monnik van het Geertruidenbergsche convent, die toen vicarius te Lier was, tot prior van S. Sophia.⁴⁾

's Jaars daarna⁵⁾ werd D. Ludovicus, professus van de in priorem dictae domus D. Michaelem professum et procuratorem domus Lovanii.”

¹⁾ c. 1597: „Priori domus Sanctae Sophiae non fit misericordia, qui curet emere vicines aedes ut sui monachi melius solitudinem servient, et excludatur ab eis prospectus hominum saecularium maxime mulierum.”

²⁾ Van Sasse van Ysselt, t. a. p., 379—380.

³⁾ c. 1598 [in domo Sanctae Sophiae:] „Priori domus Sanctae Sophiae alibi necessario fit misericordia”; [in domo Lovanii:] „Et praeficimus domui Lovanii D. Michaelem propterea a prioratu domus Sanctae Sophiae absolutum”.

⁴⁾ c. 1598: „Et praeficimus in priorem dictae domus D. Antonium professum domus Hollandiae, nunc vicarium domus Lyrae”. Zie ook *Grafen Gedenkschriften*, t. a. p., 528, waar hij wordt genoemd „Antonius van Loo, ex Zichenisse”.

⁵⁾ c. 1599 [in domo Sanctae Sophiae:] „Priori domus Sanctae Sophiae

chartreuse te Luik, als vicarius naar 's-Hertogenbosch gezonden, terwijl Egidius Kerckhoven, procurator van het huis en oud-procurator van de voormalige chartreuse te Kampen, werd belast met de administratie der goederen van het Kampensche convent. D. Egidius moest verblijf houden in een door de visitatoren aan te wijzen huis en mocht niets doen zonder overleg met hen. In zijn plaats is Dirk van Stompwijk, procurator van de kartuizers bij Diest, met dit officie in 's-Hertogenbosch belast, terwijl hem tevens het beheer van de goederen der Geertruidenbergsche chartreuse (domus Hollandiae) is opgedragen. Gedurende de voorgaande jaren was deze administratie toevertrouwd aan den procurator van het Liersche huis. Een jaar later, in 1600, heeft het generaal kapittel hiermede den visitor belast, die daarin is bijgestaan door Erasmus Vroom te Brussel. Na den dood van Vroom in 1603 is de administratie der goederen van het „Hollandsche huis” wederom opgedragen aan den prior van Lier.

Dirk van Stompwijk is in 1601 weder ontheven van het procuratorschap te 's-Hertogenbosch.¹⁾ Men belastte hem met de administratie van het huis zijner professie bij Diest, welks convent zich tengevolge der verwoesting van het klooster tijdelijk in andere huizen der Orde ophield. In verband met deze nieuwe opdracht verliet Van Stompwijk de Bossche refugie om zich in Diest of Luik te vestigen.²⁾

non fit misericordia. Et D. Ludovicus, professus domus Leodii, ibidem hospes, exerceat officium vicarii. Domnum autem Egidium ibidem procuratorem designamus administrationem bonorum domus Campensis, cujus multis annis fuit procurator, sed morabitur semper in aliqua domo Ordinis, quam visitatores provinciae designabunt, sine quorum consilio nihil agat. Bonorum domus Hollandiae administrationem committimus procuratori domus Sanctae Sophiae tamquam viciniore”; [in domo Diestensi:] „Et D. Theodoricus ibidem procurator vadat ad domum Sanctae Sophiae et exerceat ibi officium procuratoris cum administrationem bonorum domus Hollandiae.”

¹⁾ c. 1601: „Divisionem conventus domus Diestensis, donec antiqua domus restituta fuerit, committimus visitoribus provinciae, et in administrationem dictae domus instituimus D. Theodoricum professum eiusdem domus, procuratorem domus Sanctae Sophiae, cui pro sua residentia assignamus domum Leodii, vel, si sine periculo fieri possit, antiquum monasterium”.

²⁾ Eenige maanden later is hij prior van het klooster bij Diest geworden. Hij heeft dat ambt tot 1621 bekleed. (*Biogr. Wbk.*, V, 820).

D. Anthonie is prior van S. Sophia geweest tot 1604. Hij is in 1609 of 1610 overleden als vicarius van dit convent.¹⁾

Jan van Steelandt (1604—1608).

Jan van Steelandt²⁾ was gesproken uit een aanzienlijk geslacht te Hulst. Op 1 November 1597 heeft hij het kleeft van S. Bruno aangenomen bij de kartuizers te Leuven. Juist een jaar later is hij daar als monnik geprotest. In 1601 is hij procurator geworden van de chartreuse te Brussel. In 1602 is hij tot hetzelfde ambt geroepen in het klooster te Diest. De kroniekschrijver van het Leuvensche huis deelt mede, dat hij in 1598³⁾ door het generaal kapittel tot prior van de Bossche kartuizers is benoemd. Dit tijdstip is stellig onjuist, want in dat jaar is, gelijk wij zagen, D. Anthonie met name met dit bestuur belast. Van Steelandt is in 1604 prior van S. Sophia geworden.⁴⁾

Onder zijn bestuur, n.l. in 1606, kochten prior en convent van S. Sophia van Jan Jansz. Smits van Gemert het oostwaarts van hun refugie gelegen perceel, zijnde een huis en erf met twee achterhuizen, erven en plaats, dat zich achterwaarts uitstreckte tot aan De Dieze. Dit huis werd met de refugie vereenigd en vormde sindsdien daarmede een geheel.⁵⁾

In 1606 kregen de Bossche kartuizers van de Grande Chartreuse een terechtwijzing met betrekking tot de naleving van de Statuten der Orde.⁶⁾

In 1608 is Van Steelandt door het generaal kapittel als

¹⁾ c. 1610: „Obiit D. Antonius van Zichen, professor domus Hollandiae, vicarius et alias prior domus Sanctae Sophiae.”

²⁾ *Eligius*, f. 115; *Analectes*, XVI, 213; *Schutjes*, V, 862; *Graf- en Gedenkschriften* t. a. p., 528.

³⁾ Ook *Schutjes* t. a. p. noemt dit jaartal.

⁴⁾ Volgens *Goethals* (IV, 153) zou in 1606 D. Gijsbert Bauhuisen zijn benoemd tot prior van S. Sophia, welke benoeming tengevolge van een daartegen gerezen verzet niet is gehandhaafd. Elders vonden wij van een en ander geen bevestiging.

⁵⁾ Van Sasse van Ysselt, t. a. p., blz. 380—381.

⁶⁾ c. 1606: „Et monachi confirmant se statutis in rasura et aliis observantiis, alioquin visitatores provideant.”

prior overgeplaatst naar de chartreuse te Luik als opvolger van D. Michiel Jensema.

Bij de bijzondere visitatie, welke in 1609 vanwege het bestuur der Orde door twee commissarissen is gehouden, is hij in October van dat jaar ontheven van het prioraat te Luik en benoemd tot vicarius van het klooster te Diest.¹⁾ In zijn plaats is D. Jean Briel, professor van de Grande Chartreuse, met het bestuur van het Luiksche klooster belast. Later is Van Steelandt teruggekeerd naar het huis zijner professie, waar hij in 1632 of 1633 is overleden.²⁾

De Keulsche kartuizer Theodorus Petreius van Kampen³⁾, die, tijdens het prioraat van Van Steelandt te 's-Hertogenbosch, zijn „*Elucidationes*” bij het *Chronicon Cartusiense* van Dorlant schreef, schetste hem als „vir non solum natalium splendore generosus, sed et ingenii acumine, ac variarum cognitione linguarum, rerumque plurimarum experientia ap-
prime instructus.”⁴⁾

Michiel Jensema (1608—1609).

In 1608 is Jensema van het prioraat te Luik ontheven⁵⁾ en ten tweeden male door de Grande Chartreuse aan het hoofd van de Bossche kartuizers gesteld. Reeds in September 1609 is hij echter van dit bestuur ontlast door den commissaris D. Pierre Serval, prior van Mont-Dieu. Hij bleef evenwel tot 1611 in de refugie te 's-Hertogenbosch en is daarna naar Leuven teruggekeerd. In 1617 is hij benoemd tot prior van de chartreuse te Herne bij Edingen als opvolger van den op 14 October 1616 overleden D. Jeronimus de Wijdts.

Bruno Pédé noemt hem in zijn *Catalogus Priorum* van

¹⁾ *Lamalle*, 219—220.

²⁾ c. 1633: „Obiit D. Joannes Steelandt professor et antiquior domus Lovanii alias prior domorum Leodii et Sanctae Sophiae, habens missam de Beata Maria in septem provinciis Alemanniae.”

³⁾ *Biogr. Wbk.*, VI, 1110.

⁴⁾ *Dorl.*, *Elucidationes* Th. Petraei, 152.

⁵⁾ Hij is daar opgevolgd door Jan van Steelandt.

Herne ¹⁾ „vir vitae exemplaris, contemplationi deditus, ac scriptor”, en stemt daarmee overeen met den lof, die men in de kroniek der Leuvensche kartuizers over hem vindt. ²⁾ Miraeus prijst hem in 1608 als „vir antiquae virtutis ac fidei” ³⁾. Eligius achtte het beter over zijn tijdgenoot niet uit te wijden: „quia recentis memoriae est non immoror ac tibus aut casibus eius recensendis”.

Na een paar jaren heeft Jensema moeilijkheden gekregen met het convent van Herne, omdat hij zonder de vereischte toestemming van dit convent eigenmachtig de in 1594 afgebrande refugie van het klooster in Edingen had doen herbouwen. In Februari 1621 deelde de visitator, die hem te Brussel had ontboden, hem mede, dat hij deswege op last van den generaal der Orde uit zijn ambt was ontheven evenals zijn procurator. Hij keerde terug naar Leuven, waar hij 9 Maart 1622 is gestorven ⁴⁾, na 52 jaar als kartuizer te hebben geleefd. Zijn opvolger te Herne was D. Franciscus Schotte.

In de kroniek van de chartreuse te Leuven, zoals die door Reusens is gepubliceerd, staat, dat Jensema in 1611 van 's-Hertogenbosch naar Leuven is teruggekeerd. Daarna vervolgt de tekst: „Eligitur prior Casell ex qua domo Lovanium iterum rediit”. ⁵⁾ In plaats van „Capellae” ⁶⁾ heeft Reusens bij zijn transcriptie echter abusievelijk gelezen „Casell”, hetgeen oorzaak is geworden van veel misverstand. In een noot meende Reusens het onverstaanbare „Casell” te moeten emendeeren als „Casterensis” of van Casteren bij

¹⁾ Lamalle, 14, 188, 220—221.

²⁾ „vir contemplationi valde deditus et vitae admodum exemplaris” (hs. no. 4054 Kon. Bibl. Brussel).

³⁾ A. Miraeus, *Origines Cartusianorum Monasteriorum* (Coloniae 1609), 33. Miraeus noemt hem Genzema.

⁴⁾ Lamalle, 14—15, 188, 222—223; c. 1622: „Obiit D. Michael Jensema, professus et antiquior domus Lovanii, alias prior eiusdem domus et domorum Leodii, Sanctae Sophiae et Capellae, habens missam de Beata Maria per totum Ordinem in quo ultra 52 annos laudabiliter vixit.”

⁵⁾ *Analectes*, XVI, 218.

⁶⁾ d. i. „domus Capellae Beatae Mariae prope Angianum”, het kartuizerklooster bij Edingen.

Boxtel. Daarop doorgaande, waagde hij in dezelfde noot de gevolgtrekking, dat het Bossche convent onder Jensema naar de omgeving van Boxtel is overgeplaatst. Schutjes heeft deze vergissing overgenomen. Het convent van S. Sophia is echter van 1593 tot 1623 voortdurend binnen de stad gebleven en eerst in laatstgenoemd jaar uitgeweken naar Boxtel. ¹⁾

In het begin van de 17de eeuw werd bij de Bossche kartuizers nog een manuaal bewaard, dat door Eligius in zijn boekenlijst wordt omschreven als „Manuale Rdi Patris Michaelis”. Met dezen wordt echter niet bedoeld Jensema, doch D. Joannes Michael, prior van de Grande Chartreuse, die in 1600 is overleden. ²⁾

Simon Tapper van Enkhuizen (1609—1614).

Simon Tapper ³⁾ was te Enkhuizen geboren uit dezelfde familie, „een Catholyk treffelik geslacht”, als vóór hem in 1485 de bekende Ruardus Tapper. Hij was de jongste der drie zonen van Evert Tapper. Door zijn professie was hij verbonden aan het Luiksche kartuizerklooster. Zijn oudste broeder Mecken Tapper, die ongehuwd in de wereld een godvruchtig leven leidde, heeft hem, zolang hij leefde, onderhouden en wilde niet, dat de Orde of het klooster iets aan hem ten koste zou leggen.

Bij gelegenheid van de bijzondere visitatie der Nederlandsche provincie in 1609, waarvan wij reeds melding hebben gemaakt, is Tapper in de plaats van Jan van Steelandt prior van S. Sophia geworden. Tegelijk is hem als procurator ter zijde gesteld Joannes Nanningius, monnik van Luik, die tot dan toe daar het procuratorschap bekleedde.

¹⁾ Zie blz. 36—37 van deze bijdrage.

²⁾ *Verschueren*, blz. 42. De titel „Reverendus Pater” is bij de kartuizers voorbehouden aan den generaal.

³⁾ *Haarlemsche Bijdragen*, XVIII, 430—431; *Eligius*, f. 115; *Graf- en Gedenkschriften* t. a. p., 528; bij Lamalle, 220, wordt hij bij vergissing als Joannes Taperus vermeld.

Voorts zonden de Paters Commissarissen in 1610 Henricus Orto uit Luik als vicarius naar Den Bosch.

Uit de periode van zijn bestuur zijn ons weinig bijzonderheden bekend. In 1611 werd door het generaal kapittel aan een der conventualen, die zich ten onrechte over de Commissarissen had beklaagd, het stilzwijgen opgelegd met deze woorden: „Et D. N. injuste de Patribus Commissariis conquerenti perpetuum silentium imponimus”.

In 1614 heeft D. Simon het prioraat van de Bossche chartreuse verwisseld met dat te Brugge, waar hij nog in hetzelfde jaar of in het begin van 1615 is gestorven.¹⁾

In den aanhef van zijn vierde hoofdstuk zinspeelt Eligius op wederwaardigheden, welke onder het bestuur van Tapper door het Bossche convent zijn ondervonden.²⁾ Deze schijnen wel indrukken te hebben nagelaten, want reeds eerder heeft de annalist deze aangeroerd. Bijzonderheden zijn ons evenwel onthouden.³⁾

Met groote waarschijnlijkheid kan echter worden aangenomen, dat bijzondere moeilijkheden zijn ondervonden van den kant van Bartheld van Wilsem, professor van Leuven, die eenige jaren tevoren als procurator naar S. Sophia was gezonden, doch weldra, naar het schijnt, klooster en religie ontrouw was geworden. Hij moet de „procurator minus fidelis” zijn geweest, waarop Eligius herhaaldelijk doelt. Op het einde van 1608 heeft hij onder beding van alimentatie archiefstukken van de Amsterdamsche kartuizers uitgeleverd aan de Regenten van het Weeshuis aldaar. In 1611 werd hij genoemd „gewesen Cathuser binnen 's-Hertogenbosch” en speelde hij een verborgen archiefkist van het Utrechtsche convent in handen van de Staten 's Lands van Utrecht.

¹⁾ c. 1615: „Obiit D. Simon Taperus, professor domus Leodii, prior domus Brugis, alias prior domus Buscumducis.”

²⁾ f. 116 (zie hierna de bijlage).

³⁾ *Eligius*, f. 75v–76, 116–117v.

⁴⁾ In 1606 vindt men hem als procurator van S. Sophia met name genoemd. Voor uitvoerige bijzonderheden over Van Wilsem en zijn optreden zie men *Amsterdam*, 11–16.

Jan van Emmikhoven (1614–1627).

Deze prior was afkomstig uit Emmikhoven bij Heusden.¹⁾ Zijn naam wordt gewoonlijk gespeld: van Emmechoven. Hij was monnik van het kartuizerklooster te Leuven, dat in zijn tijd een uitstekenden naam had.²⁾ In 1598 is hij hier geprofest. De kroniekschrijver van de Leuvensche chartreuse deelt mede, dat hij vóór zijn intrede officier was geweest.³⁾ Vandaar, dat hij nog tot op hoogen leeftijd een goed ruiter is gebleven en bij zijn visitatiereizen en zijn tochten naar de Grande Chartreuse te paard zat als een „veteraan van het Spaansche leger”.

Nadat hij eerst sedert 25 November 1601 in het huis zijner professie procurator was geweest, is hij in 1604 D. Joannes Baptista Daniels opgevolgd als prior van het klooster te Lier. In 1608 verwisselde hij het prioraat van dit huis met dat van de chartreuse te Leuven. Te Lier is D. Willem Willemsz. hem als prior opgevolgd. In Leuven was D. Hercules Winckel zijn voorganger als kloosteroverste. Op Aschwoensdag 1610 is hij door de speciale commissarissen der Orde benoemd tot prior van het Brusselsche klooster als opvolger van Hercules Winckel, terwijl in zijn plaats Godfried van Haemale als rector is belast met de leiding van het Leuvensche convent.

Van 24 Februari tot 10 Mei 1610 is hij tevens visitator en van 10 Mei 1610 tot 1611 convisitator geweest van de Nederlandsche provincie. Van 1611 tot 1613 bestuurdde hij dit ressort als eerste visitator. Daarna is hij sedert 1613 tot 1623 wederom als convisitator werkzaam geweest.

In 1614 is Van Emmikhoven ontheven van het prioraat te Brussel en aldaar vervangen door D. Gisbert Bauhuysen, terwijl hij is belast met het bestuur van de Bossche kartuizers. Het generaal kapittel gaf hem speciale instructies mede nopens

¹⁾ *Eligius*, f. 115v–118; *Analectes*, XVI, 213, 219; *Lamalle*, 134, 220–222; *Schutjes*, V, 857 e. v.; *Graf- en Gedenkschriften* t. a. p., 528.

²⁾ *Lamalle*, 188.

³⁾ „ex duce quondam militum dux et pater futurus monachorum” (*Analectes*, XVI, 213).

de belangen van S. Sophia.¹⁾ In allen ernst heeft hij met voortvarendheid het herstel van het Bossche klooster „in utroque statu” ter hand genomen. Om de inwendige reformatie van het huis te vergemakkelijken, had hij eenige kloosterlingen uit de Zuidelijke Nederlanden medegenomen naar de refugie in de Sint-Jorisstraat.²⁾ Onder hen bevond zich D. Joannes Romelius, die zich te 's-Hertogenbosch met het ambt van vicarius zag belast, doch reeds in het begin van het volgende jaar is overleden.³⁾ Er hadden overplaatsingen plaats van dit convent naar andere huizen en omgekeerd. Zoo werd in 1615 D. Jan d'Anthinne⁴⁾, professus van Leuven, vicarius van S. Sophia. Ook D. Joseph van Schijndel is in dat jaar van Leuven naar Den Bosch gezonden, om daar zijn professie te doen.⁵⁾ Aldus trachtte hij de kloostertucht, die begrijpelijkerwijze door het verblijf in verschillende ballingsoorden, door de onvoltalligheid van het convent en door zijn huisvesting veel had geleden, te herstellen. Een middel daartoe was ook het verkrijgen van een meer geschikte behuizing voor de zijnen. De refugie voldeed slechts als een zeer tijdelijke verblijfplaats, doch was geenszins ingericht op het gewone leven der kartuizers en kon daartoe niet worden verbouwd. Een oorkonde van 1617 spreekt dan ook van „hunne cleyne huysinge, waar inne sy qualick konden gehouden.”

Op verzoek van prior en convent stonden de aartshertogen Albertus en Isabella hun dan ook bij brief van 27 Maart 1615⁶⁾ toe, dat de kloostergoederen werden verkocht om hen in staat te stellen een beter onderkomen te vinden. De kar-

¹⁾ c. 1614: „D. Joanni Emmechoven translato a domo Bruxellensi ad domum Sanctae Sophiae diligentem instauracionem et sedulam promotionem ejusdem domus commendamus.”

²⁾ „selectissimorum religiosorum colonia” (*Eligijs*, f. 116).

³⁾ Kroniek van de chartreuse te Leuven van P. de Wal (Kon. Bibl. Brussel, hs. no. 4054); c. 1615: „Obiit D. Joannes Romelius professus domus Lovanii, vicarius domus Sanctae Sophiae.”

⁴⁾ Zie blz. 50—51 van deze bijdrage.

⁵⁾ P. de Wal, t. a. p.; c. 1615.

⁶⁾ Kon. Bibl. Brussel, codex no. 19703, f. 12—18. Zie blz. 35 van deze bijdrage.

tuizers verkochten 30 April 1618 een hunner huizen, namelijk dat, gelegen naast en ten westen van het huis genaamd het Groen Laken.¹⁾ Dirck van Berckel Rutgersz., de eigenaar van het Groen Laken, was de koper. Tegelijkertijd verkochten zij ook het oostelijk van voormeld pand gelegen perceel aan Peter Jansz. Mutsaers²⁾, naar wien dit huis daarna de Mutsaerspoort is genoemd. De kartuizers bleven zodoende nog in het bezit van het oostelijk van de Mutsaerspoort gelegen huis. Het convent liet thans het oog vallen op het fraterhuis in de Hinthamerstraat, dat zich er wel toe leende om tot een kartuizerklooster te worden ingericht, te meer, daar ook het daarnaast gelegen seminarie zou kunnen worden verkregen. Bisschop Masius was den prior zeer genegen en verleende alle medewerking om den paters een waardige woning te verschaffen. Op 24 November 1617 gaven Albertus en Isabella toestemming tot oprichting van een seminarie, tot opheffing van bedoeld fratershuis en tot vestiging van de kartuizers in laatstgenoemd huis. De bisschop kon „de selve Cartuysers stellen in de possessie van het clooster, kerck, huysinge, so binnen als buyten het clooster, staande op de Heestrade, tot vijf in getalle” en zulks tegen betaling van de met den bisschop overeengekomen recognitie.³⁾ De goederen, toebehoorende aan voormelde broeders, kwamen aan het bisdom. Tot groote teleurstelling van de kartuizers stierf middelerwijl Masius en werd een en ander 9 December 1625 verkocht aan de abdij van Berne. Intusschen hadden de kartuizers reeds het oog laten vallen op de refugie van de chartreuse te Lier in de Sint-Rochusstraat te Antwerpen. In 1621 rijpte hun plan om zich geleidelijk aldaar te vestigen.⁴⁾

¹⁾ Genummerd 23. (Van Sasse van Ysselt, t. a. p., 377 e. v.).

²⁾ Deze was rentmeester van de abdij van Tongerlo en broeder van den wegens zijn historische geschriften bekenden Dionysius Mutsaers.

³⁾ Miraeus et Foppens, *Opera diplomatica*, IV, 325—327. De consensus finalis van den Pater en het convent der fraterheeren, die zich tegen hun ontbinding hadden verzet, werd gegeven 20 Maart 1623. Zie ook *Schutjes*, IV, 407.

⁴⁾ Stadsarchief Antwerpen, hs. no. 23385; Dr. F. Prims, *Antverpiensia* 1933 (Antwerpen 1934), 368.

De gunstige gezindheid van bisschop, kapittel en raad dier stad jegens geloofsgenooten waarborgde de veiligheid en rust, die zij in Noordbrabant tevergeefs hadden gezocht.

Ingevolge instructie van het generaal kapittel van 1621 is D. Arnoldus Kegels, procurator der Bossche kartuizers, overgeplaatst naar het Brusselsche huis.¹⁾

In November 1621 werd D. Gerardus Eligius uit Brussel naar Den Bosch gezonden om den prior Van Emmikhoven als vicarius terzijde te staan.²⁾

In 1623 tegen het einde van het Twaalfjarig Bestand zijn de Bossche kartuizers ten tweeden male overgehuisd naar Boxtel. Eligius noemt deze nieuwe verblijfplaats „residentia secunda Boxtellana”. Het convent telde aldaar nog slechts weinigen in getal. Volgens de opgave van Molin³⁾ hebben zich aanvankelijk te Boxtel slechts drie monniken en in het geheel geen leekbroeders bevonden. Het waren de prior Van Emmikhoven, de vicarius Eligius en de procurator. De meeste conventualen waren in de voorgaande jaren gestorven. Novicen mochten al geruimen tijd niet meer worden aangenomen.⁴⁾

De kartuizers vonden te Boxtel een onderdak op het kasteel aldaar. Ook hier was hun verblijf niet rustig. Weldra moesten zij de behuizing deelen met een door den gouverneur van 's-Hertogenbosch gezonden militaire bezetting. Toen Mansfeld na de belegering van Bergen op Zoom met zijn leger in Kempenland kwam, werd het kasteel te Boxtel door zijn troepenafdeelingen belegerd. Eligius geeft van deze gebeur-

¹⁾ Kon. Bibl. Brussel, hs. 4061, f. 181. De naam Adrianus Buycs, professus van Edingen, is in het hs. doorgehaald en vervangen door dien van Kegels.

²⁾ Kon. Bibl. Brussel, hs. no. 19703, f. 178—198.

³⁾ N. Molin, *Historia Cartusiana ab origine ordinis usque ad tempus auctoris anno 1638 defuncti*, III (Tornaci 1906), 215. De opgave van Molin moet op het jaar 1623 of op 1624 betrekking hebben, want hij noemt het in 1624 gestichte nieuwe Antwerpsche huis nog niet in zijn statistiek, terwijl hij achter „domus Buscumducis” vermeldt: „nunc vero Boxollam”.

⁴⁾ c. 1595: „Confirmatur ordinatio de novitiis non recipiendis in parvis domibus” (*Eligius*, f. 158v); c. 1597: „Non recipiantur novitii in domibus in quibus officium integrum cum cantu non persolventur” (*Eligius*, f. 158).

tenis een vrij uitvoerig verhaal. (f. 114—114v). Hij zelf bevond zich op een veilige plaats, maar de prior Van Emmikhoven, de procurator en de knechten verbleven tijdens het bombardement op het kasteel. De bezetting besloot zich over te geven. Van Emmikhoven begaf zich met den procurator naar Mansfeld, die, hoewel zwaar gekweld door de jicht, uit hoffelijkheid jegens de beide monniken tijdens het onderhoud bleef staan. De bemiddelaars verkregen voor de bezetting vrijen aftocht met wapens en bagage. De overgave volgde en het kasteel werd verwoest.

De monniken hebben zich daarna metterwoon gevestigd bij de naburige Clarissen te Boxtel.¹⁾ Daar voegde zich toen bij hen de invalide D. Hubert Fauconpré²⁾, die uit Brussel was gekomen. Deze overleed reeds korten tijd later.³⁾

In deze omgeving, waar hij leefde „sine conventu, sine ordine ministrandi”, voltooide Eligius zijn *Annales* en zijn biographie van Joost van Schoonhoven.

In 1625 is het convent van S. Sophia gesplitst in een prioraat en een rectoraat.⁴⁾ Het generaal kapittel van dat jaar handhaafde Jan van Emmikhoven als prior te Boxtel, terwijl D. Willem Willemsz. van Hasselt, prior te Lier, als rector van de nieuwe nederzetting naar Antwerpen is gezonden.⁵⁾ De visitatoren ontvingen van de Grande Chartreuse opdracht om zoo spoedig mogelijk nog eenige religieuzen tot zijn beschikking te stellen. Zulks geschiedde en zoo is nog in hetzelfde jaar Eligius als vicarius overgeplaatst naar Antwerpen.⁶⁾ Hier schreef hij de opdracht van zijn *Annales*

¹⁾ *Goethals*, III, 158; Van Sasse van Ysselt, t. a. p., II, 99—100, 501.

²⁾ „supervenit quoque ut alter comes non pro solatio sed pro exercitio D. Hubertus Fauconpré, professus dictae domus [sc. Buscumducis] totus valetudinarius”. (Kon. Bibl. Brussel, hs. no. 19703, f. 183).

³⁾ c. 1624: „Obiit D. Humbertus Faucompret professus domus Sanctae Sophiae”. Vgl. blz. 49—50 van deze bijdrage.

⁴⁾ *Eligius*, f. 115v. Zie Bijlage II.

⁵⁾ D. Willem is echter 9 Januari 1626 reeds gestorven en als rector opgevolgd door D. Maximilianus Plouvier, professus van de Grande Chartreuse. (*Graf- en Gedenkschriften*, t. a. p., blz. 526, 529).

⁶⁾ *Eligius*, f. 17—17v, 116—118.

aan D. Willem Willemsz., „primus rector ac initiator metaphoricæ domus huius” (f. 17—17v) en voltooide hij deze door er de laatste paragraaf aan toe te voegen. Eligius gaf in zijn opdracht den raad het Antwerpsche huis den naam te geven van het verloren Bossche klooster, of, indien zulks bezwaarlijk zoude zijn, den naam, die door Martinus van Someren, een der eerste stichters van de chartreuse bij 's-Hertogenbosch, was aanbevolen, namelijk: domus Sanctæ Mariæ Aegyptiacæ. Deze benaming toch zou destijds wellicht door het Bossche huis gekozen zijn, ware het niet, dat Karel de Stoute den naam Sancta Sophia had aangegeven. (*Eligius*, f. 17—17v).

Inderdaad is het Antwerpsche huis bij zijn incorporatie in 1625 genoemd: domus Sanctæ Sophiæ Constantinopolitanæ. In 1626 is het met eenige plechtigheid gewijd en werd in de kapel het eerste H. Officie opgedragen.¹⁾

In 1627 is Van Emmikhoven door de Grande Chartreuse „ad suam magnam instantiam” wegens ouderdom en ziekte ontheven van het prioraat der Bossche kartuizers. Hem werd, overeenkomstig zijn verzoek, toegestaan zich te begeven naar het huis zijner professie te Leuven, terwijl hij bijzonder in de goede zorgen van den prior van dit klooster werd aanbevolen.²⁾ Hij stierf te Leuven 4 September 1635 op 83-jarigen leeftijd.³⁾

Arnold Kegels (1627—1638).

De laatste prior van het oude S. Sophia was Arnold Kegels, een geproteste van de chartreuse te Luik, dien wij reeds in 1621 als procurator der Bossche kartuizers hebben

¹⁾ Stadsarchief Antwerpen, hs. no. 23385. Zie ook *Raissius*, 167—168 („Neo-Cartusia Antverpiana”).

²⁾ „Cujus consolationem tamquam de Ordine bene meriti patri priori plurimum commendamus” (c. 1627).

³⁾ c. 1636: „Obiit D. Joannes ab Emmechoven, professor domus Lovanii alias prior eiusdem domus et domus Lyræ, Bruxellæ et Sanctæ Sophiæ necnon visitator provinciae Teutoniæ, habens plenum monachatum, missam de Beata Maria et anniversarium sub 4 septembris”.

ontmoet.¹⁾ Hij was procurator van het Brusselsche klooster, toen hij in 1627 werd belast met het bestuur van het nagevoeg uitgestorven convent, dat te Boxel woonde meer als custodes der bezittingen van het voormalige Vughtsche huis dan met de verwachting, dat het nog ooit den wederopbouw daarvan zou kunnen beleven. Uit de periode van Kegels' bestuur is weinig belangrijks te vermelden.

Op het einde van 1627 ontviel aan den prior te Boxel zijn oudste en trouwste socius, broeder Joannes Commotius.²⁾ Deze was de laatste convers van het voormalige Monnikhuizen bij Arnhem. Na een leven van veel verdiensten voor de Orde der kartuizers en van groote bewogenheid stierf hij op 72-jarigen leeftijd. In 1606 verbleef hij nog in de omgeving van Arnhem. Vermoedelijk is hij korten tijd daarna opgenomen door het Bossche convent. Zijn tijdgenoot Petreius noemt hem een man van grooten ijver en vroomheid.³⁾ Eligius schetst hem als iemand van een eerbiedwaardig leven, die in moeilijke tijden herhaaldelijk Duitschland en Frankrijk heeft doorkruist en enorm veel voor de Orde heeft gedaan.⁴⁾

Blijkens het dagboek van Michaël Ophovius was prior Kegels in de jaren 1629 en 1630 hier en daar herhaaldelijk in gezelschap van den bisschop.⁵⁾

Het generaal kapittel van 1634 gelastte de prioren van Val-Saint-Pierre⁶⁾ en van Valenciennes⁷⁾ om de huizen te visiteeren in het ressort der visitatoren van de provincia Teutoniæ en droeg hen voorts op: „ut videant et examinent

¹⁾ Zie blz. 178 van deze bijdrage. Vgl. over hem ook: Dr. J. Calbrecht, *Geschiedenis van het Genadeoord van O. L. Vrouw van Gratie te Scheut* (1938), blz. 69.

²⁾ c. 1628: „Obiit frater Joannes Commotius, conversus professor domus Monachorum in Arnheim, hospes in domo Sanctæ Sophiæ, habens Missam de Beata Maria in septem provinciis Alemanniæ.

³⁾ *Dorl.*, Epistula dedicatoria.

⁴⁾ *Raissius*, 58—59.

⁵⁾ *Bossche Bijdragen*, XV, blz. 59, 124, 146.

⁶⁾ D. Jean Pégon.

⁷⁾ D. Anthelme de Prouville.

comperta patris prioris Sanctae Sophiae in Boxtel, in praesentia P. Visitoris ¹⁾ et Prioris Antverpiae."

De patres capitulares droegen in 1636 den prior van het Antwerpsche huis de administratie op van de goederen van het convent van Kampen en van andere conventen. ²⁾ Sedert 1624 was dit beheer gevoerd door de paters visitatoren, aanvankelijk te zamen met den prior te Boxtel.

In 1638 is Arnold Kegels door de Grande Chartreuse ontheven van het prioraat van het Bossche convent. Het beheer der goederen van dit huis werd mede aan de bestuurders der provincie opgedragen. ³⁾ Het generaal kapittel van 1639 bekrachtigde dit laatste opnieuw en gaf tevens last, dat een andere monnik naar de omgeving van Den Bosch zou worden gezonden. ⁴⁾ Daarna bepaalde de Grande Chartreuse tot en met het jaar 1647 telken jare opnieuw, dat de administratie der bezittingen van het voormalige Bossche klooster werd opgedragen aan de visitatoren. Nadien was een en ander geheel tot een fusie gekomen met de goederen van het Antwerpsche huis.

Kegels is in 1638 procurator van de chartreuse te Luik geworden. Hij overleed aldaar 17 Augustus 1655 als „anti-quior" van dat huis. ⁵⁾

Tijdens zijn prioraat te Boxtel is ook de donaat broeder Willelm overleden. ⁶⁾ De laatste leekbroeder van het Bossche convent is in 1652 of 1653 in Antwerpen gestorven. ⁷⁾

¹⁾ D. Bruno van Oetelaar.

²⁾ c. 1636: „Hoc anno administratio domus Campensis et aliarum domorum committi incipit Priori domus Antverpiae cum antea committeretur Patribus visitoribus."

³⁾ c. 1638: „Priori domus Sanctae Sophiae fit misericordia et prior absolutus revertatur ad domum Leodii, suae professionis, et ibi exerceat officium procuratoris. Et administratio dictae domus Sanctae Sophiae relinquimus patribus visitoribus."

⁴⁾ c. 1639: „Administrationem dictae domus Sanctae Sophiae committimus Patri visitori, qui providebit de alio religioso in illam domum mittendo."

⁵⁾ c. 1656: „Obiit D. Arnoldus Kegel, professus et antiquior domus Leodii, alias prior Sanctae Sophiae, habens Missam de Beata Maria per totum Ordinem."

⁶⁾ c. 1637: „Obiit frater Guilelmus donatus domus Sanctae Sophiae."

⁷⁾ c. 1653: „Obiit frater Scholaster, donatus domus Sanctae Sophiae, hospes in domo Antverpiae."

In 1639 is door de Grande Chartreuse nog het overlijden bericht van D. Robertus de Halle, professus van het Liersche huis, die bij zijn dood vicarius was van S. Sophia. ¹⁾ Waarschijnlijk is dit degene, in wiens plaats door het generaal kapittel van hetzelfde jaar een anderen monnik naar de omgeving van 's-Hertogenbosch is gezonden.

De tweede rector van het Antwerpsche huis, D. Maximilianus Plouvier, was inmiddels op 9 Januari 1630 na een bestuursperiode van vier jaren gestorven. Hij is opgevolgd door D. Jan Richard, die weldra is vervangen door D. Hendrik van Breuseghem. Toen Kegels was ontheven van het prioraat te Boxtel, is Van Breuseghem prior van S. Sophia geworden. Sindsdien zetelden de prioren te Antwerpen. ²⁾

Het verblijf van de kartuizers te Boxtel heeft geduurd tot aan het retorsieplakkaat van 2 Februari 1636. Zij moesten toen uitwijken naar het vrije Bokhoven. ³⁾ In 1639 heeft de laatste of hebben de laatsten der conventualen zich gevoegd bij hun comprofessi in het nieuwe huis te Antwerpen.

Het Antwerpsche huis bleef optreden als rechthebbende op de goederen van het voormalige Bossche convent. Na den vrede van Munster (1648) is er een geschil ontstaan tusschen het convent van S. Sophia te Antwerpen en de Staten-Generaal der Republiek. De kartuizers voerden aan, dat de goederen van het vroegere Vughtsche klooster ingevolge het vredestractaat niet aan de Staten waren vervallen, aangezien de kloosterlingen zich reeds in 1624 te Antwerpen hadden nedergezet, zoodat de goederen eigendom waren van een in het buitenland gevestigd convent. De Staten evenwel betwistten zulks, daar toch een gedeelte van het convent na 1624 in de omgeving van Den Bosch was gebleven.

¹⁾ c. 1639: „Obiit D. Robertus de Halle, professus domus Lyrae, vicarius in domo Sanctae Sophiae."

²⁾ *Graf- en Gedenkschriften* t. a. p., 326, 529. Daar wordt medegedeeld, dat Plouvier na het aftreden van Kegels eerste prior van het Antwerpsche huis is geworden. Ook *Monasticon*, II, 262, bericht zulks. Deze mededeeling is klaarblijkelijk onjuist en moet slaan op Van Breuseghem.

³⁾ *Schutjes*, IV, 509 e. v., V, 857 e. v.

In 1658 is het echter tot een compromis gekomen, waarbij men overeenkwam, dat de kartuizers tegen betaling eener som van 55000 gulden aan de Staten als eigenaars dier goederen zouden worden erkend. Van deze som is door de Staten 2000 gulden ter beschikking gesteld van de Nederduitsch Hervormde Diaconie en 1000 gulden bestemden zij voor het Burgerweeshuis te 's-Hertogenbosch.¹⁾

In een brief van 19 Juli 1661 aan zijn broeder Willem van der Goes te Weenen roerde Mr. Martinus van der Goes (*Biogr. Wbk.*, VIII, 617—620) de afwikkeling dezer aangelegenheid, waarmede hij als advocaat was „gemoeyt geweest”, nog aan, zulks in verband met de positie van de „chambre-my-partye”.

„Dye arme camer — zoo schreef hij — es genouchsaem in duygen ende wert alleen waergenomen door twee commissarissen-instructeurs, daer van den enen es onsen Graswinckel²⁾ ende den anderen Boccabella. Hebben maer van hun leven eene sententie, ende dye noch provisioneel, uytgesproecken aengaende de possessie van de goederen van de Cathusers tot Vucht. Ende alsoe dye sentensie Haere Hoochmogenden nyet en beviel, en heeft nog geen effect gehad, maer hebben Haere Hoochmogenden dye saecke aen hun getrocken ende den Cathusers noch wel eygentlijck dat goet laeten volgen, dan nyet sonder dat sy aen Haere Hoochmogenden een groote somme daar voor hebben moeten opbrengen.”³⁾

Het Antwerpsche klooster heeft daarop bij akte van 8 Januari 1659 verkocht aan Pieter Lus, oud-president-schepen en raad der stad 's-Hertogenbosch „huys, voorpoorte, bovenhoff (daerop eertijts het klooster van de heeren Carthuysers van St. Sophia van Constantinopel gestaen heeft) mette aen gelegen landerijen te Vucht, enz.”

¹⁾ Thans Gereformeerd Weeshuis.

²⁾ Oomzegger der gebroeders.

³⁾ C. J. Gonnert, *Briefwisseling tusschen de Gebroeders van der Goes* (1659—1673), I (Amsterdam 1899), blz. 130.

Bij akte van 22 Februari 1659 heeft Joseph van Oetelaer, prior der Antwerpsche kartuizers, de beide huizen in de Sint-Jorisstraat te 's-Hertogenbosch, voormalige refugie van S. Sophia, verkocht aan Florentius Schuyl, raad van 's-Hertogenbosch en later hoogleeraar in de medicijnen te Leiden. Op het terrein der vroegere refugie staat thans het gesticht voor zenuwlijderessen van de Zusters van Barmhartigheid van Ronsse.¹⁾

Aan het voormalige kartuizerklooster te Vught herinnert nog het buiten Sophia's burg aan den Bosschen weg.

¹⁾ Van Sasse van Ysselt, t. a. p., 382 e. v.; *Schutjes*, IV, 511, V, 859.

BIJLAGE I.

Afkortingen:

- Amsterdam*: Mr. H. J. J. Scholtens, *Het voormalige kartuizerklooster bij Amsterdam* (in: Haarlemsche Bijdragen, 1936, blz. 1—87);
- Analectes*: *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*;
- Bibl. Cart.*: Th. Petreius, *Bibliotheca Cartusiana* (Coloniae 1609);
- Biogr. Wbk.*: *Nieuw Ned. Biografisch Woordenboek I—X* (Utrecht 1911—1937);
- Bijdr. IX*: *Bijdragen en Meded. Hist. Genootschap Utrecht*, dl. IX (Utrecht 1886);
- c.*: *chartae capituli generalis ordinis Cartusienensis* (hs. Certosa di Lucca, Italië);
- Dorl.*: P. Dorlandus, *Chronicon Cartusiense* (Coloniae 1608);
- Eligius*: G. Eligius, *Annales Cartusiae Sanctae Sophiae Constantinopolitanae* (hs. Certosa di Lucca, Italië);
- Ephem.*: L. le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartusienensis I—V* (Monstrolii 1890—1893);
- Goethals*: F. V. Goethals, *Lectures relatives à l'Histoire des arts, des lettres, des mœurs et de la politique en Belgique*, I—IV, (Bruxelles 1837—1838);
- Lamalle*: A. Beeltsens et J. Ammonius, *Chronique de la chartreuse de la Chapelle à Héringes-lez-Enghien*, publiée et annotée par Edmond Lamalle S. J. (Louvain 1932);
- Loer*: *Dionysii Opera Omnia*, I (Monstrolii 1896). Vgl. blz. 38 van deze bijdrage.
- Monnikhuizen*: Mr. H. J. J. Scholtens, *De priors van het kartuizerklooster Monnikhuizen bij Arnhem* (in: Archief v. d. Gesch. v. h. Aartsbisd. Utrecht, LIV, 1—80);
- Monasticon*: *Maisons de l'Ordre des Chartreux. Vues et Notices*, I—IV (Montreuil-sur-Mer et Parkminster 1913—1919);
- Mougel*: D. A. Mougel, *Dionysius der Karthäuser* (Mühlheim a. d. Ruhr, 1898);
- Nieuwlicht*: Mr. H. J. J. Scholtens, *De priors van het kartuizerklooster Nieuwlicht bij Utrecht* (in: Archief v. d. Gesch. v. h. Aartsbisd. Utrecht, LIII, blz. 307—357);

- Raissius*: A. Raissius; *Origines Cartusiarum Belgii* (Duaci 1632);
- Schutjes*: L. H. C. Schutjes, *Kerkelijke Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch*, I—V, ('s-Hertogenbosch 1870—1876);
- Sint-Bartholomeusdal*: Mr. H. J. J. Scholtens, *Bijdrage tot de geschiedenis van het voormalige kartuizerklooster buiten Delft* (in: Haarlemsche Bijdragen, XLIX, 321—367);
- Verschuieren*: Lucidius Verschuieren O. F. M., *De bibliotheek-catalogoog der Kartuize S. Sophia te Vught* (in: Historisch Tijdschrift, XIV, 1935, blz. 372—402, en XV, 1936, blz. 7—58).

BIJLAGE II.

Annales Cartusiae Sanctae Sophiae Constantinopolitanae auctore Gerardo Eligio ¹⁾.

ELEMENTATIO SEU RECIDIVATIO 3a.

f. 101v.

§^{us} 1us.

Annus hic correlativus sexagesimus sextus supra millesimum quingentesimum (quo domus haec destructa est a primo quo condita est anno qui sexagesimus sextus supra millesimum quadringentesimum erat) praecise centesimus fuit. Utrum aliquid mysticum habeat numerus iste non disquiro: sufficiat mihi subindicasse id quod a majoribus nostris audivimus, qui saepe soliti sunt dicere domum hanc numquam adultam fuisse nec quidem tunc, quando primo destructa est ab Iconoclastis, perfectam fuisse, sed semper in cunis et in curis et in fasciis quibusdam suae pueritiae versatam fuisse, unde videtur merito interminationem illam incurrisse quae ait, puer centum annorum morietur. Pueritia seu aetas illa rudimentaria morum habet sua fata et ideo quia quotidie repuerascit morietur. Quod non tam de domo vel tecto quam de inquilinis intelligi debet. Sed quia jam id non ago neque muneris nostri est damnare mores vel laudare, nec moralem historiam praecise scribimus, ideo convertimus nos ad alia narranda quae nostri potius instituti videntur esse.

f. 102

f. 102v.

¹⁾ Op blz. 29 der voorgaande bijdrage is verklaard, waarom wij de inleiding en de hoofdstukken I en II van deze Annales niet voor publicatie in aanmerking hebben doen komen.

Christianus ¹⁾ visitator de hac domo cum admiratione et exclamatione dixerit? Cum frater noster conversus J. Comotius ad eum venisset et rogaret ille quomodo domus se haberet, diceretque hic: Bene, subiecit ille, nescio quo fato res mala facta bona est.

f. 104^v.§^{us} 2us.

Quid porro sequutum est vel quid fuit justitiae Dei modus. Si quid audet conjecturae humanae vis oculusque perspicax, videor conjicere posse vel referre quis fuerit modus aut processus divinae justitiae quem mihi videor videre. Imprimis videas tu mihi Christum Dei filium inter haec exurgentem, iratum, inflammato vultu et dicentem alicui fortassis exterminatori: Angele vade, percute et incipe a Sanctuario meo. Verbum erat dictum, factum et dicto citius. Statim fax et turbo Iconoclastarum surrexit in modum concitae tempestatis, aras, statuas, fora, templa conquassavit. Auxit procellam politicorum sive statuum indignatio meditantium bellum, qui in omnem fortunam intenti, nihil gratius habebant quam videre tumultuantem et rebellantem plebem. Sed tamen misericordia Domini, quod penitus non sumus consumpti. Temperavit misericors Deus iram et mitigavit vindictam; unde primus hic turbo seu animadversio fuit tuba belli potius quam bellum, visusque fecit Deus insonuisse buccina tantum, nam ultra confractionem imaginum res non processit. Nec domum hanc alio foedarunt titulo quam quod imagines demoliti sunt, nec ullum aliud vulnus domus haec accepit quam quod interiori cultu vel ornatu denudata fuerit, quamvis et hoc satis grave fuit, nam nihil poene remansit intactum quod Harpyiae vel sanguisugae potius istae non decolorarint aut foedarint, odaeum convulsum penitus, haemicycli, sedes et lignea quaeque confracta, altaria prophanata fuerunt vel disjecta; nec refectorium potuit illaesus aut intactum remanere, sed illud eadem rabie deformarunt; penuaria similiter et cellaria vidisses innatare vino aut cerevisia laxatis aut luxatis vasis unde liquor omnis effusus replebat omnia. Vasa alia annonae quotidianae velut butyri, et similia tam foede tractarunt, ut cum auferre non possent vel alii inhiarent potius ac instarent, egestum butyrum manu mitterent in altum et laquearibus aut tabulatis inpingerent, vel linerent

f. 105

¹⁾ Christianus Nootz was visitator 1575—1596 (*Biogr. Wbk.*, IX, kol. 719).

parietes sicut gypso vel calce lini solent, et quidem ii erant qui si salva domi suae habere potuissent, non ita prodegissent sed comedissent utique vel inter thesauros ejusdem nivis nivem istam reposuissent, erant enim plerique vel fere omnes mediastini, scurrae, platearii calcifices, veteramentarii, fullones, proxenitae circulatores, textores et faeces urbis qui vel amaro erant animo, vel aere laborabant alieno, et ut verbo absolvam, erant vasa furoris Domini, vasa iniquitatis bellantia, quibus Deus utebatur ad erudiendum ac castigandum Israellem. Contigit autem res mirabilis in urbe dum eodem furore debaccharentur in templa et imagines. Quidam enim extremae demetiae haereticus conspicatus statuam Sancti Antonii deturbavit eam, et fune collo ejus alligato per vicos et plateas ad ludibrium trahebat clamans: Teunis, Teunis waer is u macht, ghy plocht de mensch met vier te slaen. Quod cum congeminareret et frequenter repeteret non habuit surdas divinas aures sed statim eum divina vindicta consequuta est, nam cum statuam publice combussisset reversus domum ipso tactus igne sacro seu peste cum tota familia sua intra paucos dies interiit.

f. 105^v.

Inter haec nostri fugerunt, fueruntque in diversa dispersi; et quidem alii Arnhemium, alii Ultrajectum, alii alio se contulerunt, pauci remanserunt et in urbe substiterunt. Quibus ne domus prorsus interiret datus est Prior a capitulo generali procurator domus D. Bartholomaeus de Doers, qui postquam duodecim hoc officio procuratoris functus fuisset, anno 1567 institutus fuit prior et annis quatuor officio functus est ac tandem anno 1572 cum officio vitae quoque suae finem habuit.

f. 106

Quo tempore ausi sunt qui remanserant sarta tecta reparare, et quae confracta, quae convulsa fuerant, redintegrare, jamque in tantum profecerant, ut sicut ante, possent domum habitare, quamvis pauci numero vel ii certe non habitarent qui professi domus essent, nam ex tomis chartarum capituli quas summa diligentia conservarunt semper et compegerunt, deprehendo eos per decem annos plus minus abfuisse vel ubi ubi nescio aberrasse, desunt enim chartae ab anno 1567 usque ad annum, si bene memini, 1577, ita ut decem illi intercalares anni argumento sint absentiae vel fugae ipsorum. Rursus occurrit aliud mihi dubium, quomodo vel quinam in restaurata domo habitarent cum teste Henrico mercenario nostro habitarent in urbe aen den Meulenbrugge in een wevershuys, et teste fr. Joanne Comotio quidam Arnhemium venerunt et hospitati sunt in domo Monachorum cujus hic professus fuit, qui-

dam Ultrajectum alii in alia loca dispersi fuerint, quae omnia considerata, reddunt intricatam historiam.

- f. 106v. Sed facile fuerit forte dubium hoc dissolvere si dicamus eos in urbe habitasse qui publicam personam gesserint, et qui feuda collapsa relevarent, alios porro fugisse et in fuga fuisse decem plus minus annos: Necessè enim erat ut qui domo cesserant relinquerent aliquos saltem qui, sicut solet in obitu personarum domus, se praedes offerrent et feuda curarent, ne bonis renuntiassent vel foro cessisse viderentur; erant enim obaerati non parum, in tantum ut aliquando debita eorum usque ad 40000 ascenderint, fuerintque vadati sub hac interminatione nisi debita relevarent bona domus sub hasta voenirent; unde necesse fuit arbores vendere salvo tamen nobis fundo, quarum auctio usque ad triginta quinque millia pervenit; remanseruntque debita quibus non erant solvendo 5000. Miserrima fuit per haec tempora et postea forma domus et Reip. domesticae, nam ad mensuram emebantur liquida, solida ad libram, et plerumque ex mutuo accepto a portario vel nescio quo domestico, qui pecuniosus erat ex patrimonio. Justo Dei iudicio, ut qui paulo ante diffluebant et abundabant frumento sine modo et mensura fere metientes omnia mittentes triticum in mare, et margaritas ante porcos et ante palpatores temporum, tum cogebantur ad numerum et mensuram dare et accipere. Quod illis non parum profuit, nam sic didicerunt rationes dati et accepti distinguere et formam aliquam reip. agrariae et pecuniariae servare. Sic fere redigimur ad saniora consilia, et quamvis sero tandem tamen aliquando Phryges sapiunt. Haec exempla prodigalitatibus et frugalitatis servient posteris nostris, qui se meminerint domum hanc usque ad quadraginta millia obaeratam fuisse tam prodigiosae prodigalitatibus exemplum (si vere sapiunt) exhorrescent, et cautiores erunt Deo propitio, ne ad eas angustias redigantur ut necesse sit illis quotidie vel metas casei, vel dupondium butyri, vel dodrantem frumenti in foro quotidie inter proxenetas emere et sub poenula deferre. Quibus aliquis ex trivio potuit aliquando cantasse: Convertentur ad vesperam et famem patientur et circuibunt civitatem, et ipsi disperguntur ad manducandum; si vero non fuerint saturati et murmurabunt: aut sub saeculari habitu cogentur circuire domos et parasitos se dicere, manducare et mendicare, parentes revisere et apud eos mori et vivere, sicuti revera quidam fecisse leguntur. Quid tibi videtur Lector de tali forma Reip. domesticae?
- f. 107

§^{us} 3us.

In perturbationem temporum horum.

f. 107v.

Vir prudens et providens in futurum et qui sedet ad clavum et regimen domus non sicut ille Palinurus (de quo Virg.) qui cum gubernaculo vitam proiecit in undis, si sapit alienis exemplis discet et proficiet; sin vero nec proficiet, proiciet autem gubernacula, quamvis innatet forte non tamen evadet quia sicut ille Palinuro contigit, piratas et mortem inveniet in litore, imo sicut huic optimo Priori D. Bartholomaeo evenit absorbebitur aestibus curarum et prae tristitia morietur fortasse (recrudescentibus enim tumultibus anno 1572 mortuus est prae tristitia) vel certe morte graviorem vitam ducere cogetur et arescentibus aliis prae timore et expectatione rerum earum quae impraemeditatis et improvidis evenire solent, ipse quoque tabescet et arescet. Quid ergo suadebimus alicui Priori vel accuratori deprehenso in tali temporum articulo? Da Domine Deus homini turbato, trepidanti et palpitanti in meridie, consilium aliquod vel verbum quo se consoletur et erigat. Optime dabit D. Chrysosthomus os illud aureum, qui ait: Vera perturbatio atque confusio non in rerum motu est, sed in animo ita affecto, qui quamvis coeterarum rerum descriptionem habet aptam, usquedum confusionem et perturbationem in seipso coercuerit, nullum illi ex aliarum verum apta descriptione praesidium erit; sed quemadmodum oculus aeger etiam clarissimo meridie tenebras obtuetur, atque alia pro aliis nullumque radiorum solis fructum habet: sanus vero et firmus etiam vespere poterit corpus quasi manu ducere sine ulla offensione: sic et mentis nostrae oculus, quamdiu firmus est, multa quamvis confusa, clare tamen videbit, depravatus autem quamvis in ipsum coelum attollas, multam ibi perturbationem et confusionem rerum esse iudicabit. Itaque si menti cultum adhiberemus diligentem, nulla confusio, nulla molestia invehetur, quamvis Euripo quovis turbulentius sursum et deorsum vita nostra iactaretur. Ex his collige non esse praesentius consilium contra perturbationes saeculi, quam occupatio mentis in rebus spiritualibus et divinis, et in praemeditatione casuum humanorum qui nobis semper incerti relinquuntur, vel in lectione veteris historiae, quae non otiose nobis a tot saeculis quasi per manus tradita est, vel ex arena denique et re nata, ex ratione ex oratione mentis ad Deum consilium desumendum. Nec dormire sane debet oeconomica

f. 108

- f. 108^v. domestica sed vehementius etiam vigilare praesertim tali tempore quo virtutes ipsae coelorum moveri videntur, quale fuit tempus et status hic de quo agimus, quo iam motae erant. Viderant in urbe vel audierant Franciscanorum monasterium excisum et penitus pessumdatum, nonne debuerant igitur sibi providere et eadem sibi timere, subducere onera vel domo dimittere saltem quae salva esse potuerunt, nec sicut ostium vertitur in cardine, ita haerere et tergiversari, nec expedire se a retinaculis quibus usque ad extremum se retineri passi sunt, non enim poterant avelli a penu vel penuario quod erat adhuc satis instructum. Doluissent enim si praedam tam opimam vini, frumenti et olei reliquissent. Et quamvis extremum excidium instaret, tamen retinebat illos nescio quae cura penus, unde cum viderent se diutius in loco consistere non posse (o rem ridiculam!) convocant colonias et greges rusticorum et includunt se intra septa domus, jubentque pasci et depasci omnia, vasa vini, cerevisiae elequari, nec prius egredi quam omnia vel praecipua quaeque devorassent. Tam inviti discedebant et relinquebant quae prudens oeconomia potuit ante subduxisse vel in usus egenorum convertisse. Sed quid in perturbatione temporum exigimus prudentiam et oeconomiam ab iis qui in pace vix eam noverant? Turbatus a furore oculus inveteraverat inter inimicos suos et non videbat quid fugiendum quid sequendum: unde praecipitantibus fati abruperunt se partim a loco partim a domo, et forte quidam dubii sensus a Domino, qui parum in spiritualibus exercitati naufragarunt. De quibus procellis quid adhuc dicam nisi illud quod est apud Senecam poetam, ubi quod de instabilitate regnorum ait, videtur optime quadrare in monasteriorum et Ecclesiarum perturbationem: agit autem sic:
- f. 109

Inc.: O regnorum (spiritualis nimirum et pontificii)¹⁾.
Expl.: Propriore legit.

f. 109^v.§^{us} 4us.

Residentia Buxtellana prima.

Vix substiterant in restaurata domo Vuchtensi, cum ecce rursus anno 1572 nova procella temporum seu potius secunda animadversio divina super eos irruit. Nam rursus in seditionem et furorem versus populus in viciniis urbis coepit irruere in

¹⁾ Hier volgt een vers van 19 regels.

domum quam prius mutilaverant, ut tandem secundo prorsus prophanarent, quod et fecerunt, unde nostri inde digressi venerunt Buxtellam, erant autem octo numero habebantque jus electionis, cumque vacaret prioratus electus est ab eis in priorem

D. Cornelius van den Kerckhoven

habuitque quinque suffragia inter octo monachos. Habitarunt itaque per annos aliquot in arce hac, sed valde libere, nulla fere servata clausura aut solitudine. Frequentabant maiorem Ecclesiam et in ea celebrabant ibique sepeliebantur. Habitarunt autem hic ut minimum, quantum colligere potui, novem annis donec haereticis obvallantibus arcem et deditionem poscentibus, praesidiarii Itali milites, qui se locum contra maximam multitudinem tueri posse diffidebant, ultro dederunt. Quo tempore magna trepidatio sane erat hic in domo, nostris inter augustias redactis cum vix pateret effugium, pons enim obsidebatur a parte anteriori, et vagi palantesque hinc et inde hostes videbantur, unde satius esse rati fugere et vitae suae consulere quam expectare irruptionem, effosso muro a parte culinae commiserunt se fugae, cingulo tenus per aquas transeuntes, atque ita transmissio vallo relictis omnibus, venerunt in Hes¹⁾), statimque deditio et irruptio sequuta est. Hostis victor depredatus est omnia quae nostri reliquerant, polentam, grana, reliquamque annonam. Bene consuluerant sibi quod calices et utensilia Ecclesiae paulo ante praemiserant. Itaque depulsi suis his sedibus contulerunt sese ad D. pastorem de Hees¹⁾) apud quem per annum plus minus hospitati sunt. Inter haec contigit aliud gravius malum quod ipsi suis oculis conspicerere potuerunt. Anno sequidem 1578 cum civitas defecisset a fide Catholica et fidelitate Regi debita, et exercitus Regius obsideret Traiectum, veriti oppidani Sylvaed. ne statim post captam urbem exercitus applicaret huic urbi, convocarunt consilium senatumque belli, in quo tractari coeperunt quid facto opus sit, quid contra exercitum appropinquantem consilii? qua ratione prohiberi vel arceri posset a finibus his? Cumque diu consultassent tandem hoc consilium inter se conflarunt ut domum nostram funditus incenderent, ne forte veniant Hispani et tollant locum nostrum et gentem, quod fiet sine dubio si domum illam integram relinquamus; nam erit illis perfacile circumdare vallum et in ea se munire, ac urbem hanc denique

f. 110

¹⁾ Esch.

- f. 110^v. arctissima obsidione ex illo loco et undelibet vexare et premere. Hoc fuit conciliabulum et consilium seniorum et Pharisaeorum sed male conceptum, nec non penis adhuc ipso facto expressum et iusso[?]: nam qui se putarunt hoc abolito firmiores contra vim omnem externam futuros, anno qui proxime sequutus est 1579 ipsi cives et domestici Catholici contra consistorianos erexerunt se, et post velitationem ac pugnam caedemque mutuum Catholici superiores facti, fidem et Religionem revocarunt et per consequens consilia in melius retulerunt, atque ita domus illa quam sibi velut clavum in oculis et lanceam in lateribus futuram timuerant nec obfuit nec incensa saluti fuit, sed potius dedecoris et furoris civilis postea monumentum. Viderunt itaque nostri ex vicinia sua ardentem domum et locum, sed et hic noster Henricus domesticus vidit, qui tertio post conflagrationem die cum aliis profectus est illuc ut ferramenta quae sub cinere latebant emeret et coacervaret, quod et fideliter praestitit. Congeries maxima cernebatur trabium et lignorum ustulorum quae flamma partim absumperat partim intacta reliquerat. Sed illud in primis triste et miserandum fuit spectaculum cum tectum omne subito igne correptum subsidit et locum concussit; nec minus fornix Ecclesiae spectaculo et dolori fuit multis qui voluissent locum et domum et sacellum istud salvum esse. Sed corruit et funditus domus et domus Dei conflagravit sine spe ulla recidivationis in aeternum.
- f. 111. Numquam enim a nobis in aeternum (nec vero fuerat consultum) locus iste restaurabitur, qui tametsi sanctus sit et inculpatus attamen omen habet, qui sicut numquam ultimam manum et perfectionem suam accepit, ita nec accipiet (caverint hoc quorum intererit) vel si quis ullo umquam tempore hoc attentaverit sciat se monitum et intelligat locum esse fatalem. Fuit enim (ut brevem hic anacoephalaeosim faciam) per simoniam instipulatus ¹⁾ et usque ad hanc horam saepe convulsus, jactatus, profanatus, quin imo prohibitum est (forte divinitus) opus et quo minus Ecclesia aedificaretur in loco Deus aut casus intervexit. Nam cum necessaria omnia ad novam Ecclesiae fabricam congesta et praeparata essent, subito, increbrescentibus tumultibus, omnia in vicinam Hollandiam translata sunt et ablata ab Haereticis. Quod si posteris nostris nec hoc persuasum fuerit ut a recidivatione seu reaedificatione domus istius abstineant ipsi viderint quam catastrophem operis habi-

¹⁾ Eligius zinspeelt hier op de geschiedenis van den verkoop van het huis door de zusters van Orthen omstreeks 1472.

turi sunt. Et ut adhuc unum verbum illisdem meminerint quis dixerit. Occidit miseris crambe repetita. Interim ut consulatur eorum periculo, iam iam destruitur domus ex toto, ut non remaneat lapis super lapidem, fitque velut Hierusalem terribile nomen, triste sepulchrum et mera pulveris cavia et urna. Quod ut fiat P. Prior instat apud Illustrissimum et ut sacra sacris vel profanis usibus applicari possint dato libello supplice contendit. Nec erit pro postulato difficultas.

Threnus.

f. 111^v.

Inc.: Ultimum hoc Musae datae carmen aedi ¹⁾.
Expl.: Suscitet omnes.

Anti-threnus.

f. 112

Inc.: Quid dolor fallax, et inanis, umbras ²⁾.
Expl.: Et recidivat.

§^{us} 5us.

Praefuit itaque P. Cornelius ab anno 1572 usque ad annum 1594 ³⁾, quo anno quoque defunctus est et sepultus extra urbis pomoeria in Ghestel in declivia loci ante altare S. Catherinae, recurritque dies anniversarius obitus ipsius ad diem 22 januarii. Requiescat in pace sancta et fidelis anima. Anno vero immediate sequente successit illi

f. 112^v.

P. Arnoldus Havensius 14 prior,

professus domus Lovanii qui licet notissimus sit Ordini et orbi nostro, tamen obiter hic notamus quo die vel anno dederit nomen Societati primum, deinde et Ordini. Hic igitur natus Sylvaeducis dedit nomen Societati anno 1558. Inauguratus est autem sacerdos anno 1563. Cuius verbo et praedicatione Colonia potissimum confirmata fuit in fide Catholica. Quidem post magnam messem et fructum animarum tandem Brugis Flandrorum in publico suggestu in aede S. Donatiani valedicens populo multis movit lachrimas, praesertim cum dixisset se ad Ordinem Cartusiensem decrevisse transmittere. Post aliquot annos solitudinis missus est ad curam domus huius ac

¹⁾ Volgt een vers van 28 regels.

²⁾ Volgt een vers van 24 regels.

³⁾ Dit moet zijn 1589 of 1590, terwijl 1594 zijn sterfjaar is. Zie blz. 151 van deze bijdrage.

f. 113 ipso die S. Benedicti prior renunciatus mox a P. Christiano visitatore confirmatus totis quinque annis vix praefuit, cum ad maius onus per obedientiam vocatus, et per officia varia tractus ad vitae finem venisset. Rogatus a nostris ubi maius onus et pondus diei sensisset in Ordine an in Societate respondit numquam sibi largam patientiae segetem defuisse sed versatum se fuisse varie a Deo inter ornamenta et dedecora in Ordine et Societate, seque satis imo nimis utrimque manes suos passum esse. Deus det, inquit, mihi requiescere et respirare in die miserationis suae.

Sub illo translatus est conventus ex suburbano in Herlair; ubi cum aliquamdiu secure habitassent secuta est depraedatio seu irruptio nocturna militum factiosorum, qui captata occasione praedae, speculatorio navigio nocte concubia et nebulosa applicuerunt ad muros arcis, admotisque scalis ascenderunt non per ostium sed aliunde sicut fures et latrones per murum, moxque primam aulam anteriorem ingressi, quae negligentia portarii relicta fuerat aperta, penetrarunt usque ad centrum domus. Excitatus strepitu Procurator occurrit et obiecit se illis, sed illi fiducia noctis et solitudine loci freti, certi quod nullus esset, qui posset clamanti opem ferre, coegerunt illum retrocedere, vimque minati, ni faceret, cumque tergiversaretur ictu bombardae submoverunt illum, tumque nullo resistente coeperunt plurima diripere nec immunitas sua profuit Oratorio domus sed illud quoque violenter ingressi pretiosora quaeque cimelia casulas et supellectilem Domini sustulerunt et inde subdlexerunt sese, redieruntque ad praesidium Gram').

f. 113v. Verum furtum istud et immane sacrilegium perperam successit illis; nam Deo iniurias suas persequente conventi de hoc coram legitimis ordinibus coacti sunt praedam tametsi non usque quaque fortassis integram, reddere; nihilque singulare desideratum est de thesauro Ecclesiae. Nihilominus timor et tremor venerunt super bonos patres nostros, coepitque locus intutus illis suspectus esse, tumque consilia fugae vel aperti discessus inter se tractare. Per id tempus aberat P. Arnoldus, agebatque Gandavi; qui cum et litteris et sermone multorum didicisset seriem rei gestae, diligenter expensa re tota animadversisque periculis quibus essent expositi diebus ac noctibus rescripsit actutum ut sine mora vel dilatione ulla transferrent se ad urbem tectumque laremque.

1) Onleesbaar,

Armaque Amyclaeumque canem, Cressamque pharetram.

. . . Nec diutius deliberatum fuit, sed in verbo prioris et visitoris convasatis omnibus transtulerunt se suaque cum totis plaustris onustis ad urbem in locum, qui nunc hodieque noster est. Contigit haec translatio anno 1593. Perstiteruntque deinceps in urbe usque ad annum 1623, quo anno rursus revoluti sumus ad arcem hanc¹⁾ in residentiam 2^{am} Boxtellanam. Nec nos vero liberi fuimus a tribulatione malorum et dolore, sed arce submoti cedere debuimus praesidiario militi f. 114 Gubernatoris Sylvaed. donec frumentatio perageretur, qui locum tenuit interim quoadusque supervenit Mansfeldius cum exercitu octo millium armatorum. Praemiseraat ille tres cohortes quibus hoc iniunxerat ut arcem circumcingerent et et oppugnarent. Praesidiarii licet inferiores essent et impares exercitui non potuerunt tamen induci ut deditionem facerent (erant autem sexaginta viri) sed pontibus et aditibus omnibus praeculis arma sua, tormentaque minora potabilia (curulia nulla erant) extulerunt extra vallum ad teli iactum et mutati sunt ex opposito hostium. Sequuta est statim oppugnatio ab hora circiter promeridiana usque ad 4^{am} pomeridianam crepitantibus utrimque bombardis et magno fragore detonantibus. Campanae silere iussae sunt et Ecclesiae clausae. Deo laus, ego quidem eram in tuto sed noster P. Prior Joannes Emmechovius et procurator et domestici reliqui non parum solliciti erant utpote in arce conclusi: Nec vero quicquam remittebat se oppugnatio sed instabant et cadebant utrimque donec certus nuntius venit qui dicerat Mansfeldium adesse cum maioribus tormentis; a quo missus²⁾ petiit nomine Comitum et Halberstatensis deditionem. Tum egressus P. Prior cum procuratore recta contendit ad Mansfeldium. Reclinaverat ille se iacebatque male vexatus podraga. Nihilominus ad primum ingressum P. Prioris surrexit et humanissime excepit nec unquam tegere se voluit quamdiu cum illo egit. Et quamvis vi doloris collabaretur et vix in pedes se confirmare posset, tamen numquam sedere vel recumbere voluit quoadusque postulatum audivit. Postulatum autem fuit ut praesidiarii liceret cum armis et omni suppellectile sua arce excedere; de reliquo deditionem arcis acciperet etc. Non fuit difficilis ut hoc concederet quin imo iussit illos in procinctu militari per media castra ab equestribus suis salvos et illaesos deduci.

1) Waar dus Eligius aan zijn Annales heeft gearbeid.

2) Onleesbaar woord,

Sequenti die movit castra, profectique sunt assumpto duce viae ex hoc ipso vico Boxtellae, qui cum eos ad locum deduxisset ad quem tendebat, Dollanus Halberstadt projecto nummo aureo dimisit illum abs se dixitque: Nempt, ende groet my die grooten pa. . . .'). Haec animi gratia partim ut leniamus nostra mala partim ut ostendamus vicissitudines et inquietudines quas passi sumus, sed iam ad ordinem et seriem narrationis revertamur.

§^{us} 6us.

Michaël Jensema,

decimus quintus prior.

Hoc anno 1595 29 Julij prior ordinatus a capitulo generali venit ad hanc domum, nec ita diu praefuit, qui quia recentis adhuc memoriae est non immoror actibus aut casibus eius recensendis.

f. 115 decimus sextus prior.

Succedit illi P. Antonius van Loo de Zichenis.
decimus septimus

Rursus restitutus est et huic suffectus idem qui s.
P. Michaël Jensema.

decimus octavus

P. Joannes Stelandt.

Hic sicut et superior ipsius antecessor professus ds Lovanii notus est Ordini degitque etiamnum hodieque in domo professionis suae.

decimus nonus

P. Simon Tapperus.

Professus ds Leodii fratrem habuit virum religiosissimum in saeculo, qui de suo aerario quoad frater hic suus vixit eum aluit, noluitque ut quicquam gratis acciperet a domo sua

¹⁾ Onleesbaar woord,

vel ab Ordine, sequutus in hoc dictum illud: melius sive beatius est dare quam accipere.

Perstringimus haec tempora breviter tum quia rem odiosam futuram vereor si vel unum minus magisque commendavero, vel alium prae alio laudare voluero, nam sic laudasse detraxisse est. Accedit quod avulvus a libris et chartis domus et ab hac ipsa domo non habeam copiam nec horam ut omnia prosequare. Itaque aliis haec commemoranda relinquo.

vigesimus prior.

f. 115v.

Hic vir hic est, tibi qui praemittit plurima P. Joannes van Emmehoven

Augustus Pater qui cum Rectoribus dividet imperium.

Sicut duae tibiae ferreae, quae Rom. Imperium designabant, divisae fuerunt et defuerunt in testam et ferrum, ita domus haec titulis et nominibus imperialis templi semper augusta divisa est hoc anno 1625 sub hoc Priore (Quod foelix faustumque sit) in Prioratum et Rectoratum emanavitque decretum capituli tale:

„Novellae plantationi Antverpiensi praeficimus in Rectorem D. Guillelmum prof. et priorem ds Lyrae, propterea a praefato prioratu absolutus, quem monemus, ut nihil disponat in negotiis gravioris momenti sine consilio P. P. Visitorum, quibus committimus, ut quam primum certos ei Religiosos adiungant, quos ad tanti operis inchoationem et salutarem promotionem iudicaverint aptiores.”

Haec igitur esto

ELEMENTATIO 4^a.

f. 116

§^{us} 1us.

Occasio translationis, et quibus auctoribus res coepta est.

Cum sub P. Simone, abhinc decennio ¹⁾, status domus parum ex voto procederet, et syndicus minus fidelem se probaret, ac denique domesticus et privatus quisque non optimis moribus esset, zelo Dei peritus P. Joannes Emmechovius ut mature rebus opem ferret, abdicavit se Prioratu domus

¹⁾ D. Simon Tapper was in 1614 als prior afgetreden.

f. 116v.

Bruxellensis, et hujus curam serio complexus adducta secum selectissimorum Religiosorum colonia, relegatisque omnibus et singulis per capitulum ad alia loca, P. Simone ad Prioratum Brugensem, aliis alio, studuit collapsam domus disciplinam revocare. Habebat autem Reverendissimum urbis Episcopum D. Masiu[m] sibi addictissimum, et in opus Cartusiae reaedificandae vel construendae novae, vel applicandae domus fratrum et seminarii sui simul in idipsum satis propensum, potuitque auspiciis ipsius aliquid fieri nisi mors spes omnes et res ab ipso conceptas succidisset. Nihilominus Priorem spes adhuc permaxima semper alebat obtinendi loci, qui non ineptus futurus erat, aptarique poterat, et ad formam Cartusiae redigi. Erat is, de quo jam diximus domus fratrum, quos vocant Hieronymianorum, cui contiguum erat Rmi Seminarium, uterque locus vastus et voenalis. Sed nescio quo fato nostro id est tergiversante semper providentia divina post frustraneam aliquot annorum expectationem, spes omnis et sollicitudo nostra semper delusa est. Quocumque autem Dei consilio frustratio talis protracta sit, fortassis e re nostra fuit, et vero visum est nobis aliquando propheticum istud dictum a Domino: Multiplicatae sunt infirmitates eorum, postea acceleraverunt. Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus (in hac urbe nempe) nec memor ero nominum eorum per labia mea. Junge quod sequitur et dic: Dominus pars haereditatis meae et calicis mei, tu es Domine qui restitues haereditatem meam et Cartusiam Ordini, funes ceciderunt mihi in praeclaris, etenim haereditas mea praeclara est mihi.

f. 117

Enimvero videtur in nos non oblique dictum, quod multiplicatae sint et infirmatae toties ac rejectae preces et libelli supplices nostri quos pro domo et area fratrum obtulimus, ac ideo justa infirmitate id est indignatione commoti potuerimus accelerare discessum, et ab urbe funditus nos abrumpere. Sed et acceleraverunt negotium negotiatiores tres non somniculosi, qui velut ex sparteis filis funiculus triplex et ex composito conspirantes non facile dissolventur. Quorum unus et ipse praecipuus hic in cujus nomine vertitur cardo domus nostrae, cum haberet ex distractis et venditis bonis iis quae erant in Gheldria numerosam pecuniam, et ex rara quae in fundo est parsimonia praecipue, nec applicaret, eo quod in omnem fortunam semper intentus expectaret beneplacitum tuum, O Deus, et nutum; speraretque non visurum se mortem, nisi videret a se reaedificatam domum ad quam profecto prompta fuit opus et praesenti pecunia quae nus-

f. 117v.

quam et numquam promptior est quam in arca. Sed provinciarum patres nostri, tam longas moras pertaesi, strategemate quodam commentoque pio sunt usi, quo perumperunt oerarii ipsius inexorabilia claustra (nam custodiebat et incubabat parto strenue, sicut de hortis Hisperidum fama vel fabula est quod hortorum illorum pomis aureis custodiendis draco perdius et pernox invigilet). Ita fere custodiebat aerarium suum melior aliquanto quaestor, ut ipse de se fateri dignatur, quam foenerator. Itaque passus est pias insidias non uno tempore, nec ab uno homine sed a duobus ab hoc ipso D. Willem[s] Lyrano Priore et D. Convisitatore D'Outelair Bruxellensi, qui eum eousque distraxerunt, ut usque ad licitandam ac emendam denique decuriam totam domorum in urbe Antverpiensi pertraxerint. Voeniit locus 4000 flor. et amplius. Adjecit autem P. Rector et suam domum pretium quod ex ea vendita conflavit (fuit fere quatuor millium nummum) adjecit huic novae suae molitioni. Cujus diligentia et instantia quotidiana locus non parum accepit ornatum et ornamento speratur urbi futurus, si Deus prosperaverit cursum cogitationum et vitae P. Rectoris. Domine bene prosperare etc. Benedictus omnis qui venit ad hanc domum in nomine Domini. Benediximus illi de domo Domini. Deus Dominus et illuxit nobis. Constituite diem solemnem in condensis frondibus et ramis arborum usque ad cornu altaris ut in eo sacrificium primitivum efferatur Domino. Obtulit quidem primus in loco sacrificium abhinc fere sesqui-anno¹⁾ P. Emmeckhove, praesentibus et in loco communicantibus D. Losson²⁾ et aliis non paucis initiatoribus et benefactoribus amicis, sed cum congregaverit vocatos suos in unum Dominus forte celebrius offeretur illi sacrificium, pendente semper et adhuc currente hoc aureo sacri jubilaei anno; solventque vota sua et laudem dicent Domino qui vocati fuerint, in remissionem peccatorum suorum. Quorum nos novissimi, et ego (si superis et superioribus placet) servus nequam vocatus sum, ut aedificem nimirum Syon in sanguinibus, et porro profectus sum, in ipsis feriis S. Joannis Baptistae sicut olim primitivi Patres nostri ad montes Cartusiae, duce et ductore S. Patre nostro S. Brunone. Non habemus talem viae aut vitae duce[m], sed tu o puer qui plusquam propheta Altissimi vocaris, praeibis (atque

f. 118

¹⁾ n.l. in 1626 (Stadsarchief Atwerpen), hs. n° 23385.

²⁾ Antonie Losson, een der weldoeners. (*Verzameling der Graf-en Gedenschriften van de Provincie Antwerpen*), V (Antwerpen 1873), 519.

utinam) ante faciem nostram. Ut sine timore de manu inimicorum nostrorum, qui vias obsident, liberati serviamus Deo soli cum laude et gloria.

Cijns ten behoeve van het St. Andries-altaar te Oss.

door
J. CUNEN.

In de schepenprotocollen van Oss komt een acte voor, waarin de rector en de collator van dit Altaar genoemd worden.

De acte is gedateerd 1 Febr. 1619. Thomas soone Thonis Aertsen Wagemakers geeft over aan „Heer Peeteren Geritz Versteghen, als rector van St. Andries-altaar in de kerck van Oss een jaerl. ende erff. Cijns van dartich stuyvers, op zijn huis op Osserschadewijck, tot behoef van deszelfs altaer”. De cijns kon gelost worden met 25 gld. 10 st.

Volgens een kanteekening van 21 Juni 1627 werd de Cijns „gequeten en gelost door Meriken, wed. Jan Beerten, als cooperesse van donderpant, aen *Iwaen Geris*, als hebbende 't recht van Collatie ende dat doir consent vande biscop, omme, als hij seyde, daermede te coopen ornamenten van, oft tot behoef van den antaer, blijkende bij zijn quitantie”.

Geschillen over de bediening der parochiekerk van Bakel

door

A. M. FRENKEN, pr.

Zooals men bij Schutjes III blz. 430 leest, werd mr. Antonius Roijmans in 1612 pastoor van Bakel en Deurne en resideerde deze in Deurne tot groot ongenoegen der parochianen van Bakel, wier kerk hij door een vicaris liet bedienen.

In de eerste jaren van Roijmans' pastoraat was Petrus Heyackers zijn vicaris, die echter wegens de karige competentia canonica, welke Roijmans hem uitkeerde, in 1619 de parochie Bakel schijnt verlaten te hebben. Er rezen dan althans over de afwezigheid van den vicaris klachten, zoowel van de parochianen van Bakel als van den Commandeur van Gemert, Hendrik van Holtrop, die aanspraak maakte op het personaat der kerken van Bakel en Deurne. ¹⁾ Die van Bakel eischten, dat Pastoor Roijmans in Bakel zou komen wonen, hetgeen hij volgens hun beweren verplicht was wegens het genot der tienden onder Milheeze (toentertijd een gehucht onder Bakel), of wel dat de Commandeur van Gemert, die met de abdij van Echternach de tienden onder Bakel en Deurne bezat, aan den vicaris te Bakel een behoorlijk bestaan zou verschaffen. De Commandeur poogde deze verplichting althans gedeeltelijk van zich af te schuiven op de abdij van Echternach, welke zich dit niet liet welgevallen. Aangaande

¹⁾ Schutjes III 181, '82.